نشریه الکترونیکی

چشمه کوثر

شماره چهار

شهریور 1400

ویژه مقالات برگزیده همایش آموزش مجازی،
فرصتها و تهدیدها

استفاده از فرصتهای آموزش مجازی در افزایش امنیت اعتقادی

بایسته های اخلاقی در فضای مجازی

راهکارهای تربیت دینی در فضای مجازی

تاثیر فضای مجازی بر روابط عاطفی خانوادگی

بایسته های تربیت دینی در استفاده از فضای مجازی

مدیریت حوزه علمیه خواهران استان مرکزی

بسم الله الرحمن الرحیم

نشریه الکترونیکی چشمه کوثر

صاحب امتیاز

شورای علمی پژوهشی
مدیریت حوزه علمیه
خواهران استان
مرکزی

مدیر مسئول

فاضل حسامی

سردبیر

ملیحه وکیلی

مدیر داخلی (دبیر تحریریه)

منصوره غلامی

هیئت تحریریه

منصوره حاج محمدحسینی،
صدیقه خرمی، طیبه رضایی،
مریم صالحی، منصوره غلامی،
زهراکرمی فراهانی، فاطمه
سادات موسوی، سودابه
نعمتی

مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران
مدیریت حوزه علمیه خواهران استان مرکزی

فهرست مطالب

- استفاده از فرصتهای آموزش مجازی در افزایش امنیت اعتقادی
- بایسته های اخلاقی در فضای مجازی
- آسیب شناسی تربیتی آموزش درفضای مجازی و راه‌های برون رفت از آن
- تاثیر فضای مجازی بر روابط عاطفی خانوادگی
- بایسته های تربیت دینی در استفاده از فضای مجازی

درنشریه الکترونیکی چشمه کوثر مقالات پایانی طلاب سطح2 و آثار برگزیده جشنواره های مدارس علمیه خواهران استان مرکزی منتشر می شود.

نشریه در ویرایش مقالات آزاد است.

شماره اول پس از انتشار دو پیش شماره (فروردین ماه) در اردیبهشت ماه 1400 منتشر شد که به علت تقارن با ماه مبارک رمضان به مقالات قرآنی اختصاص داشت. شماره دوم در خرداد ماه و شماره سوم وچهارم که در مرداد و شهریورماه1400 منتشر می شود به مقالات برگزیده همایش آسیبهای مجازی، فرصتها و تهدیدها اختصاص دارد.

شمامی توانید نشریه را از سایتmarkazi.whc.ir مطالعه فرمایید.

استفاده از فرصتهای آموزش مجازی
در افزایش امنیت اعتقادی

منصوره حاج محمد حسینی

موسسه حوزوی تخصصی سطح 4 (سلام الله علیها)

اراک

چکیده

فضای مجازی به عنوان یکی از ابزارهای در دست صاحبان قدرت در عرصهٔ حقیقی جوامع امروز است این قدرت ها می کوشند از طریق فضای مجازی، فضای حقیقی اعتقادات دینی جوامع را واپایش و مدیریت کنند البته این امر باعث نادیده گرفتن فرصت های فضای مجازی نمی شود، ولی امروزه با توجه به نحوهٔ مدیریت آن، چالش های فضای مجازی بیش از فرصت ها ی آن است طرح و بسط شبهات اعتقادی که روزانه از سوی صاحبان قدرت جهانی که جوامع دینی را در مقابل مطامع فاسد خود می بینند ، خود مؤیدی بر مدعاست از آنجا که دین مدعی برنامه برای زندگی بهتر آحاد بشر در موقعیتهای واقعی و فضاهای مجازی زندگی است و از آن رو که بخش قابل توجهی از کاربران فضای مجازی متشکل از دینداران، دین پژوهان و وابستگان به دین هستند پس ضروری است از فرصتهای فضای مجازی برای دسترسی به اهداف دینی نیز بهره برد. پژوهشهای دینی در فضای مجازی در جامعه ایران در آغاز راه است و بسیاری از ابعاد این مسئله مهم، هنوز بدلایل متعدد مورد پژوهش قرار نگرفته است شناخت درست این فضا و نوع استفاده از آن میتواند عقاید مثبت و سازنده دین را سریعتر و در سطح گسترده تری تحقق بخشد این پژوهش برای بهره گیری از این فرصتها با هدف ارتقاء و تبیین و تثبیت عقاید دینی بمنظور امنیت اعتقادات درسطوح مختلف جامعه در صدد بیان راههای پیشنهادی است روش گرد آوری این تحقیق محیطی و کتابخانه ای و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات توصیفی و تحلیلی است.

کلید واژه: فرصت، فضای مجازی، امنیت اعتقادی

مقدمه

امروزه اندیشمندان به این واقعیت اذعان دارند که زندگی مجازی، زندگی جدیدی است که وضعیت‌تازه‌ای را برای انسان معاصر به وجود آورده و می‌آورد. کسانی که سواد مجازی ندارند، در این زندگی جدید، نه می‌شنوند و نه قدرت بیان دارند و در نتیجه امکان اندیشیدن هم نخواهند داشت و غریب و فرید می‌مانند. پس باید این فضا را شناخت، در آن زندگی کرد و تجربه آموخت و زبان آن را شناخت و درک کرد. شناخت فرهنگی که فضای مجازی می‌سازد برای فعالیت در چنین فضایی بسیار حائز اهمیت است.

گستردگی فضای مجازی تا حدی است که در حال حاضر فضا ی دوم زندگی محسوب میگردد و جامعه با دوفضایی شدن زندگی مواجه است و مقوله آموزش نیز در این گستره واقع شده است؛ لذا در تمامی عرصه ها ی زندگی وارد شده است وخواه ناخواه یک بخشی از فضا ی زندگی است. عقب ماندن از این فناوری و عدم آگاهی از فرصت های آن، هر جامعه ای را ناچار به تبعیت از استانداردهای دیکته شده کشورهای پیشرو در این فناوری خواهد ساخت که این مهم میتواند استقلال جامعه را در ابعاد وسیع با خطر وابستگی و رخنه فرهنگی روبه رو سازد؛ از این رو حذف فضای مجازی از زندگی امروزی غیر ممکن به نظر میرسد و باید با شناخت فرصتها بر آسیب ها غلبه کرد؛ زیرا اگر از فرصتهای به وجود آمده در جهت مثبت استفاده نگردد، جامعه با آسیب های جدی حاصل از رها شدگی جامعه در فضای مجازی مواجه خواهد شد که برای غلبه برآسیبهای آن نیازمند هزینه های گزاف مادی و معنوی است.

مقام معظم رهبری در اهمیت بررسی آسیبها و فرصتهای فضای مجازی میفرمایند؛« اگر میتوانستم، خودم مسئولیت شورای عالی فضای مجازی را به عهده میگرفتم. »

از سویی محیط فرهنگی براعتقادات افراد جامعه تاثیر گذاشته و از آنها تاثیر می‌پذیرد، این تعامل متقابل در میان بخش‌های موجود در جامعه اعم از اقتصاد، سیاست، فرهنگ و اعتقادات، تعلیم و تربیت و ... برقرار است. سیستم‌های آموزشی به مثابه یکی از مهمترین سیستم‌های اجتماعی بشر نیز از چنین وضعیتی برخوردارند و توجه به حفظ و حراست ازمقوله فرهنگ اعتقادی برای فعالیت های آموزشی، اهمیت ویژه ای دارد. چرا که تعلیم و تربیت از حوزه‌های اصلی فرهنگ اعتقادی به حساب می‌آید و ضمن تاثیرگذاری جدی، سریع و عمیق بر فرهنگ و شکل دهی به وضعیت جدید فرهنگی، از شرایط محیط فرهنگی بیش از حوز ه های غیرفرهنگی تغذیه کرده و متاثر می‌شود و عقاید و تفکرات جامعه از آن سیراب شده و

هنجارها و یا ناهنجاریهای اعتقادی را در فضای فرهنگ یک جامعه شکل می دهد.

شرایط فعلی آموزش مجازی بر اساس همین ضرورت‌ها است که باید به تاثیر و تأثرات فرهنگی خود در حوزه اعتقادات و ارزشها به صورت جدی بیاندیشد و ارزیابی تاثیرات فرهنگی فعالیت خود را مدنظر قرار دهد تا از این رهگذر به پیوست فرهنگی بر اساس اعتقادات مبنایی دست یابد و منطبق بر آن تاثیرات مطلوب را تقویت کرده و تاثیرات نامطلوب فرهنگی فعالیت خود را تعدیل کند تا از خطر استحاله‌ی فرهنگی مصون بماند.

نگارنده در نوشتار حاضر می کوشد تا ضمن بیان تأثیر و تأثرات مقوله فرهنگ از سایر مؤلفه های دیگر جاری در جامعه اهمیت تأثیر آموزش در فضای مجازی را برای تبیین و تثبیت هنجارهای اعتقادی از زوایای مختلف بررسی کند.

فضای مجازی

فضای مجازی به نوعی ادامه فضای واقعی یا به تعبیری می‌توان گفت وجه صنعتی واقعیت‌های جهان است. فضای مجازی در تلاش است تا منطق فضای واقعی را درک کند. در واقع به نوعی در مسیر یادگیری از جهان واقعی است. در همین نظام یادگیری و شبیه سازی صنعتی، جهانِ ساخته شده‌ی انسان در فضای مجازی شکل می‌گیرد لذا عقیده و فکر صحیح و صائب می تواند پنجره ای از واقعیات هستی را در پیش انسان بگشاید و این مهم فرصتهای جدیدی را در فضاهای مجازی بطور عام و در آموزشهای مجازی بطور خاص در اختیار آموزش دهندگان قرار می دهد. توجه به فضاها و فرصتهای نو در بازیابی اعتقادات صحیح و پالایش عقاید صحیح از ناصحیح را باید غنیمت شمرد و برای فرصت سازی ازآن به طرح برنامه پرداخت.

فرهنگ فضای مجازی

قابل ذکر است فرهنگ مجموعه‌ای تام از خصوصیات معنوی، مادی، فکری و عاطفی است که جامعه یا گروه اجتماعی را متمایز می‌کند. نه تنها دربرگیرنده هنر و ادبیات است بلکه شیوه‌های زندگی، حقوق اساسی بشر، نظام‌های ارزش، سنت‌ها و باورها را دربرمی‌گیرد.(فاضلی، 1376، 280)

در تکمیل تعریف فوق می توان مقوله عقیده را قبل از سایر مقوله های فرهنگی یاد شده دارای نقش محوری دانست.

هر گاه انسان‌ها در خلال زمان با یکدیگر تعامل برقرار نمایند، فرهنگ‌های جدید به وجود می‌آیند. در فضای مجازی، فناوری‌های کامپیوتری شبکه ای، فرایند های ساختار فرهنگی را شکل می‌دهند یا مانع می‌گردند یا بلوکه می‌کنند و یا شکل گیری این فرایند را تسهیل می‌بخشند. در این میان رایانه‌ها شیوه خودشان را

جبرگرایانه و علت و معلولی تولید می‌کنند.(کوثری، 1389، 109)

از سویی دیگر تکنولوژی نیز باعث تولید تاثیرات اجتماعی می‌شود؛ این تغییرات اجتماعی، پیچیده‌تر و احتمالی‌تر از آن چیزی هستند که در یک مدل ساده پیشنهاد می‌شود. (کوثری، 1389، 108)

پیشرفت تکنولوژی می تواند تأثیرات و تغییراتی در تثبیت و یا استحاله‌ی ارزشهای اعتقادی یک فرهنگ غالب در بستر فضای مجازی ایجاد کند.

آموزش در فضای مجازی

آموزش یا تعلیم و تربیت یکی از پیچیده‌ترین فعالیت‌ها است. این که چگونه و با چه روش‌ها و ابزارهایی، اهداف آموزشی به دست آید مقوله دشواری است و هنگامی که این فعالیت در فضای مجازی صورت می‌گیرد، صعوبت آن مضاعف می‌شود. بنابر این یکی از تمایزات دیگری که فعالیت آموزش مجازی نسبت به فضای فعالیت آموزش حقیقی دارد، تفاوت دامنه و گستره‌ی این محیط جدید آموزشی با محیط و دامنه حقیقی آن است که تجربه جدید آموزش مجازی در ایام اپیدمی کرونا در کشور ما، جلوه‌هایی از حوزه فضای مجازی را به روی آموزش گشوده است که ضرورتاً برخی امور در آن مدخلیت دارند و جنبه‌هایی از مقوله تعلیم و تربیت که برخاسته از اعتقادات مبنایی یک جامعه اسلامی نیز هست در آن وجود دارد که به شدت نیاز به حفظ و حراست دارد و باید همواره به سمت رشد و تعالی در حرکت باشد و غفلت از مراقبت ها درحفظ ارزش های اعتقادی در اغلب موارد موجب خسارت های جبران ناپذیر خواهد بود.

قابلیت ها و ویژگیهای فضای مجازی

قابلیت های این فضا را در ظرفیت‌های متمایز و به خصوص در قدرت جمع بین اضداد آن می‌توان درک کرد که در ذیل به بعضی از آنها اشاره می‌شود :

- **مرکزی بودن و غیرمرکزی بودن همزمان:**

فضای مجازی امکان ایجاد مرکزیت بخشیدن به نمایش و تولید اطلاعات، خدمات و تعاملات و انواع انتقال های داده‌ای، خدماتی و مالی را در فضای وب فراهم می‌سازد. در عین حال، امکان غیرمتمرکز کردن تولید و بهره‌برداری را برای همه کارگزاران و کاربران مرتبط با فضا فراهم می‌آورد.

- **خصوصی بودن و عمومی بودن همزمان:**

فضای وب به لحاظ برنامه‌ای بودن ساختار و محتوای آن، امکان ایجاد بستر خصوصی و عمومی برای ذخیره سازی اطلاعات و رؤیت اطلاعات دریافت‌شده یا ارسال شده یا ایجاد خانه خصوصی و عمومی برای کاربران را دارد. در این فرض، برای محیط‌های خصوصی

و بـومی علـم، امکان همـراهی بـا فضـا و محـیطهـای عمومی و جهانی علمی فراهم می‌شود.

- **ثابت بودن و متغیربودن ساختارها و محتواها:**

ساختارهای موجود مجازی هم به لحاظ شکل و ساختار نمایشی و هم به لحاظ اطلاعات، از امکان ثابت بودن، اضافه شدن یا ویرایش شدن برخوردار است و این امکان، انعطاف جدی را در همه عرصه‌های تولید مجازی فراهم می‌سازد. چنین شرایطی، تولیدات مجازی علم را در معرض تغییـرات چند جانبه قرار می‌دهد.

- **در مکان خاص بودن و فرامکان بودن:**

اطلاعات در آموزش مجازی محـدود بـه یـک مکـان خـاص نیست و در عین حال، امکان محصور شدن مشروط در مکان خاص را نیز دارد. از این منظر می‌توان محوریت جغرافیایی و فراجغرافیایی را برای تولید و بهره‌برداری علمی فراهم آورد.

- **در زمان خاص بودن و فرازمان بـــودن:**

شکسـته شـدن و هندسـی شـدن زمـان و یک زمانی‌شدن محیط‌های مجازی، مفهوم جدیدی از تولید را ایجاد کرده و شرایطی را فـراهم مـی آورد که تولید متراکم و انباشته در زمان گذشته و زمان این سوی جغرافیا و آن سوی جغرافیـا را می تواند تحقق بخشد.

- **حذف تمایز میان تولید کننده و مصرف کننده:**

اینترنت تمایز میان تولیدکننده و مصرف کننده را از میان برداشته و تمامی کاربران را «تولید/ مصرف کننده» ساخته است. (عاملی، 1388، 97-96) در این فضا، تمایز میان تولیدکنندگان حرفه‌ای محتوا و تازه‌کارهـا بـه آسـانی و بـا سرعت معنای خود را از دست می‌دهد. (بل دیوید، 1390، 348)

قابلیت های فوق الذکر در تثبیت عقاید و یا ایجاد تزلزل و تردید در عقاید معتقدان به یک فرهنگ و تمدن خاص می توانند به شیوه ای معجزه گونه و سریع الاثر تأثیر گذار باشند و اسباب تغییر اعتقادات را در یک تمدن و فرهنگ ایجاد کرده و یا اسباب تبیین و تثبیت اعتقادات را در تمدنی ایجاد نمایند. این نگرش در نوع خود می تواند فرصت ساز برای ایجاد هنجارهای عقیدتی باشد گرچه از زاویه دید مقابل آن نیز میتواند فرصت سوزی کرده و تهدید کننده یک فرهنگ به حساب آید.(دهقانی، 1393، 351)

کاستلز به عنوان یکی از نظریه پردازان حوزه فرهنگـی در فضای مجازی معتقد است: در فضای مجازی همه چیز پیرامون ما، یعنی تکه‌های بـی شـمار متون رسانه‌ای که به یکدیگر متصل می‌شود و این‌ها هستند که اکنـون فرهنـگ را تشـکیل می‌دهند. پس ابررسانه یک ابرمتن ویژه اسـت کـه از عبـارات فرهنگـی چنـد وجهـی ساخته شده است و در صورت‌ها و معانی جدید، بازترکیب می‌گردد. (بل دیوید، 1390، 351) لذا گویا هر فردی می‌تواند به ایـن ابر فروشگاه فرهنگـی وارد شـده و از میـان کالاهـای فرهنگی متنوع و با تاثیرات و

ذائقه‌های گوناگون، برای خود سبد کالایی تهیه کند. با این موقعیت ایجاد شده به مدد پیشرفتهای تکنولوژی به سایر ویژگیهای فضای مجازی می توان چنین اشاره نمود:

- **پایان تمایز میان فرهنگ والا و فرهنگ عامه:**

در فضای مجازی هرگونه تفکیک فرهنگ بالا و فرهنگ عامه، تفریح و تحصیل و اطلاعات و تبلیغات پایان می یابد. وقتی مرزها برداشته شدند، حتی می‌توان گفت عقل و جهل هم یکی می‌شوند.

- **حذف عاطفه و احساس:**

وقتی مرز بین انسان و ماشین برداشته شد، عاطفه نیز از بین می‌رود و جایی برای بیان احساسات ناب و خالصانه وجود ندارد.

- **از بین رفتن هویت:**

با مرزشکنی فضای مجازی، هویت حذف می‌شود؛ یعنی نام‌های مجازی و دروغین، جایگزین نام اصلی می‌شوند و آن‌گاه تبهکاری می تواند شیوع پیدا می‌کند. در اینترنت نویسنده و صاحب تارنماهای بسیاری مشخص نیست؛ بنابر این‌خالق، نامرئی می‌شود.

برخی از ویژگیهای فوق در دامنه آموزش مجازی نیز ساری و جاری هستند. گرچه برخی تهدید و چالش در آموزش مجازی هستند ولی با مراقبت، دقت و حساسیت اولیای امور و دست اندر کاران آموزش مجازی، میتوان از این فرصت استفاده لازم را نمود که هر کدام میتوانند فرصتهای بی بدیلی باشند شایان ذکر اینکه در باب امنیت فضای مجازی در محدوده‌ی اعتقادات و ارزش های تمدنی نیز این فرصتهای بی بدیل قابل بهره برداری مناسب هستند

فرصت‌ها و مزایای آموزش مجازی

منظور از مزایا، مقایسه آموزش مجازی با آموزش سنتی میباشد در زیر نکاتی که ما را به سوی فرصتهای آموزش مجازی سوق میدهد متذکر می شویم:

یادگیری در هر زمان و هر مکان و با هر زمینه ای، کاهش هزینه های تولید لوازم و حتی هزینه های آموزشی ، جهانی بودن یادگیری الکترونیکی، در دسترس بودن آموزش الکترونیکی به طور ۲۴ساعته بودن زمان آموزش، یادگیری بدون پیش نیازهای یکسان، یادگیری فردی در کنار یادگیری مشارکتی، تعیین سرعت و روند آموزش و یادگیری با توجه به نیازهای فردی، صرفه جویی در زمان، امکان آموزش و یادگیری برای عموم افراد، آموزش و یادگیری به صورت دو طرفه، دریافت سریع نتیجه در آموزش و یادگیری، حفظ منابع و کاهش آلودگیهای محیطی و صوتی و. . . مؤلفه هایی منبعث از آموزش در فضای مجازی است. با توجه به موارد یاد شده استفاده از فرصتهای آموزش مجازی بهتر و بیشتر قابلیت انتفاع می یابند.

از سوی دیگر، آموزشی که به صورت انفرادی انجام میشود، قابلیت تعاملی بسیار بالایی دارد، به شدت، سرعت یادگیری فراگیر به نسبت کلاسهای سنتی آموزشی افزایش می یابد، قابلیت جذب فراگیر افزایش یافته و به دلیل عدم نیاز به حضور در کلاسها یا کارگاههای سنتی، موجب کاهش هزینه میگردد. همچنین خطرات جاده ای و هوایی که در مسافرتهای علمی دور و نزدیک (رفتن از یک شهر به شهر دیگر به منظور شرکت در کلاسهای سنتی گرفته تا رفتن به یک کشور دیگر) حذف میگردد.(غلامحسینی، 1390)

دسترسی سریع و آسان در هر زمان وبه هر نقطه از جهان، امکان طراحی برنامه درسی توسط هر فراگیر منطبق با نیاز شخصی و حذف مطالب تکراری و... از مزایای نسبی آموزش مجازی اند. (شاه بیگی و دیگران، 1390)

با توجه به تغییرات سریع در اطلاعات جهانی، نه تنها روشهای سنتی یادگیری، دیگر پاسخگوی نیازهای بشری نیست بلکه میتوان گفت که روشهای سنتی در بعضی موارد و در برخی از منابع یادگیری، به شدت آسیب زا نیز میباشد. برخی از این محدودیت ها در آموزشهای مجازی به طور کامل رفع شده اند امروزه با پیشرفتی که در تمام رایانه ها و گوشیهای تلفن همراه حاصل شده است در دورترین نقاط جهان نیز اینترنت قابل دسترسی است. به گونه ای که فراگیران میتوانند بدون دغدغه با اتصال به شبکه جهانی اینترنت به تمام مطالب مورد نظر در دوره آموزشی خود دست پیدا کنند. از طرفی برگزارکنندگان دوره های مجازی با دست بازتری می توانند فرایندها و فعالیتها را رصد کنند.

نقش فضای مجازی در جهانی شدن عقاید

به موازات توسعه ی روزافزون فضای مجازی، حوزه ی نفوذ دین و اعتقادات دینی در سطح جهانی گسترش یافته و روند جهانی شدن آن تقویت شده است. این امر بالقوه می تواند با زمینه سازی برای همگرایی میان ادیان و مذاهب مختلف، سبب کاهش درگیریهای مذهبی و در نتیجه ارتقای همگرایی و امنیت عمومی و نتیجتاً امنیت اعتقادی گردد. لازمه ی جهانی شدن دین و عقاید دینی، پذیرش اصل آزادی دین و عقاید مذهبی به عنوان یکی از اصول بنیادین نظام بین المللی حقوق بشر است و ماهیت جهانشمول فضای مجازی، نقشی مستقیم در این ارتباط دارد. اگرچه حق بر انتخاب و داشتن دین، مورد شناسایی کاملِ قواعد حقوق بشری است، ولی حق ابراز عقیده در فضای مجازی مطلق نبوده و با محدودیتهایی روبرو است. سنجه هایی همچون احترام به حقوق و حیثیت دیگران و اخلاق عمومی، ممنوعیت دعوت به تنفر مذهبی و منع ترویج ایدئولوژیهای دایر بر برتریِ مذهبی در زمره‌ی موارد تحدیدکننده‌ی آزادی ادیان در

فضای مجازی به شمار می‌آیند. (فضایلی و دیگران، 1398)

آزادی عقیده و مذهب به عنوان یکی از اصول بدیهی و ضروری حقوق ملت در نظام حقوق داخلی(مدنی، 1386) و نماد پذیرش طرف‌های مذهبی و احترام در برابر مذاهب گوناگون در نظام بین‌المللی حقوق بشر با پیگیری((فضایلی و دیگران، 1396) دانش فضای مجازی وارد مرحله دیگری شده است طرح مولفه های دینی در فضای مجازی سبب تغییر ویژگی و کارکرد دین شده و آن را از فضای واقعی وارد محیط مجازی نموده است. (Brasher،2004)

همواره فضای مجازی و چگونگی آن موضوع نظرات گوناگونی بوده است برخی نظریه آزاد دین را با رسانه های نوین، بیگانه می دانند و از طرف دیگر برخی بر این باورند که فضای مجازی وسیله ناگزیر در راستای انتقال پیام دین است.(جهانگیر، 1391)

گفتنی است چالشها و نکوهش های فضای مجازی نقش مؤثری در جهان گستری دین نداشته است. در فضای مجازی فراهم سازی امکان گفتمان دینی و تضارب آرا در بستر آزادی عقیده و جهانی شدن از طریق بستر سازی برای رویارویی اندیشه های گوناگون درآینده جوامع بشری تأثیرگذار است.(عیوضی، 1386)

فضای مجازی می‌تواند از رهگذر جهانی‌سازی دین و افزایش همگرایی دینی موجبات تأمین و تحکیم صلح و امنیت بین المللی را فراهم آورد (فضایلی و دیگران، 1398) گستره آزادی عقیده در فضای مجازی، دریافت و ارسال اطلاعات در فضای مجازی بر اساس اصل جریان آزاد اطلاعات، مبنای اعمال گفتمان حقوق بشر در این عرصه است. (Esler، 2005)

آزادی دینی به عنوان جلوه ای از آزادی عقیده و بیان، در سایه تسری اسناد حقوق بشری به فضای مجازی نیز قابلیت تحقق پیدا می‌کند برخی از مواد منشور سازمان ملل متحد (از جمله مواد؛ ۱۱،۳، ۵۵ ،۷۶)خواستار احترام و تحقق آزادی‌های اساسی همه انسان‌ها فارغ از تبعیض‌های مبتنی بر دین، اعتقاد و مذهب شده اند. همچنین ماده ۱۸ اعلامیه جهانی حقوق بشر و موادی از میثاق بین‌المللی حقوق مدنی، برحق آزادی مذهب تاکید کرده‌اند و از هرگونه تبعیض مذهبی، پیرامون دسترسی آزاد به اینترنت (ماده ۲۶ میثاق) منع شده است.(Land، 2013)

تاریخچه اندیشه‌های مذهبی در فضای مجازی از سوی کاربران این فضا به اوایل دهه ۱۹۸۰ بازمی گردد. ویژگی های متفاوت فضای مجازی سبب شده تا گسترش و نفوذ ادیان با تغییراتی نسبت به فضای حقیقی همراه باشد ماهیت تکنولوژی و سیالیت فضای مجازی امکان تطبیق مرزهای زمینی در آن را دشوار ساخته و ما را از ترسیم قواعد سنتی در این فضا باز می‌دارد مورد دیگر ناشناخته بودن هویت کاربران فضای مجازی است برای مثال

نشانی پست الکترونیک یا تارنما معرف هویت شخص خاصی نیست از آنجا که لازمه پیگیری افراد شناسایی هویت واقعی افراد است توسل به موازین حاکم بر جهان فیزیکی جهت پیگرد افراد راهگشا نخواهد بود بر این مبنا خصوصیات متمایز فضای مجازی از قبیل فقدان مرزهای سرزمینی، ناشناخته بودن هویت کاربران و امکان گریز از تعقیب و نظارت دولتی سبب ورود اندیشه‌های دینی نوظهور در این فضا گردیده است .(Campbell ، 2006) با گذشت اندک زمانی از ظهور تکنولوژی فضای مجازی، عقاید خدا محور نیز مسیر خود را به این فضا گشودند. از این منظر فضای مجازی، پایگاهی برای پیوند میان مذاهب و عقاید است بلکه به تسهیل انتقال عقاید الهی نیز کمک می‌کند.(Casey، 2001)

فضای مجازی در اشکال مختلف در جهان شمولی دین ایفای نقش می‌کند که نشر عقاید و اطلاعات مذهبی پیدایش و فعالیت کلیسای مجازی، معابد مجازی، تبلیغات مذهبی برخط و آنلاین و گروه‌های مجازی مذهبی از این جمله اند.(Campbell ، 2006)

علیرغم آنکه در فضای مجازی مشکلات و چالش هایی از جمله تعابیر و تفاسیر گوناگون و جدید و توانایی ناکافی بسیاری از جستجوگران دینی در تشخیص و تفسیر درست، استناد سازی نادرست اطلاعات دینی یا غیرمستند بودن آن و هجمه به اعتقادات فرق مختلف و مخالف از آثار منفی فضای مجازی در عصر جهانی شدن دین وجود دارد،(جهانگیر، 1391) از سوی دیگر تعاملات مذهبی از رهگذر فضای مجازی در دوران مدرن سبب توسعه و پویایی مفاهیم دینی می گردد. (Karaflogka، 2002)

همچنین شبکه‌های اجتماعی مجازی به دلیل کثرت کاربران سرعت انتقال و محدودیت نظارت مقامات دولتی نقش بالایی در نشر و تکثیر مفاهیم دینی در سطح جهانی و بروز اندیشه های نوین داشته‌اند. (چیت ساز و حسینی مقدم، 2018)

امروزه می‌توان از جهانی شدن دین و به دنبال آن به طرح عمومی سایر تعاملات دینی از جمله اعتقادات فردی، اجتماعی، مذهبی و ... از رهگذر کارکردهای ارتباطی فضای مجازی سخن گفت. با توجه به هدف انبیای الهی و دین مبین اسلام میتوان از ظرفیت های موجود در فضای مجازی در راستای همگرایی دینی و تامین امنیت عمومی بهره برد. (فضایلی و دیگران، 1398)

اهمیت و ضرورت امنیت اعتقادی در اسلام و سیره معصومین (علیهم السلام)

یکی از خواسته های بشر امنیت است که تامین آن از مهمترین وظایف حکومت هاست که از بدیهی ترین اصول امروز به حساب می آید امنیت به معنای آرامش و آسودگی و ایمنی است در فرهنگ سیاسی مهمترین

عنصری که برای امنیت منظور می‌کنند فقدان تهدید است. گر چه دستیابی به امنیت مطلق و تام ممکن نیست اما به حداقل رساندن تهدید از مفاهیم معقولی است که حکومت ها به دنبال آن هستند و همین است که تأمین امنیت در همه ابعاد آن دارای مراتب و شدت و ضعف است. اسلام به عنوان یک نظام حقوقی جامع که پاسخگوی نیازهای فردی و اجتماعی در همه زمان ها و مکان هاست از این قاعده مستثنا نیست. نگاهی به متون اسلامی و مقررات دینی کافی است که به اهمیت امنیت در همه عرصه ها از دیدگاه اسلام و راه حل هایی که برای تحقق بخشیدن به امنیت در جامعه اسلامی ارائه کرده است پی ببریم.

در اسلام همان گونه که برخی نقاط اماکن امن به حساب آمده اند برخی زمان‌ها و ماهها نیز زمان‌های امن به حساب آمده اند. از جمله ماه های حرام؛ رجب، ذیقعده، ذیحجه و محرم هستند که اسلام بر آن اهمیت زیادی قائل است این مطلب نشانه اهمیت امنیت در نگاه اسلامی است که در قرآن کریم سوره توبه آیه ۳۶ و ۳۷ نیز مورد اشاره واقع شده است.

نگاهی به گفتمان امنیتی پیامبر اسلام در ابعاد مختلف از مطالبات عمده و اساسی بشر امروز و مخصوصاً جهان اسلام و خصوصاً ایران اسلامی است. در فرمایش پیامبر اکرم امنیت به شکل فردی و جمعی هر دو مورد لحاظ قرار گرفته است. پرهیز از جنگ، خشونت طلبی و سلطه طلبی و عمق دادن به هویت اسلامی، جایگزینی اصلی و پر قوت است.

همگرایی و وحدت، به جای دشمنی و عداوت، نبرد با جنگ طلبان و منافقین، پرهیز از استبداد و ظلم ستیزی، وفاداری به تعهدات و توافقنامه ها، برخورد با پیمان شکنان، التزام به قوانین الهی، تسامح و تساهل توأم با جدیت و قاطعیت در برقراری عدل، رسیدگی به فقرا و محرومان، انفاق و ایثار از اصولی هستند که در تامین امنیت مورد توجه پیامبر گرامی اسلام قرار داشته است.

از دیگر اصولی که پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم درباره امنیت قرآنی پی ریزی کرده‌اند موارد زیر قابل اشاره است:

گسترش مرزهای جغرافیایی و اعتبار عقاید، اصل وسعت بخشیدن به هویت دینی اسلامی، اصل اخوت جای کینه و دشمنی، عبودیت و تبعیت از خداوند، همگرایی و اتحاد و در ادامه می توان به دعوت پیغمبر به مجادله احسن، معاهده همزیستی مسالمت آمیز و مواردی از این دست اشاره نمود. مؤلفه های مورد اشاره فوق همگی در تعاملاتی که جامعه اسلامی بر پایه تفکرات دینی صورت می دهد نقشی بی بدیل در ایجاد امنیت اعتقادی یک جامعه دارند.

از سویی نیز قیام مسلحانه حضرت مهدی علیه السلام نیز قیامی ایمانی اسلامی و انسانی برای رهانیدن همه بشر از زنجیرهای نفسانی و موانع و بند های بی شماری

است که به دست و پای انسان فعلی از سوی طاغوت ها زده شده و کمال بشری را راکد کرده و به قهقرا کشانده است. قطعاً قیام ایشان امنیتی حقیقی و واقعی و به دور از از تکیه بر اجبار و سرکوب است، حرکتی امیدبخش و زنده کننده حضرت که با پرچم ایمان و عدالت صورت می پذیرد و در نهایت مشروعیت و رضایت عمومی را در بر دارد و با پذیرش همگانی همه ساکنان زمین و آسمان و همه جنبندگان عالم تحقق می یابد. در این میان فرقی بین ملیت ها، نژادها و قومیت ها در همه گیتی نیست، چرا که نهضت مهدوی حرکتی جهان گستر و جهانشمول برای نجات و رستگاری همه بشریت است. بنابراین در حکومت جهانی مهدوی، هیچ حقی از آحاد و افراد حکومت ها در هیچ کجای گیتی ضایع نمی شود عدالت مهدوی و اسلامی ایجاب می‌کند که در محیطی با ثبات و آرامش و فارغ از هرگونه نزاع اقوام کشورها و ملیت ها شایستگان و نخبگانِ متصف به صفات لازمه انسانی و اسلامی به کارگزاری و مدیریت ایالات خویش در چارچوب حکومت حضرت مهدی گماشته شوند و از مواهب گوناگون این حکومت که امنیت اعتقادی از سرفصل های اصلی حکومت داری حضرت است بهره مند می شوند. (اسلامی و درجاتی، 1388)

امام صادق علیه السلام در حدیثی مبارک می‌فرمایند؛ «ثلاثۀ یحتاج الناس طراً الیها؛ الامن و العدل و الخِصب، سه چیز است که مردم به آنها نیازمندند امنیت عدالت و آسایش».(مجلسی، 1404)

در نتیجه اسلام گفتمانی جدید از امنیت برای جامعه بشری ارائه نموده است که دارای اصول، مبانی و مفاهیم خاص خود است که دارای پیشینه تاریخی طولانی نیز هست که این اصول در مکتب اسلام مورد بازنگری و بازسازی معنایی قرار گرفته اند. مفهوم امنیت در اسلام مفهوم تازه ای است که با آموزه های جاهلی قابل فهم و درک نیست، در نتیجه با مفاهیم برگرفته از گفتمان اسلام، امنیت در جامعه امروزی شرایط جهان معاصر را درجوامع اسلامی آماده و برای ظهور فراهم می سازند.

نظریه امنیتی اسلام بر مبنای ارزشمندی انسان و خلیفه الهی او بنا نهاده شده و با رویکردهای امنیت انسانی قرابت و مشابهت بسیار دارد لذا در اسلام امنیت دارای عقبه تئوریک قابل اجرا است و جامعه ایران را نیز می‌تواند به پیشرفت رهنمون سازد. (اسلامی و درجاتی، 1388)

دین اسلام هرگز پیروان سایر ادیان را به پذیرش اعتقادات خود مجبور نمی‌کند در این راستا خداوند در کتاب شریف قرآن می‌فرماید« لا اکراه فی الدین قد تبین رشد من الغی» (بقره ۲۵۶) هیچ اجباری در دین نیست و راه هدایت و رستگاری از راه ضلالت و گمراهی مشخص شده است در ضمن حدیثی پیامبر اکرم صلوات

الله علیه و آله و سلم فرمودند که؛ « کسی که در زندگی کسی را آزار دهد دشمن او هستم و در قیامت با او دشمنی خواهم کرد» (نیشابوری، 1423) بنابراین دین اسلام نه تنها افراد را مجبور به پذیرش نمی‌کند بلکه هشدار می دهد که آنها نیز نباید مورد اذیت آزار قرار گیرند در حدیث دیگری از پیامبر اکرم صلوات الله علیه و آله و سلم آمده است هرگاه در ذمه اسلام را پذیرفتند به آنها اعلام کنید آنچه به نفع مسلمین است آنها نیز نفع می برند و آنچه به زیان مسلمین است و آنها نیز زیان خواهد رساند. (الکاسانی، 1986)

آموزه های ناب اسلامی راجع به اتخاذ رهیافت‌های روا دارانه و مسلحانه در قبال دیگر ادیان در عصر جهانی شدن دین و دینی شدن فضای مجازی می‌تواند از رهگذر تقویت همگرایی دینی میان پیروان ادیان گوناگون و برجسته سازی اشتراکات و بحث منطقی و دوسویه در خصوص افتراقات موجبات تأمین تضمین و امنیت را فراهم آورد.(فضایلی و دیگران، 1398)

با گسترش فضای مجازی در زندگی بشری، عقاید و دین از انحصار خارج و با موج افکار و دیدگاه های متضاد مواجه شده است این فضای جهانی شده، به رغم تاثیرات منفی در حوزه دین و اعتقادات می‌تواند با فراهم ساختن امکان تعامل مثبت دینی و اعتقادی و دوری از خشونت های محتمل در فضای واقعی زمینه همگرایی دینی را فراهم سازد. ماهیت فضای مجازی که بر پایه جریان اطلاعات آزاد و آزادی عقیده و بیان استوار است، در بسط مفاهیمی همچون همگرایی دینی تاثیر و تأثرات و دارای اهمیت چشمگیر است. مفهوم آزادی دینی که زمینه‌ساز همگرایی دینی و تا اندازه‌ای ضامن امنیت نیز هست در اسناد حقوق بشری نیز مورد شناسایی قرار گرفته که خود حاکی از اهمیت و جایگاه کم نظیر آن در منظومه حقوقی و آزادی‌های بشری، از جمله اثرگذاری در فضای مجازی، با رعایت موازین حقوق بشری و اصل آزادی ادیان، شناخته شده که دولت ها باید به آن پایبند باشند. به نظر می رسد تسری محدودیت های حقوق بشری به فضای مجازی می‌تواند کمک قابل توجهی به بسط همگرایی دینی در عرصه عمل و حفظ امنیت اعتقادی بنماید و این فرصتی برای امنیت اعتقادی در فضای مجازی به حساب می آید.

جمهوری اسلامی ایران با پیوستن به منشور جدید سازمان همکاری های اسلامی، به هنجارهای بین‌المللی در خصوص ارتقای صلح و امنیت و سازش فرامرزی پیوسته است حضور در این طرح همسان سازی با وجود قوانین ملی دولت های اسلامی در ممنوعیت برخی جرایم از جمله جرایم اعتقادی می‌تواند، همکاری و تعامل دینی و عقیدتی در بحث حقوقی را میان کشورهای عضو فراهم سازد این نیز می تواند محملی برای حفظ امنیت اعتقادی در فضای مجازی باشد.

از آنجا که اسلام رویکردی مثبت نسبت به اشتراک در ذات ارزش و کرامت انسانی و مقام خلیفهٔ اللهی و دعوت و همگرایی پیروان ادیان گوناگون دارد، در احوال مشترک الگوی منطقی و معقول برای همزیستی میان اقوام گوناگون جوامع بشری ارائه داده است، از این رو می توان موجباتی برای همگرایی اعتقادی بر اساس حفظ امنیت اعتقادی در میان مردم و ملت های جهان فراهم آورد و در همین راستا برای تامین و تحکیم امنیت و امنیت اعتقادی کوشش نمود. (فضایلی و دیگران، 1398)

در مشهودات از بین فرمایشات مقام معظم رهبری نیز مفاهیمی از قبیل احساس امنیت در مال، اخلاق، حقوق شهر وندی ،جان و ناموس، وحدت، عفت و پاکدامنی، حیا و شرم، عرض، ایمان، کاهش ظلم و خشونت، فساد ستیزی)، مبارزه با اغتشاش، اطلاعت از قانون، عبادت، مبارزه با مواد مخدر، تضمین امنیت جوانان، تضمین امنیت فرزندان، فقرزدایی و محرومیت زدایی، احساس امنیت بر اساس جلوگیری از بروز عوامل ناامنی، و حفظ امنیت روح و روان به عنوان مؤلفه های اصلی احساس امنیت، قابل شناسایی اند.(رضایی محسن و دیگران، 1398)

راهکارها و پیشنهادات:

در فرهنگ مجازی، فرهنگ دینی و تعاملات فرهنگی ارتقاء چشمگیر یافته اند. با بررسی انجام شده مشخص شدآموزش مجازی به شکل جدی‌تری با مقوله چند فرهنگی روبرو است. آن‌چه در دیدگاه‌های نظریه پردازان عرصه فرهنگی ارائه شده، محیط مجازی محیطی است که هویت‌های چندپاره در آن شکل می‌گیرد و این ممکن است با اعتقادات و هویت دینی که به دنبال ایجاد وحدت در باورها و رفتارهای فردی است، در تضاد و تعارض قرار گیرد.

برای رفع این مشکل می توان از رویکرد تلفیقی مجازی ـ حضوری در فعالیت های دینی و عقیدتی استفاده شود و برای گسترش همبستگی های دینی از مناسک و آداب ویژه و تشکیل نهادهای مناسب با تکیه بر سنت‌های دینی فراگیران همچون منسک زیارت و نهاد مسجد استفاده شود. همچنین در فرهنگ و اعتقادات دینی که ریشه خود را در یک اعتقاد مبنایی همچون عقیده به توحید و لوازم آن عقیده قرار داده، ضروری است نسبت خود را با سایر عقاید مشخص سازد تا مخاطب از سردرگمی رهایی یافته و به صورت مشخص جایگاه عقیده خود را در بین عقاید دینی که به ابعاد مختلف زندگی بشری توجه دارد تعریف کرده و بیابد، این جایابی و موقعیت شناسیِ عقیدتی هر فرد می تواند وی را از امنیت اعتقادی برخودارکرده و هویت های اجتماعی وی را تحت الشعاع قرار داده و به عنوان فرهنگ غالب ابتدا در شخص و سپس در اجتماع جلوه گر شود.

از آنجا که رسانه ها، محمل اساسی فرهنگ هستند، در برابر سیطره فناوری رسانه ای نباید منفعل و گوشه گیر بود؛ بلکه لازم است با بهره گیری از ماهواره ها، خبرگزاری ها و تکنولوژی های ساخت رایانه- به عنوان یک وسیله ارتباطی- از راه اخبار، جریان بین المللی گسترش کتابها، نشریه ها، فیلمهای تلویزیونی و دیگر محصولات فرهنگی، به ارائه و اشاعه ارزشهای فرهنگی خویش اقدام نموده، و با روشنگری، سیطره فرهنگ سلطه و تهاجم فرهنگی را خنثی کرد(صالحی امیری، 1387)، رسانه دینی میتواند با بهره گیری از پیشرفت تکنولوژی ارتباطات ، علاوه بر این که زمینه تبادل فرهنگی را فراهم آورد؛ ، فرهنگ غنی و اعتقادات سلیم خود را به تمام جهان عرضه کند چرا که فرهنگ جامعه، آمیزه ای از باورها و ارزشهای الهی، انسانی و ملی است؛ از این رو، در جامعه اسلامی با توجه به رابطه فرهنگ و رسانه، رسالت اصلی رسانه دینی بر اساس نگاه فرهنگ اسلامی، هماهنگی کامل تولیدات و فرآورده های رسانه با اعتقادات و اندیشه دینی است.(حسنی، 1385) و چون اسلام، دینی جامع است برای همه حوزه های فردی و اجتماعی مورد نیاز بشر، برنامه منسجمی تدوین کرده است . بنابراین، باید محتوای همه برنامه های فضای مجازی، همسو با اهداف رسانه دینی که همان انتقال فرهنگ اسلامی به حوزه عمل ، اجتماعی و زندگی مردم است شکل گیرند. ترویج آموزه های ناب اسلام در خصوص صلح و مدارا با دیگر ادیان در فضای مجازی، میتواند نقش چشمگیری در افزایش همگرایی دینی در سطح جهان داشته و موجبات حفظ امنیت را فراهم آورد.

منابع

1- یونسکو ، فرهنگ و توسعه، ترجمه محمد فاضلی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، 1376

2- بل، دیوید، درآمد ی بر فرهنگ های سایبر، ترجمه مسعود کوثری، تهران: جامعه شناسان، 1389

3- عاملی، سعید، متن مجازی، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی،1388.

4- بل، دیوید، نظریه پردازان فرهنگ سایبری ،رایا فرهنگ، مانوئل کاستلز و دانا هاراوی ، ترجمه مهدی شفیعیان، تهران: دانشگاه امام صادق (ع)،1390.

5- دهقانی، روح اله ، ارزیابی تأثیر فرهنگی یا پیوست فرهنگی فعالیت در فضای مجازی ،نشریه جریان شناسی دینی معرفتی در عرصه بین الملل ،پاییز 1393 – شماره 5

6- غلامحسینی، یادگیری الکترونیکی (E-learning) و جایگاه آن در نظام آموزش دانشگاهی ،1390

7- شاه بیگی فرزانه و نظری سمانه، آموزش مجازی؛ مزایا و محدودیت ها؛ فرصت ها و چالش ها، مجله مرکزمطالعات وتوسعه آموزش علوم پزشکی‌یزد ، شماره1 ، شماره‌پیاپی4، دورهٔ ششم، زمستان1390

8- فضائلی مصطفی و شکیب نژاد احسان و کرمی موسی ، آزادی دینی در فضای مجازی و تاثیر آن بر صلح و امنیت بین المللی با نگاهی بر آموزه های دینی، فصلنامه پژوهشی تطبیقی حقوق اسلام و غرب، سال ششم، شماره 4، 87-110، 1398

9- مدنی،جلال الدین، کلیات حقوق اساسی، تهران، نشر پایدار، چ13، ۱۳۸٦

10-فضائلی، مصطفی، کرمی، موسی و اسدی، ثریا، حمایت از اقلیتهای مذهبی در نظام حقوقی اسلام و نظام بین المللی حقوق بشر، پژوهشهای تطبیقی حقوق اسلام و غرب، دوره4، ش1، 1396

11- -Brasher, Brenda E. (2004), Give Me that Online Religion, San Francisco, Rutgers University Press.

12-جهانگیر، عیسی، شیعه در فضای مجازی رویکردی اجتماعی، قم، موسسه آموزشی امام خمینی(ره)،چ4 ،1391

13-عیوضی، محمد رحیم، گفتگوی ادیان و جهانی شدن، قبستان، ش43، 1386

14- -Esler, Brian W. (2005), Human Rights in the Digital age, (ed.: Mathias Klang & Andrew Murray), US: Cavendish Publishing Ltd.

15- Land, Molly (2013), "Toward an International Law of the Internet", Harvard International Law Journal, Vol. 54, No. 2.

16- Campbell, Heidi (2006), “Religion and the Internet”, Communication Research Trends, Vol. 25, No. 1.

17- Casey, Cheryl Anne (2001), “Online Religion and Finding Faith on the Web: An Examination of Beliefnet.org”, Proceedings of the Media Ecology Association, Vol. 2.

18- Karaflogka, Anastasia (2002), “Religious Discourse and Cyberspace”, Elsevier Science Ltd, Vol. 32.

19- Chitsaz, Mohammad Javad & Hosseini Moghaddam, Mohammad (2018), “Religiosity and Cyberspace: A Meta-Analysis on the Studies of Religion and Cyberspace”, Journal of Cyberspace Studies, Vol. 2, No. 2

20-اسلامی مجتبی و درجاتی حسین ، امنیت در اسلام مبانی و قالبهای فکری، فصلنامه نظم وامنیت انتظامی، سال دوم، شماره2، 1388

21-مجلسی، محمد تقی، بحار الانوار، ج75، مؤسسه الوفاء، بیروت، 1404 ق.

22-نیشابوری، فتال، روضه الواعظین و بصیره المتعظین، نشر دلیل ما، 1423ق.

23-الکاسانی الحنفی، علاءالدین أبو بکر بن مسعود بن أحمد، بدایع الصنایع فی ترتیب الشرائع، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۹۸٦م.

24-رضایی محسن و دیگران،منظومه فکری مقام معظم رهبری (مد) در حوزه احساس امنیت اجتماعی (با رویکرد آرامش و اقتدار جامعه اسلامی، پژوهشنامه نظم و امنیت انتظامی، سال دوازدهم، شماره چهارم (پیاپی چهل وهشتم)، زمستان 98

25-صالحی امیری، سیدرضا ،انسجام ملی و تنوع فرهنگی ، تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک،1387

26-حسنی، محمد ، ، فرهنگ و رسانه های نوین، مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما، 138

بایسته های اخلاقی در فضای مجازی

مژگان ساجدی

مدرسه علمیه الزهراء(سلام الله علیها)

اراک

چکیده

فضای مجازی از جدیدترین دستاوردهای ارتباطی بشری است که کاربران زیادی را به خود جذب کرده است. رعایت اخلاق در زندگی و ارتباطات اجتماعی یک امر لازم و اجتناب ناپذیر است. ارزش ها و معیارهای اخلاقی در همه زمان ها و همه مکان ها ثابت است. عالم هم چه حقیقی چه مجازی، محضر خداست. لذا در رعایت اخلاق بین فضای مجازی و فضای حقیقی تفاوت چندانی وجود ندارد. عملی که در فضای واقعی، جرم است، در فضای مجازی هم جرم محسوب می شود. فعالیت در این فضا با به کار بستن آموزه های اخلاقی – دینی ، محیط امن و سالمی را برای کاربران فراهم خواهد کرد. از این رو مقاله با هدف بررسی بایسته های اخلاقی به روش توصیفی و به صورت کتاخانه ای به بررسی مهم ترن بایسته های اخلاقی پرداخته است که از جمله بایسته ها : عدم انتشار سخنان بدون منبع و سند، پرهیز از شایعه پراکنی ، پرهیز از رذائل اخلاقی مانند دروغ، غیبت و تهمت، رعایت صداقت و درستی، حفظ و تقویت ارزشهای دینی و جلوگیری از توهین به مقدسات ادیان ، رعایت حقوق و آزادی افراد، عدم انتشار تصاویر و فیلمهای مستهجن و حفظ حریم خصوصی افراد، استفاده بهینه و درست از فضای مجازی است.

کلید واژه: بایسته های اخلاقی، فضای مجازی، کاربران فضای مجازی.

مقدمه

فضای مجازی از ظرفیتهای گسترده ای برخوردار است و به عنوان یک قدرت نرم، فوق العاده در عرصه های مختلف از جمله فرهنگ، امور اجتماعی، سبک زندگی، اعتقادات دینی و اخلاقیات کاربران تاثیر بسیار زیادی دارد. در دیدگاه اسلام که رویکردی حقیقت گرایانه به مقولهٔ اخلاق است، ارزش ها و معیارهای اخلاقی در همه زمان ها و همه مکان ها ثابت است؛ فلذا بین فضای مجازی و فضای حقیقی تفاوت چندانی وجود ندارد. عملی که در فضای واقعی، جرم است، در فضای مجازی هم جرم محسوب می شود. نبایدگمان کرد کسی که در فضای واقعی حق توهین ، فحاشی و بازی کردن با آبروی دیگران را ندارد، می تواند در فضای مجازی، تمامی این جرائم را انجام دهد و مورد بازخواست نیز قرار نگیرد. اخلاق در دنیای مجازی جدا از اخلاق در دنیای واقعی نیست. کاربران فضای مجازی نیازمند امنیت ، آسایش و رویکرد اخلاق مدارانه به ارتباطات در این فضا هستند.

از پژوهشهای اخلاقی که در زمینه فضای مجازی صورت گرفته است میتوان به موارد زیر، اشاره کرد:

*محمد حسین امامی(1393) در کتاب " اخلاق در فضای مجازی؛ بایسته ها و نبایسته های اخلاقی در فضای مجا زی" که به تبیین اصول اخلاقی در این فضا پرداخته است.

*حمید شهریاری (1389) در کتاب " اخلاق فناوری اطلاعات" که به تبیین بایسته های اخلاقی در استفاده از فناوری اطلاعات پرداخته، و سعی دارد مخاطبان را به مسئولیت های اخلاقی و دینی خود در استفاده از فضای مجازی و سایبری، توجه دهد.

*علیرضا ثقه الاسلامی (1388) در کتاب "چالش های اخلاقی در عصر اطلاعات؛ جستارهایی در اخلاق اطلاعات " که به مباحث گوناگون اخلاقی در این حوزه پرداخته است.

*فهیمه سید سعادتی (1391) در مقاله" هنجارهای اخلاق اسلامی در حریم خصوصی فضای مجازی" که با پرداختن به هنجارهای اخلاقی، به تطبیق آن با فضای مجازی پرداخته، و به آسیب شناسی این حوزه از روابط در فضای غیر مجازی نیز توجه کرده است.

اما محقق در این مقاله قصد دارد فقط به بایسته های اخلاقی در فضای مجازی اشاره کند و از آیات و روایات متناسب با بحث نیز بهره گیرد.

مهم ترین بایسته های اخلاقی در فضای مجازی :

1– عدم انتشار سخنان بدون منبع و سند

سخن، جزء اعظم نعمت های خداوند است که به انسان داده شده و در قرآن کریم می فرماید: "عَلّمَه البیان". شکر این نعمت در سبک زندگی ایمانی به آن است که سخن انسان، آگاهانه، مستند و مبتنی بر آگاهی باشد. در عین حال حریم سخن و مسئولیت بزرگ آن اقتضا می

کند که انسان تنها در حوزه دانش خود حرف بزند، به طوری که بتواند از گفته خود دفاع کند و معتبر بودن آن را نشان دهد. بنابراین سخن مؤمن باید عالمانه، سدید، محکم، از روی آگاهی، مستند و مستدل باشد. این اتفاق، رتبه ای از تقوا نیاز دارد تا انسان توجه داشته باشد سخن او چه نتایج و آثاری خواهد داشت. اهمیت سخن به اندازه ای است که آداب و احکام بسیاری از سوی خداوند متعال برای آن تعیین شده، چراکه انسان به وسیله سخن در معرض آفت ها و آسیب های بسیاری قرار می گیرد.[1]

حضرت امیرالمومنین علیه السلام در این باره می فرمایند:« الْکَـلاَمُ فِی وَثَاقِکَ مَا لَـمْ تَتَکَلَّمْ بِهِ؛ فَإِذَا تَکَـلَّمْتَ بِهِ، صِرْتَ فی وَثَاقِهِ. فَاخْزُنْ لِسَانَکَ، کَمَا تَخْزُنُ ذَهَبَکَ وَ وَرِقَکَ؛ فَرُبَّ کَلِمَةٍ سَلَبَتْ نِعْمَةً وَ جَلَبَتْ نِقْمَةً.»؛

«سخن در بند توست، تا آن را بر زبان نیاورده ای، چون بر زبانش آوری تو به بند او در آمده ای. پس، همچنان که، زر و سیمت را حفظ می کنی، زبانت را هم حفظ کن، زیرا چه بسا یک کلمه که نعمتی را سلب کند و محنتی را فراخواند.»[2] تا جایی که حضرت علی (علیه السلام) بر دقت در انتشار سخن، به این شکل تاکید می کند که : نه تنها چیزی که علم نداری، بازگو مکن بلکه همه آنچه را که می دانی را نیز مگو . «لاَ تَقُلْ مَا لاَ تَعْلَمُ بَلْ لاَ تَقُلْ کُلَّ مَا تَعْلَمُ »[3] و نیز امام سجاد (علیه السلام) می فرماید: «اللَّهُمَّ إِنیِّ أَعُوذُ بِکَ مِن... أَوْ نَقُولَ فِی الْعِلْمِ بِغَیْرِ عِلْمٍ»؛ « خدایا نسبت به آنچه که نمی دانیم، سخنی بگوییم به تو پناه می بریم.»[4]

از بیان شواهد قرآنی و روایی مذکور، توجه به سه امر زیر چه درفضای حقیقی و چه در فضای مجازی لازم و ضروری به نظر م«چیزی را که بدان علم نداری دنبال مکن زیرا گوش و چشم و قلب همه مورد پرسش واقع خواهند شد.ی رسد:

*محکم و متقن و با دلیل و برهان سخن بگوید و برای سخنان خود دلیل و شاهد داشته باشد.

*از بیان هر گونه سخنان مشکوک و یا غیر قابل اعتماد پرهیز نماید.

*در صورت مشکوک بودن نقل، حتما از کلماتی که حاکی از احتمال و یا گمان باشد استفاده کند. [5]

2– پرهیز از شایعه پراکنی

شایعه خبر بی اساس و یا ناروایی است که در میان مردم چه در فضای حقیقی و چه در فضای مجازی زبان به زبان می گردد. دین اسلام در آموزه های وحیانی خود دستور می دهد نسبت به آنچه که علم ویقینی حاصل

1 -حاج علی اکبری در یادمان شهدای هفتم تیر (سرچشمه) تاریخ انتشار: شنبه ۱۷ بهمن ۱۳۹۴، https://sarcheshmeh.org

2- نهج البلاغه، حکمت 381

3- نهج البلاغه ، حکمت 382

4- صحیفه سجادیه، دعای هشتم

5- اسلامی فر، آداب سخن و سخنوری، ص104

نشده است؛ کلامی گفته نشود. «لا تَقْفُ ما لَیْسَ لَکَ بِهِ عِلْمٌ إِنّ السَّمْعَ وَ الْبَصَرَ وَ الْفُؤادَ کُلُّ أُولئِکَ کانَ عَنْهُ مَسْؤلا»؛«چیزی را که بدان علم نداری دنبال مکن زیرا گوش و چشم و قلب همه مورد پرسش واقع خواهند شد.» [1]

در جای دیگری حق تعالی در کتاب هستی برای جلوگیری از شایعه پراکنی ما را به تحقیق در اخبار سفارش می نماید: «یَآ أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُواْ إِن جَآءَکُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَیَّنُواْ أَن تُصِیبُواْ قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُواْ عَلَی مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِینَ»؛« ای کسانی که ایمان آورده اید! اگر فاسقی برای شما خبری مهم آورد تحقیق کنید، مبادا (از روی زودباوری و شتاب‌زدگی تصمیم بگیرید و ناآگاهانه به گروهی آسیب رسانید، سپس از کرده‌ی خود پشیمان شوید.»[2]

لکن همیشه افرادی بوده اند که برای تفریح، سرگرمی و پر کردن اوقات خود به تولید و نشر شایعه می پرداختند، اما امروزه به مدد فضای مجازی، انتشار شایعات بیش از گذشته شدت یافته است، به گونه ای که در زمانی کوتاه، خبر دروغ و شایعه، به راحتی در صفحات وب و شبکه های اجتماعی منتشر می شود. متأسفانه برخی از کاربران فضای مجازی - که تعدادشان نیز کم نیست - هر حرف و ادعایی را بدون کوچکترین تحقیق و پرس وجویی پذیرفته و بازنشر می دهند. قرآن کریم برای ترسیم صراط مستقیم در زمینه ارتباطات، اطلاع رسانی ومهندسی افکار عمومی، علاوه بر اینکه در پاره ای از آیات، مؤمنان را از پیروی چیزی که به آن علم ندارند، بلکه برگرفته از شنیده ها، ساده نگری ها، خیالات و اوهام است، منع می کند. [3]

در طول تاریخ، انبیا با مردم و اجتماعاتی رو به رو بوده اند که به انواع بیماری‌های اجتماعی و اخلاقی مبتلا بوده اند و حتّی امروز با آن همه پیشرفت‌های مهمی که در زندگی بشر شده است، هنوز آن بیماری‌ها به قوّت خود باقی است. بیماری‌هایی همچون:

*تقلید کورکورانه از نیاکان و پیروی از عادات وآداب ورسوم خرافی.

*پیروی از خیالات، شایعات، پیشگویی‌ها و رؤیاهای بی‌اساس.

*داوری و موضع‌گیری بدون علم، ستایش یا انتقاد بدون علم و نوشتن و گفتن بدون علم.

دارویی شفابخش برای همه آن بیماری‌ها، تحقیق و بررسی است که در این آیه آمده است.

---

1 - اسراء ،آیه 36

2 - حجرات ، آیه6

3 - سبحانی نیا، مقاله بایسته های اخلاقی فضای مجازی، ره توشه راهیان نور رمضان المبارک 1396،ص125

اگر جامعه اهل دقّت و تحقیق باشد، همه این آفات و بلاهای اجتماعی یکسره درمان می شود.[1]

شایعه پراکنی باعث ایجاد اختلاف می شود و ناامنی حیثیتی را به دنبال دارد و باعث مه آلودی واقعیت ها و گم شدن و طرد شدن افراد از جوامع می شود. شایعه در موارد زیر نقش دارد:

- افزایش اضطراب و نگرانی در مرد - ترور شخصیت - ایجاد فضای ناسالم اجتماعی - ایجاد تقابل و صف بندی میان قشر های مختلف مردم - ایجاد وجاهت اجتماعی.[2]

لذا یکی از بایسته های اخلاقی که رعایتش در فضای واقعی و به طریق اولی در فضای مجازی بسیار لازم و ضروری می باشد؛ جلوگیری از پخش و نشر اکاذیب و شایعه می باشد که با رعایت این مورد فضای جامعه از بسیاری آفات و بلایا در امان خواهد بود.

3– پرهیز از رذائل اخلاقی مانند دروغ، غیبت، تهمت و فحش

بنابر عقیده و نظر فقیهان، رذایل اخلاقی از جمله دروغ و غیبت و... هم از دید عقل و هم از دید شرع، عملی زشت و ناشایست است و ادله چهارگانه یعنی قرآن ، سنت معصومان (علیهم السلام)، اجماع و اتفاق نظر فقیهان و عقل حرمت آن را ثابت می کند. دروغ به معنای خبر مخالف با واقع است.[3] حضرت باقر (علیه السلام) می فرماید: «اِتَّقُوا اَلْکَذِبَ اَلصَّغِیرَ مِنْهُ وَ اَلْکَبِیرَ فِی کُلِّ جِدٍّ وَ هَزْلٍ فَإِنَّ اَلرَّجُلَ إِذَا کَذَبَ فِی اَلصَّغِیرِ اِجْتَرَی عَلَی اَلْکَبِیرِ »؛ «از دروغ کوچک و بزرگش، جدی و شوخیش بپرهیزید، زیرا آن کس که در چیز کوچک دروغ گفت به دروغ بزرگ نیز جرات پیدا کند».[4]دروغ در فضای مجازی هیچ تفاوتی با دروغ در فضای واقعی جامعه ندارد و قبح این عمل با توجه به خساراتی که دارد بر کسی پوشیده نیست.

در مورد تهمت هم که یکی از رذایل اخلاقی است، انسان حق ندارد در فضای حقیقی یا مجازی رفتار، گفتار یا صفت نادرستی را که بر پایه ی حدس یا گمان است را به مومنی نسبت دهد و بدون اینکه از اعتبار دریافت خود مطمئن باشد آن را نقل کند. نسبت دادن رفتاری زشت که از روی حدس باشد همان تهمت است.[5]

قرآن کریم در آیات یازدهم تا سیزدهم سوره ی نور به ماجرای تهمت و به گناهکاری تهمت زنندگان و پیامد قضایی آن اشاره می کند و در این آیات از مومنان انتقاد شده است که چرا در هنگام شنیدن شایعه ی تهمت، واکنش منفی نشان ندادید و آن را رد نکردید؟ و وظیفه ی مومن در برابر شنیدن تهمت به دیگران دو چیز است:

1- قرائتی، تفسیر آیه 6 سوره حجرات، http://radio.iranseda.ir

2- فتعلی خانی،آموزه های بنیادین علم اخلاق، ص 87

3 - تهرانی، اخلاق الهی، ج چهارم، ص 92

4 - کلینی، الکافی، ج2، ص338

5 - تهرانی، اخلاق الهی، ج چهارم، ص153

اول اینکه گرفتار بدبینی نشود بلکه با خوش بینی به مسلمانانی که مورد تهمت واقع شده اند بنگرد؛ دوم اینکه در برابر شایعات و تهمت ها موضع گیری کند و بگوید: این ها دروغ آشکار است.[1]

از طرفی دانشمندان اخلاق به کار بردن سخنان زشت برای اشخاص را فحش و ناسزا می گویند. که از جهت انگیزه به دو قسم، فحش با انگیزه ی آزار یا فحش با انگیزه ی شوخی تقسیم می شود. بنابر گفته ی نبی گرامی اسلام ناسزا گفتن و هرزه گویی در هیچ موردی از اسلام نیست.[2]

لذا افراد همانطور که در فضای واقعی خود را مقید به رعایت اصول اخلاقی و پرهیز از رذایل اخلاقی می نمایند، باید این قواعد و اصول را بر فضای مجازی هم ساری و جاری نمایند تا از نظر اخلاقی و وجدانی در آرامش نسبی قرار بگیرند و فضای جامعه را نیز به سمت صلاح و درستی سوق دهند.

4– رعایت صداقت و درستی

صداقت و درستی یکی از ارزشهای اخلاقی است که رعایت آن منحصر به فضای واقعی نیست. لکن فضای مجازی این قابلیت را دارد که کاربران، چهره، اطلاعات و حتی جنسیت واقعی خود را تغییر داده و پنهان کنند. همین امر باعث ناشناخته ماندن هویت واقعی افراد می شود. گفته شده است بیش از یک چهارم افراد در فضای مجازی در مورد نام خود دروغ می گویند و بیش از یک پنجم نیز کاری را در فضای مجازی انجام داده اند که از آن احساس پشیمانی می کنند. به نظر برخی کارشناسان، هویت 49 درصد افراد در فضای مجازی معکوس است. شش تن از مراجع تقلید شیعه در فتاوای خود، انتساب اکاذیب به افراد در فضای مجازی را از راه هایی نظیر ساخت اکانت و صفحه جعلی، حرام دانسته اند. گشت و گذار در فضای سایت ها و شبکه های پیام رسان، موارد فراوانی از دروغ پردازی های موجود در فضای مجازی را به ما نشان می دهد. خبر درگذشت بعضی از هنرمندان، ورزشکاران و چهره های معروف جامعه، یکی از نمونه ای بیشمار دروغ گویی و دروغ نویسی این فضا است.[3]

لذا با خطراتی که فضای مجازی برای کاربران دارد باید در حد نیاز از این فضا بهره برد و دارای دانش و سواد رسانه ای بود که از صداقت و درستی ما در این فضا سوء استفاده نشود و در معرض تهدیدات و خطرات آن قرار نگرفت.

1- رضایی اصفهانی، تفسیر قرآن مهر، ج14، ص133

2- تهرانی، اخلاق الهی، ج چهارم، ص265

3- سبحانی نیا، مقاله بایسته های اخلاقی فضای مجازی، ص125

5– حفظ و تقویت ارزشهای دینی و جلوگیری از توهین به مقدسات ادیان

حفظ ارزشها و اصول اعتقادی مورد نظر اسلام، تقویت ارزشهای دینی است؛ و در نقطه مقابل، آنچه در پی تخریب و کمرنگ کردن اصول اعتقادی و ارزشهای اسلامی باشد، تضعیف ارزش های دینی است. به عنوان مثال لطیفه ها و طنزهایی که در مورد بهشت و جهنم و سایر امور اعتقادی تولید می شود که رد و بدل شدن اینها در فضای مجازی به شکل ناخواسته باعث تضعیف این ارزشها می گردد و تضعیف ارزشها از منظر فقه اسلامی، ممنوع و حرام است.[1]

اگر افراد به خصوص نوجوانان و جوانان معتقد و متخلق به اخلاق دینی تربیت شوند، سجایای اخلاقی نهادینه شده در وجود فرد، او را از رفتارهای ضد اخلاقی در فضای واقعی و مجازی بر حذر خواهد داشت و از آن فضا به طور مناسب و مفید بهره برداری خواهد کرد. اگر بتوانیم بخش عمده‌ای از فضای مجازی را با همت و تلاش و پشتکار و تولیدات مناسب و لازم، در سیطره حوزه دینی قرار دهیم در این صورت کاربران این دنیای مجازی متاثر از آموزه های دینی صبغه های اخلاقی خود را خواهند یافت که تجاوز به حریم دیگران و مشاهده و مطالعه بسیاری از مطالب و تصاویر یا ورود به بعضی از فضاهای فساد انگیز فضای مجازی را برای خود مناسب ندانسته و مخالف با آموزه‌های دینی خود به شمار می‌آورند؛ در این صورت بروز و ظهور ملکات اخلاقی که ثمره تقوا و پرهیزکاری است در این فضای دینی مجازی قابل درک و مشاهده خواهد بود[2].

از طرفی یکی از اصولی که خداوند متعال برای اخلاق اجتماعی مسلمین پیش بینی کرده، اصل احترام به پیروان ادیان است. گرچه در میان ادیان الهی اختلافات جزئی وجود دارد ولی اساس همه آنها یکی است. قرآن کریم به اتحاد بین ادیان الهی، در آیات زیادی اشاره کرده و آنان را بر محورهایی همچون ایمان به همه پیامبران و کتب آسمانی به طور مثال در سوره بقره آیه 285 و دعوت اهل کتاب به وحدت به طور مثال در سوره آل عمران آیه 64 به هم سویی فراخوانده است.[3]

مقدّسات در اصطلاح، اموری هستند که نزد خداوند دارای احترام باشد و احترام آن ها بر عموم واجب و هتک حرمت آن ها حرام باشد؛ اعم از اشخاص مانند انبیاء و اوصیا و یا مکانها مانند کعبه، مسجد الحرام، بیت المقدّس و سایر مساجد و یا اشیاء مانند کتب آسمانی.[4]

خداوند متعال در قرآن کریم، توهین و دشنام را نهی کرده است و می فرماید: «وَ تَسُبُّوا الَّذینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِ

1- عندلیب، مقاله بایسته های فقهی- حقوقی و اخلاقی زیست در فضای مجازی، ص8

2 - موحد نسب، اخلاق در فضای مجازی، ص146

3- رضوانی، آداب گفت و گو و مناظره، ص142

4 - حسینی دشتی، معارف و معاریف دایره المعارف جامع اسلامی، ج9، ص554

اللّهِ فَيَسُبُّوا اللّهَ عَدْواً بِغَيْرِ عِلْمٍ »؛«به معبود کسانی که غیر خدا را می خوانند دشنام ندهید، مبادا آنها نیز از روی ظلم و جهل، خدا را دشنام دهند!»[1] در تفسیر آیه فوق آمده است، جمعی از مؤمنان بر اثر ناراحتی شدید که از مسأله بت پرستی داشتند، گاهی بت های مشرکان را به باد ناسزا گرفته و به آنها دشنام می دادند، قرآن صریحاً از این موضوع، نهی کرد و رعایت اصول ادب و عفت و نزاکت در بیان را، حتی در برابر خرافی ترین و بدترین ادیان، لازم می شمارد. دلیل این موضوع، روشن است، زیرا با دشنام و ناسزا نمی توان کسی را از مسیر غلط باز داشت، بلکه به عکس، تعصب شدید آمیخته با جهالت که در اینگونه افراد است، سبب می شود که به اصطلاح روی دنده لجاجت افتاده، در آئین باطل خود راسخ تر شوند و زبان به بدگویی و توهین نسبت به ساحت قدس پروردگار بگشایند، زیرا هر ملّتی نسبت به عقائد و اعمال خود، تعصب دارد.[2]

تبلیغات ضد دینی و حمله به اعتقادات مذهبی افراد از چالش های شبکه های اجتماعی و فضاهای مجازی است. فضای مجازی محلی است که همه افراد و گروه ها با گرایش های گوناگون از جمله پیروان ادیان و فرق شیطانی در آن حضور فعالی دارند و مطالب و عقاید خویش را در دسترس همگان قرار می دهند و در این میان، نوجوانان و جوانان را که در سن الگو گزینی و تاثیر پذیری هستند را به سوی خویش جلب می کنند و عقاید و نظرات مخرب و خلاف دین، مذهب و انسانیت را به آنان تحمیل می کنند. مذاهب عرضه شده در فضای مجازی پالایش شده نیستند؛ از گزارش های افراطی گرفته تا گرایش های لیبرالی فرهنگ غربی، به صورت احساسی و هیجانی و به دور از منطق و تعقل به تبلیغ خود می پردازند. به عنوان نمونه گروه های تروریستی و تکفیری که وجهه دینی به خود گرفته اند، به تبلیغ و عضوگیری در این شبکه ها پرداخته و افراد ساده لوح را به دام می اندازند.[3]

لذا با توجه به مطالب مذکور می توان دریافت که تفاوتی بین فضای مجازی با حقیقی در تقویت ارزشها و جلوگیری از توهین به مقدسات ادیان وجود ندارد و توهین به باورهای دینی و مکتبی، وتحقیر سمبل های بشر و مقدسات هر دین، در هر فضایی خلاف اخلاق و وجدان بشری و کاری زشت و ناپسند است و می تواند موجب اخلال در امنیت و آسایش داخلی و خارجی گردیده و هزینه های سخت و سنگینی را بر جامعه بشری تحمیل نماید.

6– رعایت حقوق و آزادی افراد

آزادی واژه ای مظلوم است که در دوران مدرنیسم اسیر چرخ دنده های نظام سرمایه داری شده است. هر اندازه بشر مدرن، به آزادی مورد نظر لیبرالیسم نزدیک تر می شود، به همان اندازه، دلار بیش تری به نظام سرمایه

---

1 -انعام،آیه108

2 - مکارم شیرازی، تفسیر نمونه ، ج5، ص394

3 -رمضانی، فراهانی، نوری راد، شبکه اجتماعی(سواد رسانه ای5)، ص14

داری تزریق خواهد شد. به بیان استاد شهید مطهری مقتضیات زمان؛ مانند آزادی از کلماتی است که مخصوصاً در مشرق زمین سرنوشت شومی داشته است و اکنون به شکل یک ابزار استعماری کامل برای درهم کوبیدن فرهنگ اصیل شرق و تحمیل روح غربی در آمده است. چه سفسطه ها که بنام [آزادی]صورت می گیرد و چه بدبختی ها که با این تابلوی قشنگ تحمیل می گردد.[1]

ممکن نیست که انسان محدود، آزادی نامحدود داشته باشد و وضعش تابع خود او نباشد، خداوند گرچه انسان را آزاد آفریده و به او اراده و اختیار داده است، اراده و اختیاری محدود نصیب او نموده است و لذا انسان این قدرت و توانایی را ندارد که با اراده خود هر آنچه را که می خواهد محقق سازد. همین محدودیت طبیعی و تکوینی است که وقتی انسان در محیط اجتماعی خود زندگی می کند، محدودیت در حقوق و اجتماع در پی خواهد داشت و جلوی رهایی مطلق و آزادی بی قید و حصر او را می گیرد.[2]

جو فاسد اجتماعی، جوّ روحی را فاسد می کند و جوّ فاسد روحی، زمینه رشد اندیشه های ضعیف و زمینه ی رشد اندیشه های پَست را تقویت می کند. بنابراین، حق هر انسانی است که محیطی پاک داشته باشد و آلوده کردن محیط، تجاوز به حقوق تک تک افراد جامعه است. سیاست هایی که می خواهند اندیشه های متعالی را در مردم بِکُشَندْ، زمینه فساد اخلاقی و عملی آن ها را فراهم می کنند و برای فراهم کردن این زمینه، محیط اجتماعی را با وسایلی که در اختیار دارند فاسد می نمایند.[3] از جمله این وسایل، استفاده از ظرفیت بالای فضای مجازی است.

افراد در جامعه غیر از آن که باید تامین جانی داشته باشند، باید عرض و آبرو و حیثیت و کرامت و شرافتشان در فضای جامعه محفوظ بماند و مورد تجاوز دیگران قرار نگیرد. در اجتماعی که افراد آن به خود حق بدهند که به دیگران تهمت بزنند و نسبتهای دروغ و ناروا بدهند، اعضای آن احساس امنیت و آرامش نمی کنند، پیوسته در اضطراب به سر می برند، نسبت به هم احساس بدبینی می کنند و با این وضع جامعه رو به ویرانی می رود.[4]

لذا همچنان که رعایت حقوق و آزادی افراد در فضای واقعی جامعه، امری شایسته است و قانونگذار در اجرای این حقوق، قوانینی را وضع کرده است و با متخلف برخورد صورت می گیرد. در امتداد همین فضا در فضای مجازی نیز دست درازی کردن به حقوق افراد، امری زیبنده نخواهد بود و باید قوانین حقوقی مستحکمی در

1- صادقی، حقوق بشر و آزادی از دیدگاه استاد مطهری، ص36

2- فهیم نیا، دین و آزادی، ص139

3- صادقی، حقوق بشر و آزادی از دیدگاه استاد مطهری، ص52

4- مصباح یزدی، اخلاق در قرآن، ج3، ص211

استفاده از فضای مجازی برای کاربران وضع کرد تا جامعه در امنیت و آرامش نسبی طی مسیر کند.

7– عدم انتشار تصاویر و فیلمهای مستهجن

انتشار هرگونه تصاویرغیراخلاقی و محتویات مستهجن در فضای مجازی همانند فضای حقیقی جرم بوده و با آن برخورد قانونی می‌شود. قرآن مجید در آیه 19 سوره نور « إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَن تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُواْ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ وَ أَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» صراحتا اشاعهٔ فحشاء را ناروا دانسته و به کسانی که به این کار علاقه دارند وعدهٔ عذاب داده است. در این آیه آمده است: «آنان که دوست می‌دارند در میان اهل ایمان کار منکری اشاعه و شهرت یابد، آنها را در دنیا و آخرت عذابی دردناک خواهد بود و خدا فتنه‌گری و دروغشان را می‌داند.»

اسلام، جامعه ی انسانی را همچون خانه و خانواده ای به هم پیوسته می داند که پاکی و آلودگی آن در تمام افراد اثر می کند؛ از این رو در مورد آلودگیهای اجتماعی و گسترش آن حساس است و با اشاعه ی فحشا مبارزه می کند. البته گسترش فحشا در جامعه اشکال مختلفی دارد از جمله: تهمت ناموسی، بازگو کردن و شایعه پراکنی در مورد تهمت ها و دروغ ها، ایجاد مراکز فحشا و فساد، در اختیار گذاشتن وسایل گناه، تشویق به گناه و یا پرده دری کردن و ارتکاب علنی گناه. گناه همچون آتشی است که اگر روشن شود و مهار نگردد به نقاط مختلف جامعه منتقل می شود و حریق همه جا را فرا می گیرد و دیگر قابل کنترل نخواهد بود.[1]

در مجموع، مستفاد از آیات و روایات، ممنوعیّت اشاعهٔ فحشاء دریافت می‌شود. از این رو، چاپ و انتشار عکس‌ها و مطالب مستهجن و ضدّ اخلاقی اشاعهٔ فحشاء محسوب می‌شود و ممنوع است. امّا در خصوص نمایش دادن نتیجهٔ سوء و نکبت‌بار این اعمال، چنانچه در راستای بیدار ساختن و توجّه دادن نسل جوان مصلحت اقتضاء کند، این مسئله قابل بحث و تأمّل است. اگر مصلحت اقتضاء کند که این مطالب از طریق رسانه‌ها پخش شوند و نسبت به تأثیر مثبت پخش و اشاعهٔ این مطالب یقین حاصل شود، عقل حکم می‌کند به اینکه پخش و انتشار این مطالب تخصّصاً از عمومات آیات و روایات دال بر حرمت اشاعهٔ فحشاء خارج هستند و در نتیجه پخش آنها کاملاً مجاز و مشروع تلقی می‌شود.۲

8– حفظ حریم خصوصی افراد

حریم خصوصی، قلمروی از زندگی یک فرد است که آن فرد انتظار دارد دیگران بدون رضایت وی به اطلاعات راجع به آن قلمرو، دسترسی نداشته باشند.[3] اما بعضی از کاربران بدون اجازه و رضایت، وارد حریم های خصوصی دیگران می شوند و چه بسا ممکن است از این موارد بر ضرر شخص استفاده نموده و علیه امنیت جانی، مالی و یا امنیت روانی وی اقدامی انجام دهند.

---

1 - رضایی اصفهانی، تفسیر مهر، ج14،ص140

2- جواهری، اسماعیلی، حاجی‌تبار فیروزجائی، مقاله هرزه‌نگاری سایبری از مبانی نظری تا الگوهای واکنش کیفری، ص200

3- انصاری، حقوق حریم خصوصی، ص16

به رسمیت شناختن حریم خصوصی ریشهٔ عمیقی در تاریخ دارد. در قرآن مجید، در سوره های نور و حجرات و نیز در کلام پیامبر اسلام بر ضرورت احترام به حریم خصوصی تأکید شده است. تجسّس و تفتیش، ورود بدون اجازه به منزل دیگران، دزدکی نگاه کردن، فال گوش ایستادن، بدگمانی، سخن چینی،غیبت، دشنام دادن، هجو و قذف، اشاعه فحشا و پرده دری و بی آبرو کردن دیگران ازجمله مواردی است که برای حفظ و پاسداشت حریم اشخاص، همه افراد جامعه از آن بازداشته شده اند. خداوند متعال در سوره نور آیه 27 می فرماید: « يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتّى تَسْتَأْنِسُوا وَ تُسَلِّمُوا عَلى أَهْلِها ذلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُون»؛« ای کسانی که ایمان آورده اید به خانه هایی که خانه های شما نیست داخل نشوید تا اجازه بگیرید و بر اهل آن سلام گویید، این برای شما بهتر است باشد که پند بگیرید». براساس این آیهٔ شریفه، هر نوع ورود، بدون گرفتن اجازه از صاحب آن، در هرمکانی چه واقعی و چه مجازی ممنوع است. واژه بیوت را می توان منحصر و محدود به ورود به خانه های واقعی نکرد و نمونه های فراوانی از جمله حریم های شخصی موجود در فضای مجازی را نیز مشمول این فرمان الهی دانست. بدیهی است مجازی بودن این فضا و سرک کشیدن و ورود به حریم فرد در فضای اینترنت و شبکه های پیام رسان و دسترسی مخفیانه به اطلاعات خصوصی وی، از حرمت و ممنوعیت این عمل زشت نمی کاهد.[1]

لذا آیه 27 و در ادامه آیه 28 سوره نور موکد بر تامین آرامش و امنیت در زندگی خصوصی افراد است. اسلام می خواهد مردم در زندگی خصوصی خود امنیت داشته باشند؛ از این رو جست و جو در امور شخصی مردم را مطابق آیه 12سوره حجرات، ممنوع و حرام اعلام کرده است تا آبرو و حیثیت افراد در معرض خطر قرار نگیرد.[2]

علامه جوادی آملی نیز در تاکید بر امنیت حریم خصوصی افراد به این حدیث پیامبر گرامی اسلام اشاره می نماید که: « إنَّکَ إنْ اتَبَعتَ عَوراتِ الناس أفسَدْ تهُم أوکِدتَ أن تُفسِدَهُم »؛ « اگر تودر پی کشف اسرار و عیوب مردم باشی ، آنها را تباه می‌کنی و یا در صدد تباه کردن آنها برآمده‌ای».[3]

لذا از آنجا که فضای مجازی در حوزه سخت افزار و نرم افزار خلق شده و میلیون ها انسان از فرهنگ ها و ملت های متفاوت چنین فرآیند پیچیده ای را به وجود آورده اند، طبیعی است که برقراری امنیت اخلاقی در آن، تنها به مدد فنّاوری، ممکن نخواهد بود؛ بلکه نیازمند آگاهی بیشتر و احساس نیاز کاربران و شهروندان جامعه مجازی به امنیت و آسایش و داشتن رویکردی اخلاق مدارانه به ارتباطات در این فضا است.[4]

نتیجه گیری

1-فضای مجازی در راستای فضای حقیقی می باشد لذا اصول و قواعد اخلاقی حاکم بر جامعه باید دراین فضا هم جاری و ساری باشد.

2-برای جلوگیری از ساختارشکنی کاربران در فضای مجازی باید ضوابط اخلاقی و چارچوب انسانی را تعیین نمود.

---

1 - سبحانی نیا، مقاله بایسته های اخلاقی فضای مجازی،ص122

2 - رضایی اصفهانی، تفسیر مهر، ج19،ص 270

3 - جوادی آملی، مفاتیح الحیات، ص460

4 - سبحانی نیا، مقاله بایسته های اخلاقی فضای مجازی،ص122

3-رفتار و کنش کاربران فضای مجازی باید براساس منطق، وجدان و ارزشهای عرفی و انسانی تنظیم گردد.

4-در فضای مجازی از انتشار هرگونه مطلبی که شائبه افترا، تهمت، دروغ و غیبت و منکراست باید جلوگیری کرد.

5-با تقویت باورهای دینی و رعایت اخلاق در فضای مجازی، محیط امنی را کاربر برای خود فراهم کند

منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

*صحیفه سجادیه

1-اسلامی فر، جعفر، آداب سخن و سخنوری، مشعر، چاپ چهارم، زمستان **1393**.

2-انصاری، باقر، حقوق حریم خصوصی، تهران ، سمت، **1386**.

3-تهرانی، مجتبی، اخلاق الهی، ج چهارم، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تهران،چاپ هشتم، **1386**

4- حسینی دشتی، مصطفی، معارف و معاریف دایره المعارف جامع اسلامی، ج**9**، موسسه فرهنگی آرایه

5-جوادی آملی، عبدالله، مفاتیح الحیات، قم، اسراء، **1391**.

6-جواهری غلامرضا، مهدی اسماعیلی، حسن حاجی‌تبار فیروزجائی، مقاله هرزه‌نگاری سایبری: از مبانی نظری تا الگوهای واکنش کیفری، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، دوره هشتم، شماره سی‌ام، بهار **1399**

7-رضایی اصفهانی، محمدعلی، تفسیر قرآن مهر، ج**14**،انتشارات پژوهشهای تفسیر و علوم قرآن،چاپ اول **1387**

8-رضوانی، علی اصغر، آداب گفت و گو و مناظره، قم، دلیل ما، چاپ اول، **1392**

9-رمضانی، اسماعیل؛ فراهانی، مژگان؛ نوری راد، عاطفه؛ شبکه اجتماعی(سواد رسانه ای**5**)، فهم، چاپ اول، **1393**

10-سبحانی نیا، محمد، مقاله بایسته های اخلاقی فضای مجازی، ره توشه راهیان نور، رمضان **1396**

11-صادقی، محمدرضا، حقوق بشر و آزادی از دیدگاه استاد مطهری، مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما، چاپ اول، **1382**

12-فتعلی خانی، محمد،آموزه های بنیادین علم اخلاق، تهران، کوثر

13-فهیم نیا، محمدحسین، دین و آزادی، قم، مسجد جمکران، **1387**

14-قرائتی، محسن، تفسیر آیه **6** سوره حجرات، **http://radio.iranseda.ir**

15-عندلیب، حسین، مقاله بایسته های فقهی- حقوقی و اخلاقی زیست در فضای مجازی

16-کلینی، محمدبن یعقوب، الکافی، ج**2**، تهران، دارالکتب الاسلامیه، **1365**

17-مصباح یزدی، محمد تقی، اخلاق در قرآن، ج**3**، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چاپ ششم، **1391**

18-موحد نسب، حامد، اخلاق در فضای مجازی، کرج، تلاوت آرامش، چاپ دوم، **1397**

19-مکارم شیرازی، ناصر و دیگران، تفسیر نمونه ، ج**5**، تهران، دارالکتب الاسلامی، چاپ اوّل، **1374**

راهکارهای تربیت دینی در فضای مجازی

زهرا سادات ابراهیمی

مدرسه علمیه الزهراء(سلام الله علیها)

اراک

چکیده

یکی از راه‌های مهم تربیت دینی و اسلامی فرزندان، انعکاس مطالب دینی در مطبوعات و رسانه‌ها است. تربیت دینی فرآیندی دو سویه میان مربی و متربی است که ضمن آن مربی با بهره‌گیری از مجموعه عقاید، قوانین و مقررات دینی تلاش می‌کند تا شرایطی فراهم آورد که متربی آزادانه در جهت رشد و شکوفایی استعدادهای خود گام برداشته و به سوی هدف‌های مطلوب رهنمون شود. امروزه با توجه به گسترش سریع محیط‌های مجازی از قبیل اینترنت، گوشی‌های همراه، شبکه‌های اجتماعی و... محیط تربیتی جدیدی به نام فضای مجازی به وجود آمده که به طور قابل ملاحظه‌ای افراد مختلف به ویژه کودکان و نوجوانان را با خود مرتبط کرده و تأثیرات مستقیم و غیر مستقیم بسیاری در تربیت مخاطبان خواهد گذاشت. این نوشتار با عنایت به آیات قرآن کریم و بررسی کتاب‌های تربیتی به ارائه برخی راهکارهای مؤثر در تربیت دینی فضای مجازی به صورت توصیفی، از جمله: فرهنگ‌سازی استفاده بهینه و درست از امکانات فضای مجازی، توانمندی خانواده در پیشگیری انحرافات اجتماعی، تولید و پیوست فرهنگی در فضای مجازی، مدیریت هدفمند و نظام-مند فضای مجازی، نظارت و همراهی با فرزندان در استفاده از فضای مجازی، ایجاد جایگزین برای استفاده کمتر از فضای مجازی، بصیرت بخشی و آگاهی دادن به کاربران، بهره‌گیری از اصول تربیت اسلامی، پرداخته است.

کلید واژه‌ها: راهکارهای تربیت دینی، فضای مجازی، کاربران فضای مجازی.

مقدمه

امروزه، اینترنت در تمام جهان مورد استفاده قرار می-گیرد به طوری که جهان جدید به صورت نظامی لبریز از اطلاعات الکترونیکی تبدیل شده است. اما این پدیده دارای پیامدهای مثبت و منفی فراوان است که با برنامه-ریزی متناسب می‌توان از دستاوردهای مثبت آن بهره برد و از ابعاد منفی در امان ماند. فضای مجازی و رسانه-های دیجیتال امروزی، از ظرفیت‌های گسترده‌ای برخوردار است.

فضای مجازی و رسانه‌های دیجیتال امروزی، از ظرفیت-های گسترده‌ای برخوردار است که ضرورت وجود راهکارهای تربیتی را تقویت می‌کند. فضای مجازی محیط بی‌مرزی است که فقدان نکات تربیتی در کنار آن و بی‌توجهی به امر تربیت فرزندان، به ویژه تربیت دینی و اخلاقی آنان می‌تواند بحران‌های عدیده‌ای به وجود آورد و باعث تشدید تضادهای اجتماعی شود. شناخت آسیب-های فضای مجازی و ارائه راهکارهای برداشت شده از متن دین، تنها راهی است که می‌توان با تکیه بر آن به تصمیم‌گیری و تعیین سیاست‌ها و خط مشی‌هایی برای پیشگیری و مقابله با آنها پرداخت.

نوشتار حاضر در پی پاسخ به این پرسش است که چه راهکارهایی برای مقابله با چالش‌های فضای مجازی مطرح شده است؟ این مقاله به مسئله تربیت در فضای مجازی، نگاهی انتقادی دارد و مهم‌ترین راهکارهای مقابله با انحرافات فضای مجازی و رسانه‌های دیجیتال را مطرح کرده است.

درباره پیشینه تحقیق در موضوع تربیت در فضای مجازی با توجه به نوظهور بودن استفاده از فضاهای مجازی کمتر پژوهش‌های مستقل و جدی صورت گرفته که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

مقاله‌ی بررسی آسیب‌ها و ارایه راهکارهای اخلاقی و تربیتی در رابطه با تاثیرات فضای مجازی در تربیت دینی و اسلامی دانش‌آموزان از رسول برقی و یداله مستانه، مسائل تربیت دینی در فضای مجازی و نحوه‌ی مواجهه با آن از پرستو مصباحی جمشید، بررسی نقش استفاده از فضای مجازی بر سلامت روانی از عباس میر و محسن شهرکی، راهکارهای تربیت دینی در فضای مجازی از مجتبی نوروزی و ابوالفضل کاظمی و سیده فاطمه شاهمرادی، فضای مجازی و اثر آسیب آن در خانواده‌ها از محمد یاری‌زاده و دیگران، توانمندی خانواده در پیشگیری انحرافات اجتماعی از ابراهیم قاسمی روشن، پیشینه بحث تربیت و فضای مجازی محسوب می‌شود.

البته در موضوع تربیت از دیدگاه اسلام و همچنین تربیت فرزند کتاب‌های زیادی نوشته شده است که برخی از آنها عبارتند از: سیره تربیتی پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و اهل بیت (علیهم السلام) از محمد

داوودی و سید علی حسینی‌زاده و شریعت در آینه معرفت از عبدالله جواد آملی.

1- مفهوم شناسی واژه تربیت

تربیت از ماده (رَبَوَ) به معنای افزودن و رشد و نمو کردن و علّو آمده و در اصطلاح، تعاریف متعددی از آن ارائه شده است و هر کس از زاویه‌ای بدان نگریسته و تعریفی خاص از آن داده است. یکی بر اساس هدف، دیگری بر اساس روش و سومی بر اساس تلفیقی از روش و هدف، تربیت را تعریف کرده است که در اینجا تعریف کلی که تا حد بسیاری پذیرفتنی است به عنوان مبنا و محور بحث ذکر می‌کنیم:

تربیت عبارت است از هرگونه فعالیتی که معلمان، والدین یا هر شخصی، به منظور اثرگذاری بر شناخت، نگرش، اخلاق و رفتار فردی دیگر، بر اساس اهداف از پیش معین شده انجام می‌دهد.[1]

البته اهداف و محتوای تربیت نسبت به هر فرد، گروه یا مکتبی متفاوت است و طبق این تعریف، نه مربی تنها به معلم اطلاق می‌شود و نه متربی به دانش‌آموز. همچنین محیط تربیت نیز اعم از مدرسه و محیط‌های آموزشی است و شامل مدرسه، خانه، محل کار و حتی کوچه و بازار نیز می‌شود.[2]

در قرآن کریم آیات متعددی در مورد تربیت آمده است، مثلاً:

«رَبَّنا وَ ابْعَثْ فیهِمْ رَسُولاً مِنْهُمْ یَتْلُوا عَلَیْهِمْ آیاتِکَ وَ یُعَلِّمُهُمُ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَةَ وَ یُزَکِّیهِمْ إِنَّکَ أَنْتَ الْعَزیزُ الْحَکیم»؛

«پروردگارا ! در میان آنها پیامبری از خودشان برانگیز، تا آیات تو را بر آنان بخواند و آنها را کتاب و حکمت بیاموزد و پاکیزه کند، زیرا تو توانا و حکیمی [و بر این کار قادری]».[3]

2- ماهیت تربیت دینی

دو رویکرد عمده به مقوله تربیت وجود دارد: 1- رویکرد دینی که بر آموزش سیرت شایسته و تربیت منش مطلوب تأکید دارد؛ 2- رویکرد سکولار که بر خودشکوفایی و خود تبیینی ارزش‌ها بدون اتکا به منبع بیرونی استوار است.[4] در نظام تربیتی اسلام، آنچه از معنای تربیت دینی با توجه به منابع اصلی یعنی کتاب، سنت، عقل و اجماع استنباط می‌شود، مشتمل بر این است که تربیت؛ رشد و نمو، پرورش و هدایت انسان به سمت کمال است، این هدایت از طریق رساندن به

---

[1]. داوودی، حسینی زاده، سیره تربیتی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و اهل بیت علیهم السلام، ص 10.

[2]. همان.

[3]. بقره؛129.

[4]. مصباحی جمشید، مسائل تربیت دینی در فضای مجازی و نحوه مواجهه با آن، ص 3.

درجاتی از بلوغ همه جانبه جهت تشخیص حق از باطل صورت می‌گیرد و حاصل آن تزکیه نفس و پیراستن آلودگی‌ها و آراستن به فضایل در دنیا و وصول به سعادت در عقبی است.[1]

در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، تعلیم و تربیت اسلامی با چند شاخصه مهم معرفی شده است: «فرایندی است تعالی‌جویانه، تعاملی، تدریجی، یکپارچه و مبتنی بر نظام معیار اسلامی.»[2]

3- فرهنگ‌سازی استفاده بهینه از امکانات فضای مجازی

یکی از زمینه‌های چالش برانگیز تربیت در فضای مجازی، عدم فرهنگ‌سازی کافی و به موقع برای استفاده صحیح از امکانات فضای مجازی است. اکثر فناوری‌های مدرن امروزی خاستگاه غربی دارد و متناسب با فرهنگ کشورهای غربی طراحی شده است و بدون فرهنگ‌سازی با فرهنگ ملی دیگر کشورها و بدون بسترسازی‌های لازم، وارد کشورها شده وچالش-های بسیار را در تناقضات فرهنگی ایجاد کرده است.[3]

نبود فرهنگ استفاده صحیح از فضای مجازی، باعث استفاده‌های بی‌رویه، بدون برنامه‌ریزی، و در مواردی باعث سوءاستفاده از آن شده است. با وجود این نباید به وضع موجود رضایت داد و همه مسئولان فرهنگی باید برای بهبود فرهنگ استفاده صحیح از فضای مجازی تلاش کنند، چرا که اگر به وضعیت موجود رضایت بدهیم، در قبح و گناه آن شریک خواهیم بود.[4]

امام رضا (علیه السلام) می‌فرماید:

«وَ مَن رَضیَ شَیئاً کانَ کمَن أتَاهُ»؛«هر کس از کاری راضی باشد، مانند کسی است که آن را انجام داده باشد.»[5]

اهمیت فرهنگ‌سازی به اندازه‌ای است که مقام معظم رهبری تصریح کرده‌اند:

باید ما به دنبال این باشیم فرهنگ زندگی را تبیین و تدوین کنیم و به شکل مطلوب اسلام تحقق ببخشیم.[6]

معاون اداره کل ارتباطات و فناوری اطلاعات استان البرز می‌فرماید: «اگر به دنبال افزایش اثربخشی استفاده از فناوری‌های نوین هستیم باید ابتدا فرهنگ کاربرد مفید آنها را در جامعه نهادینه کنیم که به عزم ملی و هدایت فرهنگی نیاز است.»[7]

یکی از راه‌های فرهنگ‌سازی در این زمینه، توجه به تعقل و تفکر و عقلانیت است که در قرآن کریم به این نکته اشاره شده است که ارزش واقعی انسان به عقل

---

1. همان.
2. وزارت آموزش و پرورش، 1390.
3. نوروزی، کاظمی، شاهمرادی، راهکارهای تربیت دینی در فضای مجازی با تأکید بر آموزه‌های قرآن و سیره رضوی، ص 188.
4. همان، ص 190.
5. مجلسی، بحارالأنوار، ج 45، ص 295.
6. خامنه ای، سخنرانی در جمع مردم خراسان شمالی، 94/10/25.
7. ریحانی، خبرگزاری مهر،1393/7/15.

اوست و کسی که عقل ندارد قشر و پوسته‌ای پوچ و بی-ارزش است و امام رضا (علیه السلام) می‌فرمایند:

«برترین خردورزی، خودشناسی انسان است.»[1]

بنابراین یکی از راهکارهای مهم و کارآمدی که می‌توان در عرصه فرهنگ‌سازی نوع استفاده از فضای مجازی استفاده کرد، توجه دادن به ابعاد معنوی و حکمت خلقت انسانی است و این که انسان به دلیل عقلانیت و تفکر، هیچ‌گاه نباید از حریم قوانین الهی خارج شود. همچنین باید همیشه بر زشت شمردن گناه و خارج شدن از حدود الهی تأکید کرد چرا که به فرموده‌ی حضرت علی (علیه السلام): «إستقباح الشّرّ یحدو إلی تجنّبه»؛ «زشت شمردن کار زشت، انسان را به دوری گزیدن از آن بر می-انگیزد.»[2]

4- توانمندی خانواده در پیشگیری انحرافات اجتماعی

امروزه نقش مؤثر خانواده در پیشگیری از انحرافات اجتماعی بر کسی پوشیده نیست، اما اینکه خانواده از چه نوع ساختاری برخوردار باشد و روابط بین اعضای خانواده چگونه باشد تا بتواند نقش خود را در پیشگیری از انحرافات اجتماعی به خوبی ایفا کند، چهار دیدگاه مطرح شده است: 1- آموزش‌مدار، 2- کنترل‌مدار، 3- عاطفی-مدار، 4- قدرت‌مدار؛ که به جهت برخورداری انسان از ابعاد مختلف وجودی و داشتن نیازهای چندگانه، ضروری است تا هر یک از این ابزارها در حد منطقی و اعتدال در جایگاه خاص خود قرار گیرد و به وسیله ارضای منطقی نیازها، انسان از یک شخصیت موزون و بسامان برخوردار شود و در چارچوب هنجارهای پذیرفته شده حرکت کند و از انجام رفتارهای انحرافی خودداری نماید.[3]

«یا أَیُّهَا الَّذینَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَکُمْ وَ أَهْلیکُمْ ناراً وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَةُ عَلَیْها مَلائِکَةٌ غِلاظٌ شِدادٌ لا یَعْصُونَ اللَّهَ ما أَمَرَهُمْ وَ یَفْعَلُونَ ما یُؤْمَرُون»؛ «ای کسانی که ایمان آورده‌اید خودتان و کسان‌تان را از آتشی که سوخت آن مردم و سنگ‌هاست حفظ کنید. بر آن [آتش] فرشتگانی خشن و سخت‌گیر [گمارده شده]اند از آن چه خدا به آنان دستور داده سرپیچی نمی‌کنند و آن چه را که مامورند انجام می‌دهند.»[4]

کودکان با ورود به سرزمین ناشناخته‌ی فضای مجازی گم یا گرفتار دام‌های خطرناکی می‌شوند که رها شدن از آنها به راحتی ممکن نیست، بر این اساس والدین باید دست به دست فرزندان خود نهاده و این سرزمین ناشناخته را با یکدیگر و با امنیت خاطر عبور کنند.

---

[1]. مجلسی، همان، ج 75، ص 352.

[2]. تمیمی آمدی، غررالحکم و دررالکلم، ص 75.

[3]. قاسمی روشن، توانمندی خانواده در پیشگیری انحرافات اجتماعی، ص 2.

[4]. تحریم؛6.

والدین نقش اساسی و اصلی در حفظ امنیت کودکان در برابر آسیب‌ها و تهدیدات فضای مجازی بر عهده دارند. بر این اساس آنها باید سطح دانش و آگاهی خود در این زمینه را بالا ببرند و با آگاهی بخشی به کودکان و همراهی آنها در این محیط از آسیب‌های این حوزه پیشگیری کنند.[1]

هفتاد درصد از دلایلی که مجرمان می‌توانند جرائم خود را به ثمر برسانند ناآگاهی کاربران از نحوه استفاده از فضای سایبری است، همین امر باعث شده پلیس فتا در سطح خانواده، جامعه و حتی در سطح حوزه‌های دولتی برنامه‌هایی مدنظر قرار دهد که در این میان کودکان صد در صد در اولویت این موضوع هستند که با توصیه‌ی پلیس فتا و کارشناسان حوزه فضای مجازی به این نکته پی می‌بریم که فعالیت بی حد و مرز و بدون کنترل فرزندان در فضای مجازی یک تهدید و آسیب جدی است و والدین برای پیشگیری از هر اتفاقی در فضای مجازی نقش کلیدی به عهده دارند.[2]

باید اعتراف کرد که محیط تربیتی خانواده در سرنوشت فرزندان، فوق العاده مؤثر است؛ اگر در دوران کودکی و قبل از شکل گرفتن شخصیت یک فرد، کار تربیتی آغاز شود، بالطبع تربیت موفق‌تری حاصل خواهد شد. والدین باید برای تربیت دینی فرزندان خود برنامه داشته باشند و متناسب با سن آن‌ها، زمینه را برای تربیت دینی کودکانشان فراهم کنند.[3]

5- تولید و پیوست فرهنگی در فضای مجازی

پیوست فرهنگی، مفهومی است که به دنبال واژگان راهبردی مقام معظم رهبری (مهندسی فرهنگ) و (مدیریت فرهنگی) در تاریخ 1386/9/17 مطرح و در دستور کار مراکز سیاست‌گذاری قرار گرفت؛ با این نگرش و رویکرد که مدیریت فرهنگی را با مدیریت اجرایی پیوند دهد.[4]

رهبر معظم انقلاب در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی فرمودند:

«تهاجم فرهنگی یک حقیقتی است که وجود دارد، می‌خواهند بر روی ذهن ملت ما و بر روی رفتار ملت ما، جوان، نوجوان و حتی کودک اثرگذاری کنند. این بازی‌های اینترنتی از جمله همین است که من چقدر سر قضیه تولید اسباب بازی داخلی معنی‌دار و جذاب حرص خوردم.»[5]

امام خامنه‌ای (مدظله العالی) می‌فرمایند:

---

[1]. برقی، بررسی آسیب ها و ارایه راهکارهای اخلاقی و تربیتی در رابطه با تأثیرات فضای مجازی در تربیت دینی و اسلامی دانش آموزان، ص 11.

[2]. همان.

[3]. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج 2، ص 133.

[4]. سایت بصیرت basirat.ir، 96/12/26.

[5]. خامنه ای، سخنرانی در دیدار با شورای عالی انقلاب فرهنگی، 95/9/19.

«در فرهنگ هم مثل اقتصاد اگر تولید نداشته باشید واردات می‌آید جای آن را می‌گیرد؛ چه به صورت رسمی چه قاچاق.»[1]

تغییرات فضای مجازی جنبه‌های مثبت و منفی بسیاری در مباحث مختلف دارد. یکی از این مباحث، حوزه فرهنگی است که تغییرات فضای مجازی روی آن تأثیر زیادی گذاشته است؛ با توجه به اینکه سر منشأ اصلی علوم کامپیوتری و مجازی، خارجی است، بنابراین با ورود خود، فرهنگ متعلق به خود را نیز به کشور وارد می‌کند. فرهنگی که در اکثر موارد، با ریشه‌های فرهنگی هزاران ساله ما در تضاد است. پس باید بتوانیم تعامل بیشتری بین فضای مجازی وارداتی و مباحث فرهنگی کشورمان داشته باشیم.[2]

6- مدیریت هدفمند و نظام‌مند فضای مجازی

مدیریت هدفمند و نظام‌مند فضای مجازی و تولید و انتشار محتوایی در تراز جامعه اسلامی علاوه بر جلوگیری از اتلاف وقت کاربران و بهره‌برداری آنان از مطالب سودمند و اعتلابخش، همچون سدی مستحکم در مقابل تهاجم فرهنگی دشمنان عمل خواهد کرد. در حال حاضر، تولیدات دینی در فضای وب، حد قابل قبولی ندارد و نمی‌توان به این سطح از کار اکتفا کرد. در شرایطی که محتوای ضد دینی و عقاید باطل بدخواهان، به سرعت در حال رشد است.[3]

ضرورت استفاده از سرمایه‌های انسانی کارشناس دین و تخصصی شدن فرآیند تولید محتوا و ارایه صحیح و به موقع اطلاعات و داده‌های دینی در قالب‌ها و روش‌های مناسب، اهمیت دو چندان دارد. مهم‌ترین استاندارد تولید محتوای دینی، رعایت اعتبار و ارزش این محتوا است، محتوایی ارزشمند و قابل اعتماد و عمل که از متن قرآن و سنت بر آمده شده باشد.[4]

7- نظارت و همراهی با فرزندان در استفاده از فضای مجازی

در قرآن کریم در مورد اصل نظارت آمده است:

«عملی را انجام نمی‌دهید، مگر اینکه ما گواه بر شما هستیم در آن هنگام که وارد آن می‌شوید، و هیچ چیز در زمین و آسمان از پروردگار تو پنهان نمی‌ماند، حتی به اندازه‌ی سنگینی ذره‌ای و نه کوچکتر و نه بزرگتر از آن نیست، مگر این که همه آنها در کتاب آشکار او (لوح محفوظ) ثبت است.»[5]

---

1. همان، 73/10/10.
2. کریمی زاده، رفیع زاده، خلق نیک، بررسی ارتباط فرهنگ و فضای مجازی و ارائه راهکارهایی جهت ارتقای تعاملات بین آنها، ص 2.
3. تاج آبادی، امیری، بیات، جایگاه تولید و مدیریت محتوای ملی و دینی در شبکه های اجتماعی مجازی با تأکید بر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ص 8.
4. همان.
5. یونس؛ 61.

و همچنین وارد شده است که با نظارت، تصمیم‌گیری به هنگام و مناسب می‌شود:

«پروردگارت می‌داند که تو و گروهی از آنان که با تو هستند، نزدیک به دو سوم یا نصف یا ثلث شب را به پا می‌خیزند. خداوند شب و روز را اندازه‌گیری می‌کند. او می‌داند که شما نمی‌توانید مقدار آن را به دقت اندازه-گیری کنید، پس شما را بخشید، اکنون آنچه بر شما میسر است، قرآن بخوانید.»[1]

مطابق این آیه، خدا بر کار رسول خدا (صل الله علیه و آله و سلم) و یاران او نظارت دارد و پس از اینکه سنگینی کار را بر آنان دید، تخفیف داد تا نظارت شوندگان دلگرم باشند. بنابراین با نظارت است که می-توان کارها را به دقت سنجش کرد، کاستی‌ها را زدود و در عملکردها تعادل ایجاد کرد.[2]

همچنین وارد شده است:

«بی‌شک، بر شما ناظرانی والامقام و نویسنده گمارده شده است که می‌دانند شما چه می‌کنید.»[3]

بر اساس این آیه، ناظران بایستی دارای صفات بزرگواری، نویسندگی و دانایی باشند که هر یک از این صفات حساب شده و دقیق است و نظارت را کارآمد می‌کند.[4]

موضوعی که در تمام جوامع موضوعیت داشته و محدود به جامعه و یا اقلیتی خاص نمی‌شود همین فضای مجازی است که به دلیل ویژگی‌های خاص و نو بودن این پدیده، بسیاری از والدین فرصت، امکان و یا توان کافی برای شناخت دقیق این فضا و کاربردهای آن را به دست نیاورده‌اند و عدم آشنایی مناسب آنها با این فضا و در مقابل استفاده روزمره نوجوانان حتی کودکان از این فضا باعث شده است که یک فضای محرمانه و خصوصی در داخل خانه برای فرزندان ایجاد شود. که عواملی از قبیل فضای عاطفی خانواده و کنترل والدین بر استفاده نوجوانان از تلفن همراه تأثیر دارد و عامل بازدارنده‌ی نوجوانان و جوانان از کاربرد نامطلوب و گرایش به سمت کاربرد مطلوب تلفن همراه است.[5]

8- ایجاد جایگزین در استفاده ی کمتر از فضای مجازی

استفاده از فضاهای مجازی اینترنت، ماهواره و... در دنیای امروزی افزایش یافته و این امر سبب نزدیکی هر چه بیشتر ارتباطات و تعاملات می‌شود. جدای از تأثیرات مثبتی که فضای مجازی دارد، استفاده نابهنجار و نادرست از آن سبب بروز یک سری چالش‌هایی می‌شود که در درجه اول اعتیاد اینترنتی را به همراه دارد، که

---

1. مزمل؛ 20.
2. دانشور، اصول نظارت و کنترل، ص 40.
3. انفطار؛11.
4. دانشور، همان، ص 42.
5. یاری زاده و دیگران، فضای مجازی و اثر آسیب آن در خانواده ها، ص 6.

این أمر از نظر روان‌شناسی سبب ایجاد اختلال‌هایی در اخلاق و شخصیت هویتی فرد می‌شوند. اگر این أمر به طور مستمر ادامه پیدا کند، فرد با واقعیت‌هایی که در آن رشد کرده بیگانه می‌شود و هنجارها و الگوهایی را که زمانی می‌توانست با آنها ارتباط برقرار کند، بی‌ارزش و کم اهمیت می‌شوند و در مقابل عناصر و ارزش‌هایی را جایگزین آن می‌سازد که در بطن فضای مجازی قابل تعریف هستند.[1]

نتیجه این أمر، دوگانگی در هویت و شخصیت فرد می‌شود که سلامت روانی او را به مخاطره می‌اندازد.[2] ارتباط‌های اجتماعی از طریق اینترنت ضعیفتر از ارتباط‌های واقعی است و در دراز مدت به انزوای اجتماعی، افسردگی و به مخاطره افتادن سلامت روان افراد می‌انجامد. مطالعات انجام شده نشان داده‌اند این افراد، در روابط اجتماعی مهارت‌های لازم را ندارند و از آسیب‌پذیری بالا و سلامت و بهداشت روانی پایین، رنج می‌برند.[3]

امروزه اینترنت در زندگی اجتماعی، جای دوستان و نزدیکان را گرفته و در حقیقت جایگزین روابط دوستانه و فامیلی شده است. افرادی که ساعت‌ها وقت خود را در سایت‌های اینترنتی می‌گذرانند بسیاری از ارزش‌های اجتماعی را زیر پا می‌نهند، چرا که فرد دیگر فعالیت‌های اجتماعی خود را کنار می‌گذارد و به فعالیت‌های فردی روی می‌آورد.[4] نتایج پژوهش ها نشان داد که استفاده زیاد از اینترنت با پیوند ضعیف اجتماعی مرتبط است. بر عکس کاربرانی که از اینترنت کمتر استفاده می‌کنند، به طور قابل ملاحظه‌ای با والدین و دوستانشان ارتباط بیشتری دارند.[5]

9- بصیرت بخشی و آگاهی دادن به کاربران

بصیرت، قوه و نیرویی قلبی است که به مدد نور الهی، پدید آمده، حقیقت و باطن امور را چنان که هست در می‌یابد.[6]

امام علی (علیه السلام) می‌فرمایند: «آن که بصیرت و بینش نداشته باشد، رأی او، نادرست و بی‌ارزش است.»[7]

یکی از آیات مهم در خصوص بصیرت آیه:

«قُلْ هذِهِ سَبیلی أَدْعُوا إِلَی اللَّهِ عَلی بَصیرَةٍ أَنَا وَ مَنِ اتَّبَعَنی وَ سُبْحانَ اللَّهِ وَ ما أَنَا مِنَ الْمُشْرِکین»؛ «بگو: این است راه من، که من و هر کس (پیروی‌ام) کرد با

---

[1]. میر، شهرکی، بررسی نقش استفاده از فضای مجازی بر سلامت روانی، ص 5.

[2]. همان.

[3]. همان.

[4]. صبوری خسروشاهی، بررسی آسیب های اجتماعی اینترنت، ص 14.

[5]. همان.

[6]. الماسی و دیگران، ضمیمه دین و زندگی، ص 46.

[7]. ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ج 9، ص 158.

بینایی به سوی خدا دعوت می کنیم، و منزه است خدا و من از مشرکان نیستم.»[1]

همچنین قرآن کریم در مورد ارزش بصیرت می‌فرماید: «وَ ما یَسْتَوِی الْأَعْمی وَ الْبَصیر»؛ « و نابینا و بینا یکسان نیستند.»[2]

یکی از راهکارهای کارآمد مقابله با چالش‌های تربیت در فضای مجازی، بصیرت‌بخشی و آگاهی دادن به کاربران است. بسیار واضح و روشن است که بسیاری از فعالیت‌های تخریب گرایانه فرهنگی – مذهبی که در فضای مجازی صورت می‌پذیرد، از سوی جبهه دشمنان اسلام و دین و معنویت طراحی و عرضه شده است و هدف آنها نیز دور کردن کاربران مسلمان از معارف ناب اسلام و روی آوردن به اسلام آمریکایی و تضعیف عقاید کاربران است.[3] حال اگر کاربری که قصد استفاده از فضای مجازی را دارد، این مسئله را به خوبی بداند، در مقابل آن جبهه گرفته و هرگز تحت تأثیر این‌گونه آسیب‌ها قرار نخواهد گرفت.[4]

10- بهره‌گیری از اصول تربیت اسلامی

دین مقدس اسلام دارای نظامی فراگیر و کامل است به نحوی که هر متخصص متعهد و منصفی از هر فنی، به نحوی با نظرات دین اسلام سر و کار دارد. چرا که اسلام همانند دیگر ادیان الهی بر تمام شئون انسانی اعم از اقتصاد، اجتماع، سیاست، حکومت، ... و به خصوص حوزه تعلیم و تربیت اشراف دارد. سر این واقعیت به طور اجمال این است که، اساساً دین را برنامه زندگی بشر دانسته‌اند، پس منطقاً این برنامه باید در تمام شئون زندگی او منطبق باشد.[5]

الف) تشویق و تنبیه:

اقدام به یک رفتار و تثبیت آن نیازمند انگیزه‌ای استوار و مداوم است. یکی از روش‌هایی که در انسان انگیزه ایجاد کرده و آن را تداوم می‌بخشد تشویق و ترغیب است که تشویق و ترغیب هم انگیزه برای انجام کار در انسان ایجاد می‌کند و هم انگیزه برای تداوم و تکرار آن.[6] ترغیب و تشویق عامل حرکت است ولی نمی‌تواند متربی را از منحرف شدن و قدم گذاشتن در مسیرهای نادرست باز دارد یعنی تربیت برای به پرواز در آمدن و دستیابی به قله‌های رفیع تکامل به دو بال تشویق و ترغیب و مؤاخذه و تنبیه نیازمند است و نبودن هر یک از این دو بال موجب می‌شود تربیت از حرکت و پرواز و طی مسیر تکامل باز مانده و به مقصود خود نرسد.[7]

---

1. یوسف؛108.
2. فاطر؛ 19.
3. نوروزی، کاظمی، شاهمرادی، همان، ص 202.
4. همان، ص 203.
5. جوادی آملی، شریعت در آینه معرفت، ص 93.
6. داوودی، حسینی زاده، همان، ص 194.
7. همان، ص 195.

ب) تکرار و تذکر:

یکی دیگر از اصول تربیتی اسلام تکرار است. از آن‌جا که نفس آدمی بسیار غافل است و خیلی زود از مسیر تربیتی خود منحرف می‌شود، مسئله‌ی تکرار در مسائل تربیتی بسیار حائز اهمیت بوده که باید مورد توجه قرار گیرد و زمانی مربی در کار خود موفق خواهد بود که نکات و تذکرات تربیتی خود را دائم تکرار کند تا این تذکرات با تمرین زیاد در دل و جان مخاطب نفوذ کند؛ در واقع تکرار در هدایت و تربیت لازم و ضروری است.[1]

درباره تذکر باید گفت که تذکر لحظه‌ای کارساز نیست، زیرا به طور مثال هر مجرمی برای یک لحظه متذکر می‌شود، پس تذکر باید استمرار داشته باشد تا نتیجه‌ی مطلوب حاصل شود.[2]

نتیجه‌گیری

فضای مجازی، نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی است و با توجه به اینکه عمر خیلی زیادی ندارد، توانسته است به خوبی در زندگی مردم جا باز کند. آنچه در خانواده در راستای تربیت دینی از اهمیت زیادی برخوردار است، توجه به ارزش‌ها به ویژه ارزش‌های دینی، خانوادگی، اجتماعی و همچنین توجه به آداب و اخلاق زندگی است.

گسترش فضاهای مجازی اینترنتی مانند سایر انواع دیگر تحولات و پیشرفت‌ها، پیامدها و آثار مثبت و منفی گوناگونی را در زمینه آداب و اخلاق زندگی خانوادگی کاربران این‌گونه فضاها ایجاد کرده است.

از جمله پیامدهای مثبت فضای سایبری، تسهیل و تسریع ارتباطات و تبادل اطلاعات است؛ همچنین از جمله آسیب‌های اخلاقی فضای سایبری در تربیت دینی فرزندان می‌توان به مواردی همچون: تعارض ارزش‌ها، اعتیاد به اینترنت، افسردگی و انزوای فردی و اجتماعی، کاهش نقش خانواده و کاهش ارتباط والدین با فرزندان اشاره کرد.

بررسی آیات قرآن کریم و مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که برخی از مهم‌ترین راهکارهای تربیت در فضای مجازی و مقابله با آسیب‌های آن به شرح ذیل قابل ارائه است: فرهنگ‌سازی استفاده بهینه و درست از امکانات فضای مجازی، توانمندی خانواده در پیشگیری انحرافات اجتماعی، تولید و پیوست فرهنگی در فضای مجازی، مدیریت هدفمند و نظام‌مند فضای مجازی، نظارت و همراهی با فرزندان در استفاده از فضای مجازی، ایجاد جایگزین برای استفاده کمتر از فضای مجازی، بصیرت بخشی و آگاهی دادن به کاربران، بهره‌گیری از اصول تربیتی اسلام مانند: تشویق و ترغیب، تنبیه، تکرار، تذکر و... .

---

[1]. قرائتی، تفسیر نور، ج 2، ص 386.

[2]. همان، ج 9، ص 506.

منابع

1- ابن أبی الحدید، عبدالحمید بن هبه الله، **شرح نهج البلاغه لابن أبی الحدید**، قم: مکتبه آیه الله المرعشی النجفی، چاپ اول، 1404 ه.ق.

2- الماسی، حیدر و محمدی، بهیه یعقوبی، عبداله، مصحح: افسانه حجتی طباطبائی، **ضمیمه دین و زندگی**، تهران: چاپ و نشر کتاب‌های درسی، چاپ اول، 1389 ه.ش.

3- برقی، رسول و مستانه، یداله، «**بررسی آسیب‌ها و ارایه راهکارهای اخلاقی و تربیتی در رابطه با تأثیرات فضای مجازی در تربیت دینی و اسلامی دانش‌آموزان**»، هشتمین کنفرانس بین المللی روانشناسی و علوم اجتماعی، 110، 1396 ه.ش.

4- تاج‌آبادی، رضا و امیری، مجید و بیات، آمنه، «**جایگاه تولید و مدیریت محتوای ملی و دینی در شبکه‌های اجتماعی مجازی با تأکید بر الگوی اسلامی – ایرانی پیشرفت**»، دوازدهمین کنگره ملی پیشگامان پیشرفت تهران، 234، 1397 ه.ش.

5- جوادی آملی، عبدالله، شریعت در آینه معرفت، (ویراستار: حمید پارسا)، قم: مرکز نشر فرهنگی رجاء، چاپ اول، 1373.

6- خامنه‌ای، سید علی، «**سخنرانی در جمع مردم خراسان شمالی**»، www.khamenei.ir، 1394/10/25.

7- داوودی، محمد و حسینی‌زاده، سید علی، **سیره تربیتی پیامبر (صل الله علیه و آله و سلم) و اهل بیت (علیهم السلام)**، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ هشتم، 1396 ه.ش.

8- دانشور، غلامرضا، «**اصول نظارت و کنترل**»، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تبریز، بی تا.

9- قاسمی روشن، ابراهیم، توانمندی خانواده در پیشگیری انحرافات اجتماعی، بی جا، 17، 1381.

10- قرائتی، محسن، **تفسیر نور**، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ یازدهم، 1383 ه.ش.

11-کریمی زاده، محمدمهدی و رفیع زاده، احسان و خلق نیک، داریوش، بررسی ارتباط فرهنگ و فضای مجازی و ارائه راهکارهایی جهت ارتقای تعاملات بین آنها، اولین کنفرانس ملی فضای سایبری و تحولات فرهنگی، تبریز، 1393.

12- مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، تهران: دارالکتب الاسلامیه، 1374 ه.ش.

13- مجلسی، محمدباقر، **بحارالأنوار**، بیروت: دارإحیاءالتراث العربی، 1403 ه.ق.

14-مصباحی جمشید، پرستو، مسائل تربیت دینی در فضای مجازی و نحوه مواجهه با آن، دانشگاه پیام نور تهران، 48، 1399.

15- میر، عباس و شهرکی، محسن، «**بررسی نقش استفاده از فضای مجازی بر سلامت روانی**»، سومین کنفرانس دانش و فناوری روانشناسی، علوم تربیتی و جامعه‌شناسی ایران، 121، 1398 ه.ش.

16- نوروزی، مجتبی و کاظمی، ابوالفضل و شاهمرادی، سیده فاطمه، «**راهکارهای تربیت دینی در فضای مجازی با تأکید بر آموزه‌های قرآن و سیره رضوی**»، بی جا، 19، 1396 ه.ش.

17- یاری‌زاده، محمد و دیگران، «**فضای مجازی و اثر آسیب آن در خانواده‌ها**»، کنفرانس بین المللی مدیریت و حسابداری، 568، 1395 ه.ش.

18-تمیمی آمدی، عبدالواحد، **غررالحکم و دررالکلم**، قم: دارالکتاب الإسلامی، 1410 ه.ق.

تاثیر فضای مجازی بر روابط عاطفی خانوادگی

زهرا کرمی فراهانی

ریحانه النبی سطح4(سلام الله علیها)

اراک

چکیده

خانواده مهمترین نهاد اجتماعی وکانون تربیت اعضای جامعه است که کارکردهای مختلفی به عهده دارد از جمله کارکرد ایجاد آرامش روانی و عاطفی که موثرترین عامل تحکیم وثبات بین اعضای خانواده می باشد از طرفی امروزه ظهورتکنولوژی های نوین ارتباطی ، از جمله فضاهای مجازی پدیده ای غیر قابل انکار است که باعث توسعه در علوم ودانش واندیشه های نو گردیده است. از زمانی که اینترنت وفضای مجازی وارد حریم خانواده ها شده است علی رغم محاسن زیادی که به همراه داشته دغدغه ها ونگرانی هایی هم بر خانواده ها تحمیل شده است وما شاهد هستیم که کانون خانواده دچار آسیبها واختلالاتی گردیده است خصوصا در زمینه روابط عاطفی اعضا ،باعث بروز بحرانهاو تغییراتی درحیطه رفتارعاطفی زوجین و همچنین فرزندان شده است لذا در این تحقیق با روش توصیفی تاثیر فضای مجازی در روابط عاطفی خانواده که از جمله مهم ترین بحرانها و تغییراتی که فضای مجازی در اینگونه روابط ایجاد کرده است ایجاد شکاف عاطفی والدین و تغییر ارزشها است، مورد بررسی قرار گرفت.

واژگان کلیدی:روابط عاطفی، خانواده، فضای مجازی

مقدمه

نهاد خانواده به عنوان مهمترین نهاد اجتماعی، در سلامتی ویا بیماری افراد جامعه اثر گذار است وهرگونه تحولاتی در آن موجب بروز دگرگونیهای عمیقی در افراد خانواده می شود.

یکی از مهمترین وظایف خانواده تامین امنیت روانی وعاطفی وسلامت روح وروان اعضا وپرورش نسلی اجتماعی می باشد زیرا عدم توجه به ابعاد عاطفی افراد خانواده وتوجه نکردن به نیازهای عاطفی آنان و نداشتن شیوه های ارتباطی مطلوب وموثر همراه با محبت وصمیمیت ، بازخورد نامطلوبی هم در سطح خانواده وهم در سطح اجتماع به دنبال خواهد داشت. یکی از عوامل موثردر داشتن خانواده سالم ،داشتن روابط عاطفی بین همسران وفرزندان که براساس آموزه های دینی واخلاقی منجر به احترام ،حقوق وتکالیفی برمبنای محبت وهمدلی می شودکه همین امر در پرورش شخصیت سالم فرزندان بسیار اثر گذار خواهد بود اما از آنجایی که اکنون ما در عصر تحولات وظهور تکنولوژی های نوین ارتباطی گسترده در فضای مجازی و شبکه های اجتماعی هستیم که بسیاری از کارکردهای خانواده را دچار اختلال نموده در این تحقیق به دنبال آن هستیم تا بدانیم ،توجه ویژه خانواده ها به فن آوری واطلاعات وارتباطات تا چه حدی در مسائل بنیادین حاکم بر خانواده و روابط عاطفی آنان تاثیر گذار بوده است .

فضاهای مجازی وشبکه های اجتماعی ، علی رغم فواید بسیار باعث ایجاد آسیبهای فرهنگی وروانی وتغییر ارزشهای خانوادگی وسبک زندگی ، موجب دغدغه ونگرانیهای والدین وکم رنگ شدن روابط اعضای خانواده با یکدیگر وجایگزین شدن روابط انزوایی وفردی با روابط عاطفی واجتماعی شده است؛ بنابراین این ضرورت احساس شد تا با توجه روند روبه رشد این فضاها و جذابیت آنها واستفاده 30 میلیون خانواده ایرانی از شبکه های اجتماعی وپیام رسان های خارجی وداشتن رتبه اول در خاورمیانه در استفاده از اینترنت میزان این اثر در روابط عاطفی خانواده مورد توجه واقع گردد وتا بتوان تا دیر نشده برای مقابله با آسیبهای آن برنامه هایی اندیشید.

در این زمینه کتابها ومقالاتی نگاشته شده است از جمله «آسیب شناسی خانواده ،جهانی شدن و فضای سایبری» که خانم ناهید وزیریان در مقاله خود به معرفی انواع فضای مجازی وفضای سایبری پرداخته وراهکارهایی برای کاهش آسیبهای نوپدید در اینترنت وشبکه های مجازی ارائه نموده اند ویا مقاله «فضای مجازی و تأثیر آسیب زایی آن در خانواده ها» نوشته مهرداد برون که نویسنده بعد از بیان آسیبهای فضای مجازی راهکارهایی

برای برون رفت از آسیبهای فرهنگی واجتماعی داده است ویا مقاله«راهکارهای صیانت خانواده در برابر آسیبهای فضای مجازی» نوشته علیرضا و محمد مهدی فجری که دراین مقاله نیز راهکارهایی جهت حفظ خانواده از اسیبهای فضای مجازی بیان گردیده است . مقاله آسیب شناسی فضای مجازی ،اینترنت ، خانواده نویسندگان این مقالات ضمن بیان آسیبها مهمترین عامل کاهش آسبها را توانمند شدن والدین وداشتن سواد رسانه ها شمرده وآنان را ترغیب به ورود در این فضاها جهت کنترل ونظارت بر رفتار فرزندان می کنند .

در این مقاله با روش توصیفی تحلیلی واستفاده از فرم های فیش برداری از منابع گردآوری شده سعی شده تا تاثیر فضاهای مجازی را در حیطه روابط عاطفی افراد خانوداه مورد بررسی قرار دهیم چرا که تا کنون مقاله ای که فقط از این بعد رفتاری به آسیب شناسی فضای مجازی پرداخته باشد را نیافتم .

1– مفهوم شناسی فضای مجازی

تعاریف مختلفی برای فضای مجازی شده است که برای آشنایی با این مفهوم به چند نمونه اشاره می کنیم :

1–1–فضای سایبری:

فضای سایبر در اصل از دو واژه سایبرنتیک واژه سایبرنتیک دارای ریشه یونانی است. معنای اصلی آن در زبان یونانی، فرمانروایی و حکومت است و در آثار افلاطون نیز، به همین معنا به‌کاررفته است. شاید بتوان علم هدایت و کنترل یا خودفرمایی را برابر فارسی آن دانست. به‌هرحال، سایبرنتیک اکنون نیز، تا حدودی مفهوم قدیم را حفظ کرده و بیان‌گر علمی است که به انسان یا ماشین خودکار، امکان حکومت کردن و فرمان دادن می‌دهد.(جهانگیری ،1391،ص56)

2–1–اینترنت:

فضای مجازی را نمی توان مترادف با اینترنت دانست، اما اینترنت ابزار ورود به فضای مجازی است؛ اینترنت سامانه‌ای جهانی از شبکه‌های رایانه‌ای به‌هم‌پیوسته است که از"مجموعه پروتکل اینترنت" برای ارتباط با یکدیگر استفاده می‌کنند. به‌عبارت‌دیگر اینترنت، شبکه شبکه است که از میلیون‌ها شبکه خصوصی، عمومی، دانشگاهی، تجاری و دولتی در اندازه‌های محلی و کوچک تا جهانی و بسیار بزرگ تشکیل شده است که با آرایه وسیعی از فناوری‌های الکترونیکی و نوری به هم متصل شده‌اند.(طاهری ،مرکز ملی فضای مجازی ،ص 30)

آمار کاربران اینترنت در سال 2020، آماری جالب است که دیدی عمیق از وسعت ارتباطات آنلاین و نفوذ اینترنت در زندگی روزمره به دست می‌دهد. اکنون حدود4 میلیارد نفر در سرتاسر جهان از اینترنت استفاده می‌کنند. با توجه به آمار روز افزون جمعیت جهانی و در

نظر گرفتن7.8 میلیارد جمعیت جهان، تعداد کاربران اینترنت، 61.4 درصد جمعیت جهانی است.

3–1 –شبکه های اجتماعی :

از مهمترین رسانه های اجتماعی شبکه های اجتماعی هستند که در واقع شامل مجموعه ای از افراد است که گروهی با یکدیگر ارتباط داشته واطلاعات ونیازمندی ها وتفکرات خود را به اشتراک می گذارند. امروزه خیلی از افراد تصور می‌کنند که شبکه اجتماعی در واقع نرم افزارهایی هستند که در تلفن هوشمند، نصب می‌شوند. اما واقعیت این است که این نرم افزارها صرفا ابزارهای ارتباطی هستند که خیلی قبل‌تر از کامپیوترهای خانگی آغاز به کار کردند و انواع مختلفی دارند از جمله :

1-فیس بوک بزرگترین شبکه مجازی در سراسر جهان است که بسیار محبوب است و بیش از 1.5 میلیارد کاربر ماهانه دارد .

2-یوتیوب: این شبکه مجازی هم جزء بزرگترین و محبوب ترین فضاهای مجازی تصویری است که بیش از 1.5 میلیارد کاربر ماهانه دارد.

3-اینستاگرام : یک شبکه مجازی به صورت تصویری است که دارای حدود 400 میلیون کاربر فعال می باشند

4-ردیت : یک شبکه اجتماعی مربوط به سرگرمی و اخبار است . می توان در وب سایت آن ثبت نام کرد و پست ها ی خود را ارسال نمود.که دارای بیش از 36 میلیون کاربر است.

5-توتیر وتلگرام هم هر کدام با داشتن 320 و100 میلیون کاربر از فعالترین رسانه ها وپیام رسان های اجتماعی می باشند .گوگل پلاس ،اسک،تامبلر،وی کی وبقیه پیام رسانها از دیگر فضاهای مجازی فعال در عرصه تبادل اطلاعات می باشند که همگی تحت عنوان فضای مجازی در حال فعالیت هستند وهمگی به نوعی در تربیت سهیم بوده ونقش خاص خود را ایفا می کنند .

2–مفهوم شناسی خانواده :

خانواده ،دودمان ،یگانه سازمان اجتماعی که با دوام وهمگانی است واز دیر باز زندگی بشرهای ما قبل تاریخ وجود داشته وحتی قبل از عبادتگاه ودولت وهر سازمانیکه برای تمرکز فعالیت آدمی بوجود آمده است، خانواده می باشد. (دهخدا،ص230)

خانواده مرکز هرگونه ثروت مادی و معنوی و کانونی برای پرورش شخصیت انسان است. نظام خانواده، یک نهاد اساسی و محوری در جامعه و هستهٔ اولیه برای سایر نهادهای اجتماعی به شمار می رود. نظام خانواده، کوچکترین واحد اجتماعی است که اساس و زیرساخت واحدهای بزرگ اجتماعی بشری به شمار می رود. خداوند در قرآن مهمترین کارکرد ازدواج وتشکیل خانواده را تحصیل آرامش روانی ، و سکون قلبی زن و

شوهر در سایه روابط عاطفی واجتماعی بسیار نزدیک با هم بیان نموده است وفرموده است: « وَمِنْ آيَاتِهِ أَن خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجاً لِّتَسْكُنُواْ إِلَيْهَا وَ جَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» (روم ،21)

و از نشانه های او آن است که از جنس خودتان همسرانی برای شما آفرید تا در کنار آنان آرامش یابید و میان شما و همسرانتان علاقه شدید و رحمت قرار داد، بی شک در این (نعمت الهی،) برای گروهی که می اندیشند نشانه های قطعی است.

3– خانواده وروابط عاطفی

خانواده مبدا بروز و ظهور عواطف انسانی وکانون صمیمانه ترین روابط میان افراد و مهد پرورش فکر و اندیشه خلاق وتعالی روح انسانی وکانون ویژه ای برای رفع نیازها ی روانی، عاطفی است .(باقر ثنایی،1357،ص91) جو عاطفی خانواده که چگونگی ارتباط و طرز برخورد و نظر افراد خانواده نسبت به هم، احساس ها و علقه آنها به یکدیگر و چگونگی دخالت یا عدم دخالت شان در کارهای اعضای دیگر و رقابت و همکاری آنها با یکدیگر است، می تواند در سلامت روانی و رفتاری فرزندان مؤثر باشد .(شریعتمداری، 1380) از طرف دیگر نیاز افراد به قرار وآرامش ایجاب می نماید،که خانواده در رابطه ای مبتنی بر عاطفه وعقل آنگونه که احساس امنیت، سلامت، حمایت، ورضایت را برای افراد به ارمغان آورد، شکل گیرد؛ که لازمه این امر روابط عاطفی زن و شوهر نسبت به یکدیگر است، در این روابط زن و شوهر دوستی خودشان را نسبت به هم بر اساس محوریت آموزه های دینی ابراز می کنند و بر این اساس برای هم ارزش، احترام، حقوق و تکالیفی قائل هستند و برای عملیاتی ساختن آن از طریق همدلی، دلجویی و بهره گیری از کلمات گرم و مناسب تلاش می کنند (صافی ،احمد،(1388).پس موفقیت والدین در تربیت فرزندانی شایسته به نحوه روابط عاطفی آنها با یکدیگر و با فرزندان ارتباط دارد؛ چرا که داشتن رابطه ای بر اساس محبت ومودت نقش بسزایی در تحکیم خانواده و در تربیت صحیح فرزندان دارد. بیان امام صادق دلیل این امر است که فرمودند « إِنَ اللَّهَ لَيرْحَمُ الْعَبْدَ؛ لِشِدَّةِ حُبِّهِ لِوَلَدِهِ» خدا والدین را به دلیل دوست داشتن و محبت به فرزند، مشمول رحمت گسترده خود می کند (کلینی، ، 1344 ،ج 4.5).

برای شکل گیری روابط عاطفی واخلاقی مطلوب در بین اعضای خانواده علاوه بر عامل وراثت خانواده به عنوان مهمترین عامل محیطی اثر گذار است که باید نکاتی را در جهت تقویت وبهبود این رابطه رعایت نماید از جمله :

3–1–پرورش وتقویت روح توحیدی وخدا باوری

برای جهت بخشیدن به رفتارهای انسانی،عاملی وانگیزه ای نیرومندتر وموثرتر از ایمان به خدا وعقیده درونی

نیست وخداباوری اندیشه ای فطری است که با سرشت انسانها در هر سنی سازگار است .امام علی (علیه السلام) می فرماید:« أیُّ سَبَبٍ أوْثَقُ مِنْ سَبَبٍ بَیْنَکَ وَ بَیْنَ اللَّهِ » محکم ترین وسیله که به آن چنگ می زنی ، وسیله میان تو وخداست .(نهج البلاغه ،نامه31) بنابرای اگر فضای خانوداه دینی و رفتار والدین بر اساس باورهای اعتقادی شکل گرفته باشد، ناگریز فرزندان نیز متاثر از این رفتار والدین می گردند وهنگامی که هر دو دارای بینش وافکاری واحد و همسوی تعالیم الهی وخداباور شدند، این همسویی موجب ایجاد نزدیکی وصمیمیت بین آنان وبین فرزندان گردیده ودر تحکیم روابط عاطفی آنان بسیار موثر خواهد بود. (حکیمی ،1353،ص 388)

2–3–شریک بودن اعضا در سعادت وشقاوت یکدیگر

برای داشتن روابط صمیمی با فرزندان، والدین باید بدانند که فرزندان تداوم هستی آنانند واز همین جهت است که خداوند در قرآن فرموده اند: «هُنَالِکَ دَعَا زَکَرِیَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِی مِنْ لَّدُنکَ ذُرِّیَّةً طَیِّبَةً إِنَّکَ سَمِیعُ الْدُّعا» ؛«در این هنگام زکریّا (که این همه کرامت و مائده آسمانی را دید) پروردگارش را خواند و گفت: پروردگارا! از جانب خود نسلی پاک و پسندیده به من عطا کن که همانا تو شنونده دعائی». (ال عمران ، آیه38) امام علی (علیه السلام) نیزدر بخشی از وصیت خود به فرزندش امام حسن‌مجتبی(علیه السلام) این‌گونه فرموده است: «وَ وَجَدْتُکَ بَعْضِی، بَلْ وَجَدْتُکَ کُلِّی، حَتّی کَأَنّ شَیْئاً لَوْ أَصَابَکَ أَصَابَنِی، وَ کَأَنّ الْمَوْتَ لَوْ أَتَاکَ أَتَانِی، فَعَنَانِی مِنْ أَمْرِکَ مَا یَعْنِینِی مِنْ أَمْرِ نَفْسِی فَکَتَبْتُ إِلَیْکَ کِتَابِی مُسْتَظْهِراً بِهِ إِنْ أَنَا بَقِیتُ لَکَ أَوْ فَنِیتُ»؛ «و تو را پاره تن خود، بلکه همه خود یافتم، آن‌گونه که اگر مصیبتی به تو رسد، به من رسیده و اگر مرگ تو فرا رسد، گویی مرگ من فرا رسیده است؛ از این‌رو، سرنوشت تو را سرنوشت خودم شمردم و اندرزنامه‌ای برای تو نوشتم، باشد که بدان، پشتیبانی جویی، خواه برای تو باقی بمانم یا دار فانی را ترک گویم». (نهج البلاغه ،نامه 31)

در واقع امام علی(علیه السلام) از جایگاه پدر، به همه فرزندان، صمیمانه اعلام می‌کند که هر حادثه‌ای برای فرزند پیش آید برای خودش است و والدین باید از روح عاطفی بزرگ امیرمومنان و از سخنان این پدر موحد ، درس بگیرند و خویشتن را در سرنوشت فرزندان خود، شریک بدانند و غم و شادی، شکست و پیروزی، مرگ و زندگیِ آن‌ها را عیناً حادثه‌های وجودی و روحی خود بدانند. این نگرش عالیترین نگرش برای ایجاد رابطه عاطفی بین والدین وفرزندان می باشد . والدین با نشان دادن دلبستگی خود به فرزند خویش شخصیت عاطفی او را می پرورانند و زمینه دلبستگی را به آنها فراهم می کند. پس دلبستگی والدین به فرزند می تواند زمینه ی لازم برای تأثیر مثبت والدین بر فرزندان را فراهم کند و

فرزندان را به سوی تطبیق رفتار خود با والدین تشویق و ترغیب میکند. (سپاه منصور، شهابی زاده، و خوشنویس (1387).

عوامل دیگری نیز در برقراری روابط عاطفی مطلوب وپایدار بین والدین و بین فرزندان وجود دارد از جمله: پرهیز از تحمیل کردن امور، عدم افراط وتفریط در امور زندگی ومشورت با آنان وداشتن اخلاص در محبت به فرزندان باعث تقویت رابطه عاطفی آنان با یکدیگر می شود .

3-3-ارتباط کلامی وعاطفی رمزاستحکام خانواده

یکی از موهبتهای خداوند به انسان کلام است. کلمه وکلام عامل ارتباط وتبادل بادیگران می باشدکه بار ارزشی ومفهومی ویژه ای را در ذهن وروان شنونده ایجاد می کند. (رهنمایی، 1385 ،ص31) قرآن بر توانایی برقراری ارتباط کلامی به عنوان هدیه الهی تاکید می کند و می فرماید:

«عَلَّمَهُ الْبَیانَ» (الرحمن1) بیان کلامی است که از آنچه در ضمیر انسان است پرده برمی دارد.(طباطبایی ،1374،ج19،ص156). امام علی (علیه السلام) کلام را نماینده شخصیت انسان می داند ومی فرماید: « فان المرء مخبوء تحت لسانه »(نهج البلاغه،حکمت 140) سخن بگویید تا شناخته شوید؛ زیراشخصیت انسان زیر زبانش نهان است.» پس کلام، مهمترین ابزارارتباط است وخانه بهترین کانون رشد کلامی انسان می باشد.

خانواده‌ای مستحکم است که اعضای آن با کلام زیبا گفت وگوی، هم را دوست داشته باشند و از همنشینی با هم لذت ببرند. در چنین خانواده هایی اعضا کمترین تنش را در فضای خانه با هم داشته و در نهایت فرزندان موفقی تربیت می کنند زیرا ارتباط کلامی دارای آثار روحی و روانی مانند کسب آرامش روحی و روانی در زندگی، ایجاد امید نسبت به زندگی و محبت و اطاعت، ایجاد تفاهم و اعتماد بخشی به اعضای خانواده، آسان تر شدن اصلاح و تربیت، زمینه سازی حق پذیری، ایجاد بنای راستی و راستگویی وداشتن رابطه عاطفی مطلوب بین اعضا می باشد.

اما در سایه تکنولوژی های عصر حاضر ما به دلایل متعدد از جمله اشتغال والدین به امور خارج از منزل، حضور کمتر افراد خانواده در کنار یکدیگر، و این که وقت کمتری می توانند برای تعامل رو در رو با یکدیگر بگذارند، مسیرهای جبران این نیاز به سمت مجازی شدن پیش می‌رود. سیستم‌های جدید ارتباطی (شبکه‌های مجازی) آسانتر، ارزان‌تر و در دسترس‌تر است و به همین دلیل، استفاده از این فناوری‌های نوین برای کاربران جذاب‌تر است و کمبود ارتباطات میان فردی در جامعه به راحتی از طریق این سیستم جبران می‌شود.

خانواده ها باید ضرورت گفت وگوی با کیفیت را در خانه بیش از پیش جدی بگیرند. پدر و مادرها باید الگوی

مناسبی در گفت وگو باشند و خود را مقید به زمان و برنامه مشخصی برای گفت وگو در منزل دانسته و با فرزندان درباره مسائل مختلف روز و غیره صحبت کنند.

گفتگوهای صمیمانه یکی از مهم ترین و موثرترین شیوه های افزایش صمیمیت بین اعضای خانواده است. اما این کار نیازمند تقویت مهارت های گفتگو و توجه به کیفیت گفتگو دارد.

4– آسیبهای فضای مجازی بر افراد خانوده

کارشناسان معتقدند استفاده از این فضا نه تنها باعث تغییر شکل روابط میان اعضای خانواده شده؛ بلکه سطح توقع از زندگی مشترک را نیز تغییر داده است. فرزندان به جای برقراری ارتباط با والدین، سرگرم ارتباطات مجازی و سرگرمی های این فضا شده و از ارتباطات واقعی و آموزش های مورد نیازشان دور شده اند. زوجین این فضا را محلی برای اختلافات خانوادگی شان قرار داده اند و به جای استفاده از نظرات کارشناسان، خود را در معرض راهنمایی های غلط مطرح شده در این فضا قرار می دهند. این فضا حتی زمینه را برای روابط نامشروع و خیانت های میان زوجین باز کرده است. این موارد و موارد بسیار دیگر،که در ادامه به آنها اشاره می کنیم همگی ناهنجاری هایی هستند که فضای مجازی زمینه ساز آن بوده است.

4–1–فضای مجازی عاملی برای طلاق عاطفی زوجین

طلاق عاطفی به این معنی است که دو نفر در زیر یک سقف با یکدیگر زندگی می‌کنند اما ارتباط عاطفی زوجین به‌مرور زمان به حداقل می‌رسد و پس از اینکه روابط عاطفی آنها کاهش یافت امکان طلاق حقیقی وجود دارد؛ طلاق عاطفی زمانی شکل می‌گیرد که توقعات و نیازهای افراد با استعمال شبکه‌های مجازی افزایش پیدا کند و به‌جای اینکه فرد عواطف و محبت را از همسر خود بگیرد، از طریق فضای مجازی دریافت می‌کند که زمینه را برای طلاق عاطفی فراهم می‌کند و یکدیگر را برای مدتی تحمل می‌کنند و پس از زمانی نهایتاً باعث طلاق توافقی می‌شود که با یکدیگر توافق می‌کنند تا در احساساتی که قبلاً می‌توانستند با یکدیگر تقسیم کنند، شریک نباشند. فضای مجازی باعث کاهش سطح ارتباطات عاطفی و میزان گفتگو در خانواده به کمتر از 15 دقیقه شده است که همین امر منجر به تنهایی وافسردگی زوجین گردیده است وهمچنین با درهم شکستن حریم خانواده که منجر به ارتباط عاطفی زوجین با افراد غریبه وهمچنین کاهش سطح اعتماد زوجین می گردد، آرامش خانواده را خدشه دار نموده وآسیب جبران ناپذیری مثل خشونتهای لفظی وفیزیکی ودر نهایت طلاق واقعی را برای خانواده رقم می زند .

2–4–فضای مجازی عامل شکاف عاطفی والدین وفرزندان

در عصر تکنولوژی امروزی والدین فرصت زیادی برای ارتباط با فرزندان خود ندارند . توجه پدر و مادر به فضای مجازی باعث نادیده گرفتن نیاز فرزندان می‌شود؛ زیرا افراد خانواده مدت زیادی را درگیر فضای مجازی می‌شوند حتی عده‌ای بیش از پنج ساعت به‌روی این شبکه‌ها وقت می‌گذارند و به اصلی‌ترین نیاز فرزند که نیاز عاطفی وتوجه وگفتگوی صمیمانه است توجه نمی‌کنند برای پر کردن خلاء حضور خود با در اختیار گذاشتن ابزارهایی مثل تلفن همراه ، لپ تاپ، رایانه شخصی واینترنت اسباب سرگرمی آنان را فراهم می کنند ویا حتی در زمانی هم که کنار یکدیگر می نشینند کمتر دیده می شود باهم گفتگو کرده و نظرات همدیگر را راجع به موضوعات مختلف جویا شوند و این امر، منجربه شکاف بین نسل والدین و فرزندان شده است ونسل امروز فرزندان که خواهان تطابق باپیشرفت های روزاست، دربرابر والدین واکنش نشان می دهد و چون ازپس منطق و نصیحتهای ریشه دار و سرشار از تجربه آنها بر نمی آید به لجبازی روی می آورند. (رحیمی،1380) و روابط عاطفی بین آنان کم رنگ شده و باعث بروز منزوی شدن و بروز رفتارهای غیر اخلاقی وپرخاشگری و سلب نیاز عاطفی فرزندان شده وآنها به جای دوستی وعشق ورزی به افراد خانواده، تمایل به جنس مخالفی پیدا می کنند که در فضای مجازی با آنان آشنا شده اند .

3–4– فضای مجازی عامل تغییر ارزشها بین والدین وفرزندان

از دیگر عوامل مؤثر در تربیت عاطفی، حاکمیت فرهنگ احترام متقابل در خانواده است؛ زیرا تکریم شخصیت، نیاز طبیعی هر انسانی است و آن هم به دلیل وجود غریزه حب ذات است که در طبیعت وی نهاده شده و علاقه مند است دیگران شخصیت او را بپذیرند و گرامی بدارند .(قائمی،امیری ،علی(1383) با احترام و تکریم، بستری عاطفی فراهم می شود که عزت و کرامت در افراد نهادینه و هنجارهای ارزشی، انسانی و معنوی در خانواده و جامعه جایگاه متناسب خود را باز یافته و گسترش می یابد.(اسماعیلی یزدی، 1385))ولی متاسفانه با ورود اعضای خانواده به فضاعای مجازی، حریم زوجین با یکدیگر وبا فرزندان تا حدودی شکسته شده ونارضایتی هایی را ایجاد نموده است . بسیاری از کاربران فضای مجازی، بدون ملاحظات شرعی، بدحجاب یا بی حجاب حضور پیدا می کنند ویا بسیاری از آنان زنان ومردان متاهلی هستند که با ارتباطات غیر متعارف حدود محرم ونامحرم را شکسته وبا ایجاد وابستگی، زمینه های خیانت به خانواده وارتباطات نامشروع را ایجاد می کنند و باعث شکستن حرمت واحترام همسر خود شده وروابط عاطفی واحترام متقابل، جای خود را به عدم اعتماد، حساسیت، افسردگی واضطراب ودر نهایت

خیانت می دهد. همچنین حضور بی حد ومرز فرزندان در فضاهای مجازی با آثاری چون عدم تکریم والدین، عدم نیاز عاطفی به آنان، از طریق ارضاءشدن در شبکه های اجتماعی با افراد مجازی وعدم مسئولیت پذیری نسبت به اعضای خانواده همراه می باشد واین همان تغییر ارزشهای دینی با ضد ارزشهایی است که آثار مخرب آن مانع رابطه عاطفی اعضای خانواده با یکدیگر می شود و اعضای خانواده بجای در کنار هم قرار گرفتن وگفتگو کردن بایکدیگر و ابراز دوستی وعشق در قالب کلمات و رفتارهای عاشقانه ، ترجیح می دهند، این احساس وعواطف خود را در فضای مجازی با اعضای خانواده خود به اشتراک بگذارند تا جایی که حتی مکالمات تلفنی آنان نیز به حداقل رسیده وتعامل با خانواده مانند دیگران در همان فضاها صورت می گیرد. بنابراین صله رحم به عنوان نمود بارز رابطه عاطفی درشبکه های مجازی صورت گرفته وارتباط دیداری وشنیداری با روابطی که در آن ، محبتها واقعی نبوده وبر مبنای تلذذ جویی یا سوء استفاده وغیر واقعی است، تغییر یافته است.

نتیجه گیری:

خانواده نقش بسیار مهمی در رشد و سلامت افراد دارد یکی از مهمترین و مؤثرترین ارکان خانواده در تربیت و رشد روانی افراد، داشتن رابطه ای عاطفی همرا ه با صمیمیت وبر پایه محبت است. عدم توجه والدین به سالم سازی محیط روانی و عاطفی برای خود وفرزندان و فقدان روابط مناسب در بیشتر موارد آنان را با کمبودهای عاطفی و انگیزشی و مشکل روانی رو به رو ساخته است. . خانوادۀ مطلوب، خانواده ای است که امنیت عاطفی، احساس ارزشمندی، باور تعلق و مورد عشق و علاقه بودن را تأمین کند. اما متاسفانه کانون پرمهر خانواده ها با پدیده فضاهای مجازی وشبکه های اجتماعی روبرو شده است که علی رغم آثار مطلوب ومفیدشان تحولات خطرناکی هم در ابعاد مختلف روحی و روانی افراد خانواده اعم از والدین وفرزندان ایجاد نموده است از جمله : تاثیر پذیری واطاعت پذیری افراد را کاهش داده ومرجعیت خانواده را به حداقل رسانده، باعث شکاف عاطفی اعضای خانواده شده است وبدلیل تنوع وجذابیت بالا، باعث تغییر ارزشها وهنجارهای معنوی وسنتی خانوده ها گردیده و با پر کردن اوقات فراغت همه افراد، باعث کم رنگ شدن روابط عاطفی فیزیکی وصله رحم ورفت وآمدهای اعضا بایکدیگر در فضای خارجی شده است. در واقع فضای مجازی جای روابط خارجی را گرفته ونتیجه آن پیامدهایی چون عدم پایبندی به دستورات شرعی ، استرس، عدم مسئولیت پذیری، بی اعتمادی، از بین رفتن حریم افراد وشکسته شدن حریم خصوصی، سوءتفاهم وطلاق عاطفی وسرد شدن روابط والدین با فرزندان وبیگانه شدن باهم می باشد.

منابع

1) اسماعیلی یزدی ،عباس (1385)فرهنگ تربیت ،چاپ دوم ،قم،مسجد جمکران

2) باقر ثنایی ،ذاکر،ازدواج وانگیزه ها وپرتگاه وسلامت آن ،پژوهشهای تربیتی،شماره 43،سال 1357

3) باقر ثنایی ،ذاکر،ازدواج وانگیزه ها وپرتگاه وسلامت آن ،پژوهشهای تربیتی،شماره 43،سال 1357

4) پاداشیان فرد، عزیزه ،جهانی ، احمد (1393) ، بررسی رابطه بین تأثیرات منفی فضای مجازی و تربیت دینی خانواده‌ها،

5) جهانگیر، عیسی، شیعه در فضای سایبر؛ رویکردی اجتماعی، قم، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، 1391 ش، چاپ اول.

6) حر عاملی، محمد، وسائل الشیعه، قم، مؤسسه آل البیت، 1409 هـ .ق، باب استحباب حب النساء، حدیث 24930. ج20.

7) حکیمی ،محمد رضا ودیگران ،آرام ،ترجمه فارسی الحیات،1380،ش ،ج1

8) رهنمایی، سید احمد. 6900ش. آشنایی با اصول و فنون مشاوره، مؤسسهٔ آموزشی پرورشی امام خمینی

9) سیاح‌طاهری، محمدحسین، حقیقت مجازی (درباره فضای مجازی چه بدانیم و چه بگوییم؟)؛ جهان مجازی ـ فضای حقیقی، تهران، مرکز ملی فضای مجازی.

10) سپاه منصور، مژگان.، شهابی زاده، فاطمه و خوشنویس، الهه (1387). ادراک دلبستگی دوران کودکی، دلبستگی بزرگسال و دلبستگی به خدا .فصلنامه روان‌شناسی تحولی: روانشناسان ایرانی.

11) شریعتمداری، علی (0831 .)روان شناسی تربیتی، چ03 ،تهران: امیرکبیر

12) صافی ،احمد،(1388) مدیریت واقتصاد درخانواده ،چ تهران ،انجمن اولیا ومربیان

13) قائمی،امیری ،علی(1383)خانواده ومسائل همسران ،چاپ سیزدهم،تهران ،امیری

14) کلینی، محمدبن یعقوب ، (1344)اصول کافی،تهران،علمیه اسلامیه

15) محکم کار، حلاج، محد مهدی)3131 ،)شبکه های اجتماعی به دنبال چه هستند؟، فصلنامه دانش انتظامی خراسان شمالی، سال اول، شماره دوم، تابستان

بایسته های تربیت دینی در استفاده از فضای مجازی

سودابه نعمتی

ریحانه النبی سطح 4 (سلام الله علیها)

اراک

چکیده

در عصر گسترش روزافزون اطلاعات و ارتباطات، مسئله ای که بیش از هر چیزی توجه اولیاء و مربیان را به خود مشغول نموده است، چگونگی تربیت دینی و پرورش نیروی نوآوری و شکوفایی انسانها به ویژه نسل جوان است که به عنوان یک نیاز عالی و معنوی بشریت در تمام ابعاد زند گی آینده آنان مطرح است.با عنایت به این که زندگی بشر در این دنیا فرازها و فرودهای فراوانی دارد هر جامعه پیشرفته ای بدون تعلیم و تربیت قادر به حل مشکلات و رفع موانع نیست.تحقیقات نشان می دهد که اگر افراد جامعه ای تنها به خود متکی باشد و از اندیشه های دینی بهره نگیرد، در میدان نوآوری و شکوفایی با شکست مواجه میشوند.مکتب حیات بخش اسلام بهترین نوآوری را در شیوه ها و روشهای تربیتی برای پیروان خود ارائه داده است که کشف و استفاده آنها ره توشه بزرگی برای پیروان این مکتب به شمار می آید و از نظر الگویی چنین شیوه ها روشهایی را میتوان در قرآن کریم و نیز در زندگی عملی و رفتار و گفتار پیشوایان دینی و مربیان بزرگ بشریت جستجو کرد چون روش معصومان برگرفته از مکتب توحید و آموزه های دینی است و پیروی ازکاملترین رهنمودهای تربیتی را به همراه دارد. هدف محقق در این مجموعه که موضوعی تربیتی و اجتماعی دارد و در حوزه اخلاق از آن بحث می شود، بررسی راهکارهای دینی در مواجهه با تهدیدها و فرصت های فضای مجازی درفضای تعلیم و تربیت بوده است. فناوری همواره مثل یک شمشیر دو لبه است. و می تواند کارایی متفاوت داشته باشد. پژوهشها نشان می دهد که جذابیت ها و امکاناتی که فناوری های نوین در اختیار مجموعه گسترده کاربران قرار می دهد، بسیاری از مقاومت ها در برابر آن را در هم می شکند و چالش های بزرگی در حوزه های فرهنگی، سیاسی و اجتماعی برابر حاکمیت جامعه قرار می دهد. در چنین حالتی اگر طرح جامعی نباشد و به کارگیری آن همسو با اهداف معین و هوشمندانه نباشد خطرات زیادی جوامع و فرهنگ انسانی را تهدید می کند . معلم در نظام جدید آموزش و پرورش در مقام بزرگترین کمک کننده ی رشد و بالندگی انسان، ایفای نقش می کند نه به عنوان ناقل اطلاعات. با به وجود آمدن فناوری های جدید، حرفه و مهارت تدریس از معلم محوری و آموزش مبتنی بر سخنرانی به فراگیر محوری و دانش آموز محوری و محیط های یادگیری به صورت تعامل معلم و دانش آموز تغییر یافته است و یکی از بسترهای شکل گیری این مهم فضای مجازی است.ما در این نوشتار که با روش کتابخانه ای به جمع آوری مطالب پرداخته است با تجزیه و تحلیل اطلاعات به صورت تحلیلی توصیفی به تبیین بایسته های تربیتی در آموزه های دینی برای استفاده از فضای مجازی می پردازیم .

کلیدواژه : بایسته ها،تربیت دینی،فضای مجازی

مقدمه

مبالغه نیست اگر بگوییم عمده ترین واصلی ترین مسئله جامعه تربیت است . تربیت یا به تعبیر قرآن کریم تزکیه، همان است که هدف بعثت پیامبر گرامی اسلام صل الله علیه و آله وسلم است و حتی قرآن کریم در دو مورد آن را بر تعلم مقدمه داشته و تنها در دعای ابراهیم خلیل ، تعلیم را بر تزکیه مقدم داشته است[1] روشن است که در اجرای برنامه های تزکیه و تعلیم، باید تزکیه را بر تعلیم مقدم داشت تا شخصی که تحت تعلیم و آموزش قرار می گیرد ، ابتدا روح و قلب و عواطفش تزکیه و پاک شود و در سایه تزکیه اخلاقی و روحی، مسائل و مطالب علمی را فرا گیرد. اما به طور کلی، در مقام تحقق ، تعلیم بر تزکیه مقدم است و در مقام اجرا تزکیه بر تعلیم. به هر حال تربیت از وظایف مهمی است که در درجه اول متوجه والدین، و در درجه بعد متوجه همه ی کسانی است که به نحوی در سرنوشت انسان های دیگر به لحاظ اخلاقی و معنوی مؤثرند.اگر والدین در زندگی ، حسن انتخاب داشته باشند قطعاً در تربیت فرزندان هم موفقترند والا مشکل است بتوانند در تعلیم و تربیت و حل مشکلات تربیتی فرزندان خود موفق باشند. شبکه های اجتماعی هم امکان استفاده از فرصت های مختلف در فضای مجازی مثل جستجو، خواندن و به اشتراک گذاشتن محتوا را برای تعداد زیادی از کاربران فراهم کرده اند که این حجم زیاد از مخاطبان، دارای اهمیت زیادی در حوزه های سیاسی، اجتماعی و امنیتی است و می تواند در این عرصه ها کشور را با تهدیدات جدی مواجه سازد. به گونه ای که توسعه روز افزون شبکه های اجتماعی به خصوص شبکه های اجتماعی بیگانه و تسهیل ارتباطات به رغم اینکه دارای فرصت های زیادی است، ولیکن می تواند منشأ آسیب ها و تهدیدهایی هم باشد. چون طبق بررسی ها، در موقعیت کنونی رهاشدن فضای مجازی و شبکه های اجتماعی بیگانه در کشور سبب شده تهدیدهای آن بر فرصت هایش سبقت بگیرد و به تعبیر مقام معظم رهبری فضای مجازی، به قتلگاه جوانان تبدیل شود. لذا برای مقابله با این تهدیدات، تدوین و تنظیم تصمیم های کلان و قوانین خاص در فضای مجازی و شبکه های اجتماعی امری ضروری است؛ لذا در این‌مورد باید مجلس به سرعت قوانین لازم را تصویب کند و قوه قضاییه هم در رسیدگی به جرائم به کنترل و کاهش آسیب ها مبادرتورزد؛ در غیر این صورت زمانی خواهد رسید که برای مهار آسیب ها و زیان هایی که از این فضا متوجه جامعه می شود، دیر شده باشد.هدف از این نوشتار آن است که بایسته های تربیت دینی را برای استفاده صحیح از امکانات فضای مجازی بیان نماید؛ چرا که تعلیم و تربیت همراه با

---

[1]- در آیه ی 2 از سوره جمعه و آیه 147 از سوره بقره تزکیه بر تعلیم مقدم شده و در آیه 124 سوره بقره عکس آن است.

تزکیه در جهان امروز که هر لحظه به سوی مدرنیته شدن در حرکت است و فن آوری و پیشرفت علمی و حضور همه افراد از جمله فرزندان در دهکده جهانی و دنیای مجازی ، از جمله تشویشهای ذهنی والدین خصوصاً والدین مذهبی می باشد و مدیریت تربیت دینی و قرآنی فرزند و پیاده سازی آموزه های دینی و قرآنی ، در کنار استفاده از امکانات پیشرفته و فن آوری های روز دنیا ، بسیار حائز اهمیت است . امید است از این دهگذر برای هدایت افراد به سوی زندگی سالم و ایفای وظایف پدر و مادری، گامی هر چند کوچک برداشته شود

مسئولیت تربیت فرزند

الا کلکم راع مسئول عن رعیته . رسول خدا صل الله علیه و آله و سلم فرمودند : آگاه باشید که همه شما تا حدودی فرمانروا و نگهبان هستید و در مورد فرمانبرداران خویش مؤاخذ و مسئولید، زمامداران کشور فرمانروایان جامعه هستند و در برابر آنان مسئول، مرد که رئیس خانواده است فرمانروای زن و فرزندان خویش است و در برابر آنان مسئول است، زن بر کودکان خود فرمانروا و حاکم است و در برابر آنان مسئولیت دارد. (طبرسی،1381)

امام سجاد(ع) در ضمن حقوق فرزند فرموده است: پدر در حکومتی که بر فرزند دارد مسئول است که طفل را مؤدب و با اخلاق پسندیده پرورش دهد و او را به خداوند بزرگ راهنمایی کند. (طبرسی،1381)

ضرورت و اهمیت ترتبیت دینی

اهمیت شناخت و رعایت مسائل دینی و باید ها و نباید های آن ، هم چون ضرورت واکسینه کردن جامعه در برابر بیماری هاست . توصیه هایی که در مسائل اخلاقی و تربیتی وجود دارد ، همان نسخه های زندگی است. از همین رو یکی از دلایل لذت نبردن از زندگی ، عدم پایبندی به مسائل دینی و معنوی و در یک کلام ، اخلاق است ؛ آن جا که اخلاق نباشد، امکانات مادی و موقعیت های اجتماعی نیز زندگی را شیرین نخواهد کرد. هر کدام از دستورالعمل های دینی پیام خاصی دارد و برای پیشگیری و درمان بیماری های روحی بیان شده است. در واقع آیات و احادیث فرمول های زندگی هستند . (میزائی،شاهرخی،قطبی،1384)

شهید مطهری می فرماید : بعضی مردم در خودشان احساس ناراحتی می کنند ... اینگونه اشخاص باید بدانند که قطعاً احتیاجات معنوی دارند که برآورده نشده است . بالاخره باید اعتراف کنند که به این حقیقت که ایمان هم یکی از حوائج فطری و تکوینی ماست و بلکه بالاترین حاجت ماست و هر وقت به سرچشمه ایمان رسیدیم و نور خدا را مشاهده کردیم معنای سعادت و لذت و بهجت را درک می کنیم. (مطهری ،1372)

تربیت کامل کودک

تربیت کامل یعنی تربیت با برنامه ، انجام این کار بر :،کنش نه واکنش ، دانش نه شانس فکر کردن نه عصبانیت ، عقل سلیم نه بی منطقی ، استوار است. درست همانطور که ازدواج کامل به این معنا نیست که همسران انسان هایی کامل هستند ، منظور از تربیت کامل نیز این نیست که پدر یا مادر می تواند حتی با تلاش زیاد کامل باشد . تربیت کامل « روندی » است که طی آن، والدین با تمام نقاط قوت و ضعف خود به عنوان یک انسان ، نهایت تلاش خود را در تربیت فرزندانی توانا، مسئول و شاد، به کار گیرند. پرورش فرزند، کاری پیچیده است. در برخی موارد پدر یا مادر می تواند از کمک یا ایده ای جدید استفاده کند. اولین گام برای مسئول بودن این است که والدین به خودشان اجازه بدهند که مراقب باشند و کم کم از فرزندان توقع داشته باشند تا از آن ها اطاعت کنند. با این اساس محکم، ارتباطی توأم با عشق و اعتماد به بچه ها برقرار می شود و حتی مهم تر از این، می توان فرزندان را در آینده به بزرگسالانی که دارای ارزش ها، درایت و مهارت های زندگی است تبدیل کرد.(پنتلی،1383)

نقش خانواده

همه می دانیم که مهم ترین پایگاه تربیت فرزند ، خانواده است و بیشترین ابزار در اختیار این نهاد است پایبندی والدین به اخلاقیات – البته در عمل و نه فقط در گفتار ... مهم ترین کانال انتقال این گونه مفاهیم ارزشمند به نسل آینده است. مهم ترین عامل تداوم و ماندگاری روحیه دینداری نوجوانان و جوانان، خود والدین هستند چنانچه کودک ، انجام امور دینی را به طور مرتب و مستمر در خانه شاهد باشد، در سنین بالا تر برای اجرای آن ها مشکل کمتری خواهد داشت . لذا داشتن وحدت رویه در رفتار های والدین ، بسیار ضروری است و والدین نباید گفته ها و رفتار های یکدیگر را در برابر کودک نفی کنند. (میزائی،شاهرخی،قطبی،1384)

از رسول خدا(ص) نقل است که فرمود: خداوند رحمت کند کسی را که در نیکی و نیکوکاری به فرزند خویش کمک می کند. راوی پرسید چگونه؟ حضرت فرمود: آنچه را که کودک در قوه و قدرتش داشته و انجام داده از او قبول کند ، او را به طغیان و گناه وادار نکند، به او دروغ نگوید و در برابر او مرتکب اعمال احمقانه نشود.(کلینی، 1386)

رابطه علم و دین

محور اصلی در تحصیل کمال معنوی توجه به خداوند و درک حضور او و تلاش در قرب و نزدیکی معنوی و روحی به او است و این میل به کمال در نهاد هر انسانی قرار داده شده و فطری هر انسانی است . غفلت از خدا به هر دلیلی باعث شکوفا نشدن و بروز خطر است فطری انسان می شود و مانعی در راه تکامل و سعادت انسان است. اگر انسان از فراورده های علم و پیشرفت و فن آوری در راستای آشنایی بیشتر با فطرت خدا جوی خود

و آشتی با خداوند و آشنایی عمیق تر با خدا و صفات کمال و جمال و جلال او استفاده کند و پیشرفت در علم همراه با پیشرفت شناخت خداوند و انس و ارتباط با او باشد ارزشمند است. اگر گشوده شدن افق های تازه علم و تکنیک و صنعت انسان را متوجه بی مقدار بودن علم او نسبت به علم حاکم بر دستگاه آفرینش و هستی نماید و توفیق خود در علم و فن آوری را از نعمت های بزرگ الهی بداند، آن گاه این علم و آگاهی چراغ روشنی بخش می گردد که در راه شکوفایی فطرت و حس خداجویی به یاری او می شتابد . ولی اگر علم و دانش و پیشرفت و فن آوری، زمینه رشد هوا و هوس و ابزاری برای تأمین خواسته های ناروا شد در این صورت طفل فطرت پاک را در رحم انسان خفه می کند و این آغاز همه زیان ها و تباهی ها و ضلالت ها است.(نرم افزار پرسمان،1385)

دنیای مدرن

آن چه از دنیای مدرن باید متذکر شد دو نکته است :

1- نخست این که به فرض پیشرفت دنیای جدید بامحوریت علوم طبیعی، نمی توان از علوم طبیعی انتظار برآورده شدن نیازهای غیرطبیعی و ماورای طبیعی داشت . علامه طباطبایی در این باره نوشته است :

پیشرفت انسان در یک قسمت از معلومات، کافی برای قسمت دیگر نیست و مجهولات دیگر انسان را حل نمی نماید . درست است که علوم طبیعی چراغی است روشن که بخشی از مجهولات را از تاریکی در آورده و برای انسان معلوم می سازد ولی برای رفع هر تاریکی سودی نمی بخشد. از فن روان شناسی حل مسائل فلکی را نمی توان توقع داشت، و بالاخره علومی که از طبیعت بحث می نماید اصلا از مسائل ماوراء الطبیعه و مطالب معنوی و روحی بیگانه بوده و توانایی بررسی مقاصد فطری انسان را، ندارد . (نرم افزار پرسمان،1385)

2- کاستی های دنیای مدرن خیلی جدی شده، بسیاری از متفکران غربی را نیز نگران ساخته است .با توجه به این واقعیت در مورد دنیای مدرن آیا ساده لوحانه نخواهد بود که پایگاه ثابت و اطمینان بخش دین را به آسانی از دست داده، خود را در دام فرهنگی قرار دهیم که بحران اضطراب در درون آن نهفته و به موجب رسوخ فرهنگی نسبیت در زندگی، هیچ نوع ثبات و آرامشی و افق روشنی در ورای آن به چشم نمی آید؟ آیا شایسته نیست کاستی های زندگی خود را در معرفت کامل به دین، و التزام رفتاری به آن جست وجو کنیم؟

در بعد اجتماعی نیز می توان مهم ترین کارکرد دین را غیر از بستر سازی برای رشد و پرورش و تعلیم و تربیت فردی انسان در همه ابعاد وجودی اش و برچیده شدن اختلافات اجتماعی دانست. (نرم افزار پرسمان،1385)

نکته مهم این که همواره باید از یک سونگری به دین به شدت دوری جست و ابعاد فقهی آن را در کنار ابعاد اخلاقی و عرفانی و تربیتی و ابعاد جامعه شناختی آن مد

نظر قرار داد تا در ارزیابی دین از قضاوت های نادرست مصون ماند. (طباطبائی1417 هـ.ق)

مدیریت بازی های رایانه ای و ویدئویی توسط والدین

مهم ترین وظیفه والدین به عنوان پدر و مادر، خوشحال کردن فرزندان نیست بلکه پرورش انسانی مسئول ، توانا و با فکر است. بنابراین ، بدون شک تمام تصمیمات پدر و مادر مورد علاقه فرزندنشان نخواهد بود.برای مدیریت فعالیت ها و بازی هایی که با فن آوری های جدید وارد زندگی بچه ها شده است راه حل هایی ارائه شده است :

راه حل اول : والدین باید ابتدا تصمیم بگیرند که به نظر آنها مدت فعالیت برای این نوع بازی ها چقدر است؛ مثلاً یک ساعت در روز یا بیشتر . برای بقیه اوقات بیکاری فرزندان، فهرستی از فعالیت های جایگزین را تهیه و به کودکشان بگویند که قانون جدید شما یک ساعت بازی در روز است و فهرست فعالیت های پیشنهادی را به او بدهند. مثبت برخورد کنند و منتظر ناراحتی شدید فرزندشان باشند اما استوار و مهربان باقی بمانند.

راه حل دوم : اگر فرزندان در ساعت خاصی به بازی های رایانه ای می پردازند مثلاً بعد از شام ، فعالیت هایی را برای آن زمان برنامه ریزی نمایید.

راه حل سوم : از روش وقتی بعدا استفاده شود: هر وقت تکالیف را تمام کردی، می توانی رایانه را روشن کنی. از این برنامه منظم باید به عنوان طراحی استاندارد توسط والدین استفاده شود.

راه حل چهارم : والدین از علاقه فرزندان استفاده کرده و بازی رایانه ای را به عنوان ابزاری آموزشی به کار برند و برنامه های خلاقانه ، جالب و آموزنده را جایگزین بازی های بدون فکر یا خشن ویدئویی کنند . امروزه برنامه های بسیاری در دسترس است که با استفاده از بازی ها و تصاویری جالب ، تاریخ، ریاضی و خواندن و مهارت های فکر کردن را به بچه ها می آموزند. این ها برنامه هایی هستند که اگر والدین ببینند که فرزندشان ساعت های طولانی مشغول آن ها هستند، بسیار خوشحال خواهند شد. (پنتلی ،1383)

استفاده از موقعیت ها برای انتقال مفاهیم دینی

قرآن شریف می فرماید: « نحن اقرب الیه من حبل الورید » : ما از رگ گردن به او نزدیک تریم.(سوره ق، آیه 16)

بنابراین بیاییم از موقعیت به دست آمده ، برای آموزش دینی و تحکیم باورهای اعتقادی فرزندان استفاده کنیم، به عنوان مثال این مسئله می تواند در طراحی بازی های رایانه ای و ... مد نظر قرار گیرد و یا در سبک زندگی روزمره جای داده شود مثلاً هنگام تصادف و حوادث دیگر که به خیر می گذرد ، به کودک بگوئیم : دیدی فرزندم، این خدا بود که ما را نجات داد. (میرزایی وشاهرخی وقطبی،1384)

ولی اغلب از این کار غفلت کرده و کمتر از این شیوه استفاده می کنیم . پیروان آئین مسیح هنگام غذا خوردن، اول دعا می کنند و بعد غذا می خورند و یا موقع خواب ، با مریم مقدس علیها سلام سخن می گویندو مشکلات خود را با او بیان می کنند و این مسائل را در فیلم ها و کارتون های خود نیز نمایش می دهند در واقع آنان فرهنگ سازی و انتقال مفاهیم ارزشی را از همان سنین کودکی شروع می کنند ، ولی ما از موقعیت استفاده نمی کنیم و بلکه در برخی موارد بدون توجه به آثار سوء آن، اشتباهات بزرگی مرتکب می شویم . با این روش نمی توان توقع داشت که کودک ما در آینده دیندار باشد و از شبهات فکری مصون بماند. نتیجه چنین رفتاری ، بی توجهی جوان به خدا و آموزه های دینی است و علاوه بر این، خبری از ارزش هایی چون صبر، توکل، دعا و ... در زندگی نیست ، لذا در مواجهه با مشکلات و بحران های روحی شکست می خورد . به عنوان نمونه وقتی در حضور فرزند خود ، به محض ظاهر شدن یک روحانی در صفحه تلویزیون، آن را با بی احترامی خاموش می کنیم و یا در بازی رایانه ای به این ارزش ها حمله می شود و ما نیز بی تفاوت هستیم و در انتخاب آن برای فرزندانمان وقت لازم را نداریم، در واقع به نوجوان می آموزیم که این مفاهیم، از نظر ما نیز مذموم هستند. در چنین مواردی که ما بستر را برای بد بینی فرزند خود راجع به ارزش های دینی فراهم می کنیم، نباید انتظار داشته باشیم که او در مقابل ناهنجاریهای اجتماعی مقاومت کند، چراکه او دیگر در احکام و عقاید از روحانیت که وظیفه اش تبیین و تبلیغ معارف دینی است – حرف شنوی ندارد. بنابراین اگر در تبیین و ترویج مسائل و احکام دینی کوتاهی شود، و از سوی دیگر ، دشمن نیز ضد ارزش ها را ارزش معرفی کند، فرزندان ما انگیزه انجام دستورات دینی را به مرور از دست می دهند . به همین خاطر است که می بایست نکات کلیدی انتقال مفاهیم دینی توسط نهاد خانواده ، مدرسه و اجتماع مد نظر قرار گیرد، نکاتی چون : استفاده مناسب از واژه ها، زمان مناسب برای پاسخ به سوالات، صداقت در پاسخ، استفاده از دانسته ها در پاسخ به سوالات ، استدلال های قلبی و ایمانی و تقویت روحیه توکل و شکرگزاری، شناساندن قدرت و علم خداوند و یادآوری لحظه های نجات ، مرور شادی های ناشی از رحمت خداوندی و تغییر دیدگاه در مورد سختی ها و ایجاد روحیه امیدواری ، استفاده از شعر و داستان و الگو دهی معاشرت با خانواده های شریف، توجه به مراحل تقویت ایمان و در نهایت ایجاد محبت نسبت به اهل بیت علیهم السلام که هر یک از این نکات نیازمند بحث و بررسی بیشتری است که در این مجال نمی گنجد و فقط اشاره کوتاهی در ادامه مباحث به موارد تربیت دینی خواهیم داشت. (میرزایی وشاهرخی وقطبی،1384)

موارد تربیت دینی

محتوی آموزشی دینی بعد از دو سالگی که تکلم کودک کامل می شود، عبارت است از: آموزش صلوات و ذکر لا اله الا الله، ایجاد محبت به پیامبر (ص) و اهل بیت علیهم اسلام، بیان خوبی ها و بدی ها ، مشاهده نماز و مناجات والدین با پروردگار که در مورد شیوه های انتقال این مفاهیم توضیح مختصری خواهیم داد .

پیامبر اکرم (ص) می فرمایند: وقتی فرزندانتان شش ساله شدند ، امر کنید نماز بخوانند . وقتی هفت ساله شدند ، در این باره بیشتر تاکید کنید، امام صادق علیه السلام نیز می فرمایند : وقتی بچه هفت ساله شد، به او بگوئید دست و صورتش را بشوید و نماز بخواند ولی هنگامی که نه ساله شد، وضوی کامل را به او یاد بدهید و دستور اکید بدهید که نماز بخواند. (میرزایی وشاهرخی وقطبی،1384)

مکان های مذهبی نیز در تربیت دینی ، اهمیت ویژه دارد. عزیمت کودکان و نوجوانان با والدینشان به اماکنی همچون زیارتگاه ها، مساجد، مقبره بزرگان دینی و ... در شکل گیری روحیه مذهبی و پذیرفتن تربیت دینی نقش بسزایی دارد. نباید نگران بود که با این برنامه ها و سفرها، فرزندان ما « خشک مقدس » بار می آیند. تجربه جوانانی که به این اماکن مشرف شده اند، نشان می دهد که به تحولات عمیق روحی و اخلاقی دست یافته و به مأمن الهی دسترسی پیدا کرده اند. (همان1384)

چگونگی انتقال مفاهیم دینی

در انتقال مفاهیم دینی باید توجه داشت که ممکن است برخی مفاهیم دینی برای کودکان خام و ثقیل باشد لذا باید آن را مانند شکر در آب حل کنیم و همچون شربت به فرندمان بچشانیم ؛ یعنی برای آشنا ساختن آنان با ائمه اطهار علیهم السلام ، از داستان های معجزه و کرامات آن ها شروع کنیم تا برای نونهالان ما شیرین و جذاب باشد. زیرا آنان در سنی نیستند که از ما استدلال بخواهند. با همین روش آن ها را با فضایل و ارزش هایی مانند ایثار ، جهاد، کمک به هم نوع و نیز دیگر مفاهیم دینی همچون فروعات دینی ، حجاب، احترام به والدین و معلم، نظم و انضباط ، پاکیزگی و آراستگی ، امانت داری، صداقت و ... آشنا کرد. نکته مهم برای ایجاد ارتباط با نوجوانان و جوانان این است که مانند پیامبر اکرم (ص) طبیب دوار[3] ؛ پزشک سیار باشیم و خود سراغ بیمار برویم. نباید انتظار داشت که جوان به سراغ ما بیاید . در همین خصوص نقل می کنند که پیامبر (ص) حسن علیه السلام و حسین علیه السلام را به پشت خود سوار می کردند و می فرمود: « نیکو شتریست شتر شما».(میرزایی وشاهرخی وقطبی،1384)

آسیب‌های فن‌آوری و فضای مجازی

آسیب‌های فن‌آوری اطلاعات سه بُعد دارد؛ اولین بعد آسیب اخلاقی است. حدود 1/5 درصد از مجموع

اطلاعات موجود در سایت‌های اینترنتی، غیراخلاقی، بیش از 90 درصد از آنها، تجاری و مابقی آن با سایر امور علمی، فرهنگی، ورزشی و سایر موضوعات مرتبط است. در همین راستا، یکی از چالش‌های اساسی گسترش فن‌آوری ارتباطات در جهان، به‌ویژه کشورهای در حال توسعه، آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی است. قرار گرفتن در معرض فرهنگ‌های گوناگون، آزادی‌های زیاد در یک دورهٔ زمانی نسبتاً کوتاه و امکان دسترسی به اطلاعات غیراخلاقی گوناگون از طریق اینترنت، ازجمله نمونه‌های این خطرها هستند. در کشورهای در حال توسعه، از جمله کشور ما، بنابر شرایط فرهنگی و اجتماعی، احتمال آسیب‌پذیری زیادی در اثر تعامل گسترده با دیگر فرهنگ‌ها وجود دارد. به‌رغم پیشرفت‌های حاصل‌شده در سازوکارهای امنیتی و کنترلی در اینترنت، قابلیت‌های کنترلی در این‌گونه موارد، کم‌تر مؤثر واقع می‌شوند؛ بنابراین توجه به شرایط فرهنگی و اجتماعی کشورها یا مناطق جغرافیایی خاص، قبل از ایجاد شهر الکترونیک، آماده کردن خانواده‌ها از بعد فرهنگی، اجتماعی و اخلاقی ضروری است. (جلالی، 1382) .

بعد دیگر، آسیب‌های پزشکی است؛ بازی‌های کامپیوتری به سبب داشتن صفحات گرافیکی، تنوع رنگ و سرعت زیاد تعویض صفحات، تأثیرات منفی بر روی مغز و اعصاب کودکان و حتی بزرگ‌ترها می‌گذارد و از این‌رو برخی اختلالات را موجب می‌شوند. استفادهٔ زیاد از کامپیوتر آثار منفی بر بینایی افراد به‌جای می‌گذارد و موجب سوزش چشم‌ها می‌شود. تأثیرات منفی کامپیوتر بر بدن افراد عبارت‌اند از: دردهای شدید کمر، دست، گردن و سر که به‌صورت آرتروز ظاهر می‌شود و گاهی موجب ایجاد کیست مفصلی در مچ دست می‌شود. افتادن سرشانه‌ها و خارج شدن ستون فقرات از حالت طبیعی، مشکلات دیگر مرتبط با آسیب‌های پزشکی کامپیوتر است؛ که به دلیل نشستن به مدت طولانی در پشت کامپیوتر و تایپ و کار زیاد با آن به وجود می‌آید (جلالی، 1382) .

آخرین بعد مطرح‌شده، آسیب فرهنگی ـ اجتماعی است؛ کودکانی که از بدو زندگی و در دوران کودکی به دلیل کمبود فضاهای تفریحی و آموزشی در منزل با بازی‌های کامپیوتری مشغول می‌شوند، به‌مرور نوعی انزواطلبی را پیش می‌گیرند که درنهایت باعث منزوی شدن آنان از اجتماع می‌شود. حال آنکه کودکان در دوران رشد باید با هم‌نوعان و کودکان همسن خود بازی‌های دسته‌جمعی انجام دهند تا ارتباطات اجتماعی را فراگیرند. منزوی شدن کودک و بازی با افرادی که در دنیای واقعی وجود خارجی ندارند، در آینده ممکن است آثار بسیار منفی و نامطلوبی را در رفتارهای اجتماعی کودک ایجاد کند. همچنین قهرمانانی که در بازی‌های رایانه‌ای ظاهر می‌شوند با تصاویر و صحنه‌های خشونت‌آمیز همراه

هستند که تأثیرات منفی فرهنگی ـ اجتماعی را به دنبال دارد (جلالی، 1382)

در حال حاضر پس از عبور از عصر اطلاعات و ارتباطات وارد دنیای مجازی شده ایم. در این عصر ، فضای مجازی به عنوان یکی از جدیدترین ابزار تبلیغ دینی در یک محیط پر مخاطب ومملو از کاربران جست و جوگر مدرن ، امکان انتقال آموزه ها و مفاهیم دینی را فراهم ساخته است. این فضا به گونه ای است که امکان ارسال و انتقال پیام های دینی را از روش و سبک سنتی به شیوه های نوین و پیشرفته ی ارتباطی فراهم کرده است.(دیناروند ، 1382)

جامعه امروز به جوانانی نیاز دارد که بتوانند با بهره گیری مناسب از فن آوری های اطلاعات و ارتباطات با تفکر انتقادی و اتخاذ شیوه های راهبردی به حل و فصل مسائل بپردازند. آموزش فن آوری های نوین زمینه های این بهره گیری را فراهم می کند؛ زیرا از آن طریق ، چگونگی کسب اطلاعات ، دانش ها و مهارت های مورد نیاز زندگی موفق؛ و طریق، استفاده از منابع اطلاعاتی ، ارتباطی ممکن و میسر می شود. (دیناروند ، 1382)

مسئولیتهایی که بر عهده نظام آموزشی است ،باعث می شود تا ما با دقت بیشتری به تصمیم گیری پیرامون موضوع فناوری اطلاعات در آموزش و پرورش بپردازیم.بنا بر این شناسایی تهدیدها و فرصتهای آموزش مجازی با توجه به اهداف تعلیم و تربیت امری بسیار مهم می باشد.

یافته های پژوهشی نشان می دهد آموزش مجازی در ساحتهای تربیت دینی و اخلاقی،تربیت علمی و فناوری،تربیت زیستی و بدنی،تربیت هنری و زیبایی شناختی،تربیت حرفه ای و اقتصادی و تربیت اجتماعی و سیاسی،فرصتهاو تهدیدهای گوناگونی را سبب می شود که توجه به این موارد مسئولان و برنامه ریزان نظام آموزشی جامعه را در اتخاذ تصمیمی هوشمندانه در قبال آموزش مجازی یاری می رساند.(رام، سمیه،1389)

با توجه به تهدیدات، آسیب ها و زیان های متعدد ناشی از شبکه های اجتماعی در فضای مجازی، ضرورت مقابله با این تهدیدات امری مبرهن، واضح و بدیهی است. در اینجا 15 راهکار جهت مقابله با تهدیدات شبکه های اجتماعی ارائه می شود:

1-توسعه و گسترش نقش آفرینی و مشارکت سازمان های مردم نهاد در تولید محتوا و ایجاد خدمات و زیرساخت های شبکه های اجتماعی

2-افزایش انگیزه و لزوم اقدام توسط مدیران در شورای عالی فضای مجازی و وزارت ارتباطات در جهت ایجاد زمینه همکاری برای رفع موانع و تکمیل شبکه اطلاعات با توجه به فرمایشات مقام معظم رهبری

3-تعادل بخشی به سهم پیام رسان های اجتماعی در بازار از طریق مدیریت پهنای باند سایر خدمات

4-برگزاری نشست ها، گردهمایی ها و همایش های تخصصی برای نخبگان و مدیران به منظور آگاه سازی و توجیه آنها نسبت به روند تهدیدات شبکه های اجتماعی

5-ترمیم و انسجام بخشی به ساختار های متولی فضای مجازی با تمرکز بر شبکه های اجتماعی در کشور

6-تحقق اوامر و منویات مقام معظم رهبری در راستای نو شوندگی فرآیندهای مدیریت شبکه های اجتماعی متناسب با شرایط و اقتضائات جدید (تکمیل شبکه ملی اطلاعات)

7-مذاکره و تعامل مستمر با مدیران سرویس دهندگان و شبکه های اجتماعی خارجی به منظور تمکین به قوانین داخلی و کاهش آسیب ها

8-اصلاح و تصویب قوانین مورد نیاز در مقابله با جرائم شبکه های اجتماعی و حمایت از شبکه های اجتماعی داخلی

9-تقویت و پشتیبانی شبکه های اجتماعی بومی قابل رقابت با موارد مشابه خارجی

10-اشراف و کنترل فنی و تقویت سازوکارهای نظارتی بر فضای مجازی توسط حاکمیت و رصد، پایش، بررسی دقیق و تحلیل مستمر فعالیت بازیگران حریف در حوزه فضای مجازی و شبکه های اجتماعی

11-ایجاد بستر مناسب و جامع در فضای مجازی در جهت جذب متخصصین و نخبگان شبکه های اجتماعی (ایجاد اشتغال و فضای کسب و کار داخلی) و ارتقای سطح دانش علمی و فناوری در حوزه های مختلف فضای مجازی به ویژه شبکه های اجتماعی

12-سازماندهی مصرف و عضویت در شبکه های اجتماعی در نهادهای حاکمیتی و عمومی از طریق اعمال قوانین و نظارت موثر (ساماندهی اکانت ها، آی پی و آی دی)

13-برنامه ریزی، کنترل و برخورد هدفمند و هوشمندانه با هر گونه ابزارهای مجرمانه و مسدودسازی آنها در حوزه فضای مجازی و شبکه های اجتماعی

14-ارتقای وضعیت آمادگی زیر ساخت های حیاتی و حساس کشور در مقابل تهاجم سایبری و نفوذ شبکه های اجتماعی (پدافند غیرعامل فضای مجازی کشور)

15-تقویت همه جانبه شبکه های اجتماعی بومی در جهت تولیدات فاخر و جذاب و واکنش سریع در مستندسازی و واکنش رسانه ای به عملیات روانی حریف (نهضت مردمی تولید محتوا)(سایت خبر گزاری تسنیم)

راهکارها و بایسته های دینی در برون رفت از آسیبهای فضای مجازی

فضای مجازی به عنوان یک تکنولوژی فراگیر، تأثیرات فراوانی بر جنبه های مختلف زندگی انسان ها دارد و تأثیرات مثبت و منفی آن به استفاده از فرصت ها و تصمیم درست در برابر تهدیدهای این فضا بستگی دارد؛ لذا عدم وجود سواد فضای مجازی باعث شده است جنبه های منفی آن بسیار بیشتر از جنبه های مثبت نمود

پیدا کند، به طوری که غفلت از فرصت های فضای مجازی به یک تهدید تبدیل شده است. بنابراین، به منظور استفاده بهینه از فضای مجازی باید رویکرد راهبردی به این مسئله داشت. و این به معنای بررسی توام نقاط قوت و نقاط ضعف یک موضوع است. مهم ترین فرصت های فضای مجازی در زمینه آموزش، افزایش دسترسی به محتوا، کتابخانه های دیجیتال، آموزش از راه دور، یادگیری الکترونیک و آموزش مجازی است که از این فرصت ها به منظور ارتقای آموزش های دینی در مواردی هم چون برگزاری کلاس های مجازی برای انتقال آموزه ها و مفاهیم دینی، آموزش مجازی قرآن کریم، راه اندازی باشگاه مجازی فعالیت های فرهنگی و تبلیغی حوزه مسجد، راه اندازی کتابخانه دیجیتالی مساجد، تهیه برنامه برای ادعیه و زیارات مشهور و منابع مرجع دینی به صورت چندرسانه ای، پاسخ به شبهات و سؤالات و ایجاد گروه هایی در فضای مجازی برای برگزاری مسابقات قرآنی دانش آموزان می توان استفاده کرد. هم چنین، به منظور استفاده بیشتر از این فرصت ها باید سطح سواد فضای مجازی اولیا و مربیان همراه با دانش آموزان افزایش پیدا کند و در همین راستا آموزش های مداوم و مناسب پیرامون شناخت آسیب ها و فرصت های فضای مجازی برای اولیا، مربیان و دانش آموزان ضروری است؛ چرا که آگاهی و تمرکز بر فرصت های فضای مجازی سبب غلبه بر آسیب های آن خواهد شد.(برگرفته از پرتال جامع علوم اسلامی با اندکی تلخیص و تصرف) بایسته های دینی در برون رفت از آسیبهای فضای مجازی عبارتند از:

1-گسترش تولید محتوا و داده های دینی و قرآنی در بستر فراهم آمده در فضای مجازی و تبدیل تهدید به فرصت

2-آموزش مجازی قرآن و ارتقاء فرهنگ قرآنی

3-اهتمام به سبک زندگی دینی برای کنترل رژیم مصرف رسانه ای کودکان و نوجوانان

4-تصویب قوانین نظارتی و فرهنگی برای رعایت اخلاق دینی در فضای مجازی

5-افزایش حس مسؤولیت پذیری والدین در مواجهه کودکان با دنیا مدرن

6-آموزش بایسته های تربیتی و اخلاقی متناسب با دین از بدو کودکی با فراهم کردن فضای آشنایی کودکان با آموزه های دین و واکسینه کردن آنان در برابر تهدیدات اخلاقی فضای مجازی

نتیجه گیری

از مباحث مطرح شده در این مقاله چنین نتیجه گیری می شود که بسیاری از مشکلات اعتقادی و فکری در دوره جوانی به عدم تربیت صحیح دینی و قرآنی و مدیریت رفتارهای شخص در کودکی بر میگردد. لذا ابزار های آموزشی از کتاب قصه گرفته تا انواع رسانه ها و فن آوری های نوین اطلاعاتی مثل اینترنت ودیگر شبکه های مجازی در مدیریت رفتار کودکان ونوجوانان

وهدایت آنها به سوی تربیت صحیح ودینی یا تربیت ناصحیح و غیر دینی موثر است. گسترش اینترنت باید به گونه‌ای باشد که به رشد خلاقیت در جوانان کمک کند، نه اینکه موجبات خلاقیت‌زدایی و انزواطلبی را فراهم آورد. همچنین سیاست‌گذاری در مورد توسعه اینترنت و به تبع آن فضای مجازی نباید به توسعه مصرف یا بازتولید محتوای آن محدود شود؛ بلکه باید گسترش فرهنگ بومی مذهبی و مقاومت فرهنگی را به دنبال داشته باشد؛ بنابراین بیش از توسعهٔ اینترنت باید به نظام تولید و سازمان‌دهی الکترونیک اطلاعات علمی، فرهنگی بر اساس استانداردهای قابلِ تبادل در شبکه اهتمام داشت و بودجه‌های کلانی را به این امر اختصاص داد. تدوین و اجرای قوانین موردِ نیاز و روزآمد در حوزهٔ ارتباطات شبکه‌ای بسیار اساسی است. در سیاست‌گذاری آموزشی باید چگونگی کاربرد فن‌آوری توسط متولیان آموزش‌وپرورش و بررسی تأثیر آن بر مخاطبان مورد توجه قرار گیرد. نظام نظارتی بر محتوای داده‌های مبادله شده و ثبت ملی داده ها ، نقشی اساسی در پیشگیری از گسترش تهدیدات دارد. فقدان دانش جامع‌نگر در مورد صورتِ مسئله و نبود مطالعات سیاست‌گذاری مقایسه‌ای در کشور، حاکمیت روش آزمون‌وخطا و اعمال سلایق فردی و سازمانی را به دنبال داشته است.با توجه به مطالعات انجام‌شده می‌توان چنین نتیجه گرفت که فضای مجازی، عاملی مؤثر در فرهنگ‌پذیری، انتقال ارزش‌ها و هنجارها و پر کردن اوقات فراغت برای نوجوانان و جوانان است. فضای مجازی، فرصت‌های تعاملات خانوادگی را از اعضای خانواده می‌گیرند و فضای خانواده را به سوی فردگرایی پیش می‌برند. اینترنت، در عین جذابیت، درصورتی‌که استفاده از آن بدون ملاحظات و برنامه باشد، آسیب‌های روانی، عصبی، اخلاقی را برای کاربران به دنبال خواهد داشت. در عین حال می‌توان از اینترنت به‌عنوان وسیله‌ای برای آموزش‌های رسمی (از راه دور) بازماندگان از تحصیل و عامل مؤثری در جهت رفع تبعیض و استفاده از اطلاعات و همسان‌سازی فرهنگی و آموزشی استفاده کرد .فضای مجازی با توجه به گستره و نفوذ جهانی و استفاده از کیفیت برتر فن‌آورانه و جذابیت‌های تصویری، عاملی مؤثر در انتقال ارزش‌ها، هنجارها و فرهنگ غربی است که باید بتوان با آن رقابت کرد. رسانه‌ها، از جمله اینترنت، افراد را به‌صورت منفعل و پذیرنده درمی‌آورند و غالباً قدرت انتخاب، تحلیل و تفکر را از بیننده‌ها، به‌ویژه کودکان و نوجوانان می‌گیرند. گسترش استفاده بی‌حدوحصر از رسانه‌های جدید موجب گسست فرهنگی و تقدس‌زدایی از ارزش های دینی و ملی و میراث فرهنگی به جامعه می‌شود .به هر میزان که دچار کم‌کاری شویم و یا ورود و حضور پررنگ در فضای مجازی را جدی نگیریم و یا تعلل و غیبت در صحنه‌ها و زمینه‌ها و بسترهای قابل بهره‌گیری در این فضا داشته باشیم، مطمئناً لطمات و صدمات جبران‌ناپذیرتری در آینده در زمینه ارتباطات و تبادل اطلاعات با جهان خارج خواهیم داشت و این فرصت بسیار ارزشمند، با بی‌توجهی ما، تبدیل به تهدید خواهد شد. لذا شایسته است در این فضای چالش‌برانگیز با هدف تبدیل تهدید و تحدید زمان و مکان تبلیغ و ترویج فرهنگ اسلامی و ایرانی به فرصت قدم برداریم و یا برای کاهش تهدیدها در مقابل فرصت‌ها، بسیار زیرکانه و مسئولانه به بهره‌گیری از پتانسیل و ظرفیت سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در این حوزه، وارد عرصه تولید و انتقال مفاهیم، محتوا و اطلاعات دینی شویم. از سوی دیگر، باید فرهنگ‌سازی را در رأس برنامه‌های آموزشی خود قرار داده و فرهنگ صحیح استفاده از امکانات فضای مجازی را به نوجوانان و

کودکان آموزش داد.لذا بایسته های دینی در برون رفت از آسیبهای فضای مجازی عبارتند از:

1-گسترش تولید محتوا و داده های دینی و قرآنی در بستر فراهم آمده در فضای مجازی و تبدیل تهدید به فرصت

2-آموزش مجازی قرآن و ارتقاء فرهنگ قرآنی

3-اهتمام به سبک زندگی دینی برای کنترل رژیم مصرف رسانه ای کودکان و نوجوانان

4-تصویب قوانین نظارتی و فرهنگی برای رعایت اخلاق دینی در فضای مجازی

5-افزایش حس مسؤولیت پذیری والدین در مواجهه کودکان با دنیا مدرن

6-آموزش بایسته های تربیتی و اخلاقی متناسب با دین از بدو کودکی با فراهم کردن فضای آشنایی کودکان با آموزه های دین و واکسینه کردن آنان در برابر تهدیدات اخلاقی فضای مجازی

منابع

۱_آداب و آفات تربیت کودک و نوجوان،میرزایی وشاهرخی وقطبی،میرداود وعلی وهادی،قم

۲_اصول کافی، کلینی،محمدابن یعقوب، انتشارات اسلامیه، تهران، 1386، ج6

۳_المیزان ، طباطبائی، محمدحسین،ج2،انتشارات اسلامی قم 1417 هـ.ق

۴_بحارالأنوار، مجلسی، محمدباقر،انتشارات اسلامیه، تهران، 1372

۵_حکمت ها و اندرزها ،مطهری، شهید مرتضی ،انتشارات صدرا تهران،1372

۶_راهنمای کامل تربیت کودک،پنتلی، الیُزابت، ترجمه قطانی، اکرم، تهران، 1383

۷_مقاله جلالی ،علی اکبر،آسیب شناسی فن آوری اطلاعات در خانواده، پژوهشکده خانوداه، 1382 ص 60 تا 57

۸_مقاله دیناروند، حسن، مدارس در عصر اطلاعات، فن آوری آموزشی تابستان، شماره9

۹_مقاله رام، سمیه،1389،فرصتها و تهدیدهای آموزش مجازی از منظر اهداف تعلیم و تربیت اسلامی،چهارمین کنفرانس مدیریت تکنولوژی ایران،تهران،، https://civilica.com/doc/94649

۱۰_پرتال جامع علوم اسلامی

۱۱_سایت خبر گزاری تسنیم

۱۲_نرم افزار پرسمان ، معاونت آموزش و تبلیغ نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه ها

۱۳_ نرم افزار پرسمان ، معاونت آموزش و تبلیغ نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه ها ،به نقل از فرازهایی از اسلام، طباطبائی، محمدحسین، تنظیم آیت اللهی، سعید

Electronic journal

Cheshme kosar